

Kontrollutredning

En vägledning är i första hand ett stöd för Försäkringskassans medarbetare vid ärendehandläggning och utbildning. Den innehåller en samlad information om vad som gäller på det aktuella området, uppdelat på tillämpnings- och metodstödsavsnitt.

En vägledning kan innehålla beskrivningar av

- författningsbestämmelser
- allmänna råd
- förarbeten
- rättspraxis
- JO:s beslut

En vägledning kan även innehålla beskrivningar av hur man ska handlägga ärenden på det aktuella området och vilka metoder som då ska användas.

Vägledningarna uppdateras fortlöpande. Ändringar arbetas in i den elektroniska versionen. Den elektroniska versionen hittar du på

[http://www.forsakringskassan.se/Om Försäkringskassan/Dina rättigheter och skyldigheter/Vägledningar och rättsliga ställningstaganden – Vägledningar](http://www.forsakringskassan.se/Om_Forsakringskassan/Dina_rattigheter_och_skyldigheter/Vagledningar_och_rattsliga_stallningstaganden_-_Vagledningar).

Du som arbetar på Försäkringskassan hittar dem också på Fia.

Upplysningar: Försäkringskassan
 Rättsavdelningen

Innehåll

Förkortningar	9
Sammanfattning.....	10
Läsanvisningar	11
1 Försäkringskassans verksamhet för kontrollutredning.....	12
1.1 Kontrollutredningsverksamhetens uppdrag	12
1.2 Samverkan	12
1.3 Kontrollutredningsverksamhetens utveckling.....	12
1.3.1 <i>Organisatorisk utveckling</i>	12
1.3.2 <i>Verksamhetens utveckling</i>	13
1.4 Influenser och styrning	13
1.5 Den statliga värdegrunden	14
1.6 Den enskildes integritet	14
2 Samverkan med andra	15
2.1 Viktigt med samverkan	15
2.1.1 <i>Samverkan på central, nationell och lokal nivå</i>	15
2.2 Krav på myndighetssamverkan	16
2.3 Sekretess mellan myndigheter	16
2.4 Samverkan med andra än myndigheter	16
2.5 Förhållningssätt vid samverkan	16
2.6 Nationell samverkan mot organiserad brottslighet	17
2.6.1 <i>Samverkansrådet</i>	17
2.6.2 <i>Operativa rådet</i>	17
2.6.3 <i>NUC</i>	17
2.6.4 <i>Regionala samverkansråd (RSR)</i>	17
2.6.5 <i>RUC</i>	17
2.6.6 <i>Underrättelsearbete och operativt arbete</i>	18
2.6.7 <i>Metodstöd – hålla isär underrättelsearbete och operativt arbete</i>	18
3 Kontrollutredning	19
3.1 Kontrollutredning	19
3.2 Anmälan till Försäkringskassan	19
3.3 Anmälningar mot enskilda från privatpersoner	19
3.3.1 <i>Metodstöd – anmälningar mot enskilda från privatpersoner</i>	20
3.4 Anmälningar mot enskilda från arbetsgivare, hyresvärdar med flera	20
3.5 Uppgifter från försäkringsbolag	20
3.6 Sekretesskydd för anmälaren	21
3.6.1 <i>Vad är men för anmälaren?</i>	21
3.6.2 <i>Utsaga</i>	22
3.7 Anmälan och uppgifter från andra myndigheter	22
3.8 Underrättelse enligt lagen om underrättelseskyldighet	22
3.9 Diarieföring	23
3.9.1 <i>Anmälningar som berör flera personer</i>	23
3.9.2 <i>Förutsättning för att inte diarieföra externa anmälningar mot en enskild</i>	23
3.9.3 <i>Förutsättningar för krav på att diarieföra externa anmälningar mot enskilda</i>	23
3.9.4 <i>Metodstöd – Ej inskanningsbara handlingar</i>	24

3.10	Interna impulser till kontrollutredning	24
3.11	Sekretess inom en myndighet	24
3.12	Riskbaserade kontroller	25
3.13	Brev i retur till Försäkringskassan	25
3.14	Uppgifter från massmedierna	25
3.15	lakttagelser på fritiden av anställda på Försäkringskassan	25
3.15.1	<i>Kritik mot att handläggare gav förslag på åtgärder</i>	26
3.15.2	<i>Kritik mot hur handläggare har redovisat observationer</i>	26
3.15.3	<i>Kritik mot handläggningen av ärendet</i>	27
4	Generellt om handläggning	28
4.1	Värdera uppgifter i ärendet	28
4.2	Inget lagstöd för att begära uppgifter när utredningen om rätten till ersättning är avslutad	28
4.3	Metodstöd – kontroll av andra utbetalningar, förmåner och relationspersoner	29
4.3.1	<i>Kontroll av andra utbetalningar och förmåner</i>	29
4.3.2	<i>Kontroll av andra relationspersoner</i>	29
4.4	Uppgifter på internet	30
4.4.1	<i>Metodstöd – var källkritisk</i>	30
4.4.2	<i>Metodstöd – när kan kontrollutredaren söka information på internet?</i>	30
4.4.3	<i>Sökning i sökkatalog och på sökmotor</i>	30
4.4.4	<i>Sociala medier</i>	30
4.4.5	<i>Metodstöd – hur sparar man uppgifter från internet</i>	31
4.4.6	<i>Swish</i>	31
4.5	Krav på snabb handläggning	31
4.6	Väsentlig försening och dröjsmålstalan	32
4.7	Uppgifter måste dokumenteras	32
4.7.1	<i>Dokumentation i pappersakt</i>	33
4.7.2	<i>Metodstöd – Generellt om dokumentation i kontrollutredningsärenden</i>	33
4.7.3	<i>Metodstöd – Dokumentation av uppgifter</i>	34
5	Begära uppgifter	36
5.1	Inledning	36
5.2	Värdera om man ska begära in uppgifter och vilka uppgifter som behövs	36
5.3	Begära uppgifter av andra än den enskilde	36
5.4	Myndigheter, arbetsgivare, uppdragsgivare, anordnare av personlig assistans samt försäkringsinrättningar är skyldiga att lämna uppgifter	37
5.4.1	<i>Begärda uppgifter ska gälla den enskilde</i>	37
5.4.2	<i>Begreppet myndighet</i>	37
5.4.3	<i>Begreppet försäkringsinrättning</i>	38
5.4.4	<i>Om arbetsgivare inte lämnar uppgifter</i>	38
5.5	Skyldighet för a-kassor att lämna uppgifter	39
5.6	Skyldighet för banker att lämna uppgifter i ärenden om bostadsbidrag och bostadstillägg	39
5.7	Ställa frågor om den enskilde till andra	40
5.8	Förfrågan och besök hos en bidragsskyldig	40
5.9	Att begära uppgifter om assistenter och assistansanordnare	41
5.9.1	<i>Ställa frågor till anordnare av assistans om assistenter</i>	41
5.9.2	<i>Begäran om uppgifter från Skatteverket</i>	41
5.10	Begäran om uppgifter från Migrationsverket	42
5.11	Begära uppgifter från postföretag	43
5.12	En myndighet kan lämna uppgift till Försäkringskassan med stöd av generalklausulen	43

5.12.1	<i>Metodstöd – myndighet kan lämna uppgift med stöd av generalklausulen</i>	44
5.12.2	<i>Regeringsbeslut om rätt att få ut handling</i>	44
5.13	Att begära uppgifter av en journalist kan strida mot efterforskningsförbudet	44
6	Lämna ut uppgifter – sekretessbrytande regler	46
6.1	Inledning	46
6.2	Socialförsäkringssekretess	46
6.3	Socialförsäkringssekretessen inom statligt tandvårdsstöd	47
6.4	Socialförsäkringssekretessen omfattar inte juridiska personer	47
6.5	Allmänt om att lämna ut uppgifter	47
6.6	Om Försäkringskassan nekar att lämna ut en sekretessbelagd uppgift eller handling	48
6.7	Skyldighet för Försäkringskassan att lämna uppgifter på eget initiativ	48
6.7.1	<i>Lagen om underrättelseskyldighet</i>	48
6.7.2	<i>Vilka uppgifter omfattar underrättelseskyldigheten?</i>	49
6.8	Sekretessbrytande regler som gäller Skatteverket	50
6.8.1	<i>Folkbokföringsförordningen</i>	50
6.8.2	<i>Metodstöd – exempel på när uppgifter ska lämnas till</i>	51
6.8.3	<i>Folkbokföringsbrott</i>	51
6.8.4	<i>Skatteförfarandelagen</i>	51
6.9	Skyldighet att lämna ut uppgifter till myndigheter på begäran	52
6.9.1	<i>Uppgiftslämnarförordningen</i>	53
6.9.2	<i>Uppgiftslämnande till Kronofogden vid skuldsanering</i>	54
6.10	Uppgiftslämnande med stöd av 10 kap. 2 § OSL	54
6.11	Lämna uppgifter med stöd av generalklausulen	55
6.12	Sekretess mot försäkringsbolag	55
6.12.1	<i>Uppgiftslämnande till försäkringsbolag vid samordning av ersättning</i>	56
6.12.2	<i>Fullmakt</i>	56
6.12.3	<i>Inget lagstöd för att på eget initiativ lämna uppgifter till försäkringsbolag</i>	56
6.13	Lämna uppgifter till andra myndigheter vid misstanke om brott	57
6.13.1	<i>Uppgifter till den myndighet som ska ingripa mot brottet</i>	57
6.13.2	<i>Polisanmäla brott enligt bidragsbrottslagen</i>	57
6.13.3	<i>Polisanmäla brott enligt brottsbalken</i>	58
6.13.4	<i>Komplettering av polisanmälan</i>	58
6.14	Uppgiftsskyldighet vid samverkan mot viss organiserad brottslighet	59
6.15	Metodstöd – lämna uppgifter om en anställd till Försäkringskassans internutredare	60
7	Utreda med den enskilde	61
7.1	Inledning	61
7.2	Begära uppgifter från den enskilde	61
7.3	Metodstöd – samtal med den enskilde	61
7.3.1	<i>Planera</i>	61
7.3.2	<i>Genomföra samtalet</i>	62
7.3.3	<i>Efter samtalet</i>	63
7.4	Hembesök och arbetsplatsbesök	63
7.4.1	<i>Tjänstekort och särskilt tjänstekort</i>	65
7.4.2	<i>Anmält eller oanmält besök?</i>	65
7.4.3	<i>Metodstöd – hur många besök kan genomföras?</i>	65
7.4.4	<i>Metodstöd – planering av besöket</i>	65
7.4.5	<i>Metodstöd – säkerhetsbedömning inför besöket</i>	66
7.4.6	<i>Genomförande av besöket</i>	66

7.4.7	Metodstöd – Genomförande av besöket	66
7.4.8	Begäran om kopia på pass- eller körkortsfoto	66
7.4.9	Metodstöd – under besöket	67
7.4.10	Metodstöd – säkerhet under besöket	68
7.4.11	Metodstöd – efter besöket	68
7.4.12	Metodstöd – om besöket inte kan genomföras	68
7.5	Hem- och arbetsplatsbesök hos någon annan än den enskilde	68
7.6	Spaning är en otillåten kontrollmetod	68
7.6.1	Skillnad mellan iakttagelser och spaning	69
7.6.2	Exempel på vad som är spaning	70
7.6.3	Exempel på tillåtna iakttagelser	70
8	Åtgärder i ärendet	71
8.1	Information till den enskilde om kontrollutredning	71
8.1.1	Metodstöd – informera den enskilde om genomförd kontrollutredning	71
8.2	Allmänt om partsinsyn	71
8.2.1	Sekretess mot den enskilde själv	72
8.3	Kommunicering	73
8.3.1	Kommunicering av handlingar och uppgifter som den enskilde själv lämnat	73
8.3.2	Kommunicering av handlingar och uppgifter som rör någon annan än den enskilde	73
8.3.3	Metodstöd – hur du kommunicerar uppgifter	74
8.4	Överlämning till annan enhet eller handläggare	74
8.5	Interimistiskt beslut och slutligt beslut om att ersättningen ska upphöra eller minskas	74
8.6	Återkrav och skadestånd	74
8.7	Fordringshantering	75
8.8	Sanktionsbestämmelser om indragning eller nedsättning av förmån	75
8.8.1	110 kap. 52 § SFB	76
8.8.2	110 kap. 53 § SFB	79
8.8.3	110 kap. 54–58 §§ SFB	80
9	Polismyndighetens och Åklagarmyndighetens arbete och bedömningar av misstänkta brott	81
9.1	Inledning	81
9.2	Uppfylla rekvisiten för brottet	81
9.3	Objektiva rekvisit	81
9.4	Subjektiva rekvisit – Uppsåt, oaktsamhet och grov oaktsamhet	81
9.4.1	Uppsåt	82
9.4.2	Oaktsamhet och grov oaktsamhet	82
9.5	Beloppsgränser	82
9.6	Straffrättsvillfarelse	82
9.7	Preskriptionstid	82
9.8	Ett eller flera brott?	82
9.9	Förundersökning och förhör	83
9.9.1	Misstanketrappan	83
9.9.2	Förundersökning	84
9.9.3	Förhör	84
9.10	Förundersökningsbegränsning	84
9.11	Förundersökningssekretess	85
9.12	Åklagaren väcker åtal	86
9.13	Strafföreläggande	86
9.14	Inget åtal	86

9.15	Åtalsunderlåtelse	86
9.16	Överprövning	87
10	Bidragsbrottslagen	88
10.1	Bidragsbrott	88
10.2	Beloppsgränser för bidragsbrott	88
10.3	De objektiva rekvisiten för bidragsbrott	88
10.3.1	<i>Ringa brott</i>	89
10.3.2	<i>Grovt bidragsbrott</i>	90
10.3.3	<i>Vårdslöst bidragsbrott</i>	91
10.4	De subjektiva rekvisiten vid bidragsbrott	92
10.5	Tabell över strafftid och preskriptionstid	92
10.6	Frivillig rättelse	92
11	Brott enligt brottsbalken	94
11.1	Bedrägeri	94
11.2	Urkundsförfalskning	95
11.3	Missbruk av urkund	96
11.4	Osann försäkrar och vårdslös försäkrar	96
11.5	Osant intygande och brukande av osann urkund	97
11.6	Försök till brott	98
12	Polisanmälan	99
12.1	Alla misstänkta brott ska polisanmälas	99
12.2	Försäkringskassan ska inte utreda misstänkta brott	99
12.3	Ställningstagande till polisanmälan	100
12.4	Bedöma om det finns misstanke om brott	100
12.5	Metodstöd – checklista för att bedöma misstanke om brott	101
12.6	Egen mall för polisanmälan	101
12.7	Polisanmäla andra än den enskilde	101
12.8	Ska den enskilde informeras om polisanmälan?	102
12.9	Fastställande av brottstid	102
12.9.1	<i>Början på brottstiden</i>	102
12.9.2	<i>Slutet på brottstiden</i>	102
12.9.3	<i>Brottstid för brott som upptäcks innan ersättning betalats ut</i>	102
12.9.4	<i>Framtida utbetalning</i>	103
13	Exempel på när polisanmälan är aktuell eller inte aktuell	104
13.1	Assistansersättning	104
13.2	Inte anmält ändrade förhållanden	104
13.3	Förfalskad handling	105
13.4	Flyttat utomlands	105
13.5	Aktivitetsstöd	106
13.6	Åberopande av att någon annan lämnat felaktiga uppgifter	106
13.7	Ingen konkret fara för felaktig utbetalning	107
13.8	Bidragsbrott eller grovt bidragsbrott?	108
13.9	Bedrägeri	108
13.10	Urkundsförfalskning	109
14	Efter polisanmälan	110
14.1	Förundersökningssekretess på Försäkringskassan	110
14.2	Att höras som vittne	110
14.3	Metodstöd – ändring av ett beslut som ligger till grund för polisanmälan	110
14.4	Försäkringskassan kan begära överprövning	111
14.4.1	<i>Begära överprövning av polisens beslut</i>	111

14.4.2	<i>Begära överprövning av åklagarens beslut.....</i>	<i>111</i>
14.4.3	<i>Metodstöd – innehåll i begäran om överprövning</i>	<i>111</i>
14.5	Registrering av återrapportering från polis, åklagare och domstolar	112
Källförteckning.....		113

Förkortningar

BrB	Brottsbalken
Fia	Försäkringskassans intranät
FL	Förvaltningslagen (2017:900)
JO	Justitieombudsmannen
NUC	Nationella underrättelsecentret
OSL	Offentlighets- och sekretesslag (2009:400)
Prop.	Regeringens proposition
RSR	Regionalt samverkansråd
RUC	Regionalt underrättelsecentrum
RB	Rättegångsbalken
SFB	Socialförsäkringsbalken
TF	Tryckfrihetsförordningen

Sammanfattning

Det ingår i Försäkringskassans uppdrag att säkerställa att felaktiga utbetalningar inte görs och att motverka bidragsbrott. Kontrollutredningsverksamhetens uppdrag är att utreda misstankar om att en enskild medvetet försökt få ersättning på felaktiga grunder och att i förekommande fall polisanmäla misstänkta brott.

Starten på en kontrollutredning kan vara en uppgift som kommer in till Försäkringskassan, till exempel i form av en anmälan från en privatperson eller från en myndighet. Det kan också vara uppgifter från en handläggare på Försäkringskassan som misstänker att en enskild lämnat felaktiga uppgifter. Försäkringskassan kan också starta egna utredningar utifrån riskbaserade kontroller.

Försäkringskassan ska utreda inkomna impulser snabbt. Om det skulle visa sig att en ersättning betalas ut felaktigt måste Försäkringskassan så snart som möjligt stoppa ytterligare felaktiga utbetalningar. En snabb handläggning leder till färre och lägre återkrav.

Även respekten för den enskilde kräver en snabb handläggning. Den enskilde kan uppfatta det som mycket besvärande att Försäkringskassan ifrågasätter hans eller hennes rätt till ersättning.

Vid en kontroll eller en utredning av ett ärende behöver Försäkringskassan ofta kompletterande uppgifter. Försäkringskassan har rätt att besöka en enskild och att ställa frågor till hen och till andra möjliga uppgiftslämnare.

Försäkringskassan har också stora möjligheter att få uppgifter från andra myndigheter, arbetsgivare och försäkringsbolag. Men det finns vissa kontroll- och utredningsåtgärder som inte är tillåtna. Försäkringskassan får inte göra observationer av enskilda utan att den enskilde vet om det. Försäkringskassan får inte heller vidta andra åtgärder som liknar spaningsverksamhet.

Om den enskilde har fått en ersättning utan ha rätt till den, ska Försäkringskassan ta ställning till om det är aktuellt att återkräva den felaktigt utbetalda ersättningen.

En misstanke om att en enskild har begått ett brott mot socialförsäkringen kan finnas tidigt i ett ärende. Men det är först när den försäkringsmässiga utredningen är klar som Försäkringskassan kan konstatera om den enskilde verkligen är misstänkt för brott.

Försäkringskassan ska polisanmäla alla misstänkta brott.

Läsanvisningar

Denna vägledning ska vara ett stöd för Försäkringskassans medarbetare i handläggningen och vid utbildning.

Vägledningen redovisar och förklarar lagar och andra bestämmelser. Den redogör för de delar av lagens förarbeten som är särskilt viktiga för att förstå hur lagen ska tillämpas. Den redogör också för rättspraxis och för Försäkringskassans rättsliga ställningstaganden.

Vägledningen innehåller också en beskrivning av hur man ska handlägga ärenden och vilka metoder som då ska användas för att åstadkomma både effektivitet och kvalitet i handläggningen. Rubriken till sådana kapitel eller avsnitt inleds med ordet Metodstöd.

Hänvisningar

I vägledningen finns hänvisningar till lagar, förordningar och föreskrifter. De är som regel citerade i en ruta som texten före eller efter rutan hänvisar till. Det finns också hänvisningar till allmänna råd, Försäkringskassans rättsliga ställningstaganden, interna styrdokument, förarbeten, rättsfall, JO-beslut och andra vägledningar. Dessa hänvisningar finns antingen i löpande text eller inom parentes i direkt anslutning till den mening eller det stycke den avser.

Sist i vägledningen finns en källförteckning som redovisar de lagar, förordningar, domar med mera som nämns i vägledningen.

Exempel

Vägledningen innehåller också exempel. De är komplement till beskrivningarna och åskådliggör framför allt hur en ersättning ska beräknas.

Historikbilaga

Denna vägledning har reviderats. I historikbilagan finns en kortfattad beskrivning av de sakliga ändringar som gjorts i respektive version av vägledningen. Genom att läsa historikinformationen får du en överblick över de viktigaste nyheterna i den här versionen.

Att hitta rätt i vägledningen

I vägledningen finns en innehållsförteckning. Den är placerad först och ger en översiktssbild av vägledningens kapitel och avsnitt. Med hjälp av fliken "Bokmärken" i vänsterkanten kan du navigera mellan avsnitten. Det finns också en sökfunktion för att hitta enskilda ord och begrepp.

1 Försäkringskassans verksamhet för kontrollutredning

Kapitlet beskriver kortfattat Försäkringskassans verksamhet för kontrollutredning, verksamhetens uppdrag och utveckling samt den statliga värdegrunden.

1.1 Kontrollutredningsverksamhetens uppdrag

Det ingår i Försäkringskassans uppdrag att säkerställa att felaktiga utbetalningar inte görs och att motverka bidragsbrott (2 § 3 förordningen [2009:1174] med instruktion för Försäkringskassan).

Kontrollutredningsverksamhetens uppdrag är att motverka bidragsbrott genom att

- utreda konstaterade eller misstänkta felaktiga utbetalningar som en enskild medvetet kan ha orsakat
- utreda misstankar om att en enskild medvetet försökt få ersättning på felaktiga grunder
- polisanmäla misstänkta brott.

En kontrollutredning innebär att man utreder rätten till ersättning med ett avdelnings- och förmånsövergripande perspektiv. Det ingår även att polisanmäla alla misstänkta brott. För att kontrollutredningsarbetet ska vara effektivt och leda till ett resultat behöver kontrollutredarna ofta använda olika utredningsvägar som man normalt inte använder inom vanlig handläggning.

1.2 Samverkan

Kontrollutredningsverksamheten samverkar med andra myndigheter lokalt, nationellt och centralt. Den här samverkan är avgörande eftersom Försäkringskassan saknar möjlighet att själv identifiera och åtgärda vissa typer av bidragsbrott. Det handlar i huvudsak om när brott mot socialförsäkringssystemet begås av nätverk av personer och/eller företag som tillsammans systematiskt försöker få ersättning på felaktiga grunder. Samarbetet i de här frågorna är viktigt för att gemensamt identifiera och åtgärda systematiska bidragsbrott (se mer i kapitel 2).

1.3 Kontrollutredningsverksamhetens utveckling

1.3.1 Organisatorisk utveckling

Före 2006 fanns det lokalt på flera orter olika varianter av kontrollutredningsverksamhet. 2006 fick Försäkringskassan särskilda medel och startade upp kontrollutredningsverksamhet inom hela Försäkringskassan. Utredningarna kallades då för misstanke om brott-utredningar och inte kontrollutredningar. Nästan 300 handläggare anställdes för att bara utreda kontrollärenden och det blev en särskild yrkesroll – som då kallades för misstanke om brott-handläggare, så kallade "mob-handläggare".

I samband med Försäkringskassans omorganisation 2008 placerades verksamheten på Lokala försäkringscenter (LFC), och det bildades enheter som hanterade både kontrollutredningar och återkrav.

2009 bytte man benämning på verksamheten till kontrollutredning bland annat på grund av att begreppet misstanke om brott-utredning är missvisande. Följaktligen blev mob-handläggarna då kontrollutredare.

I samband med Försäkringskassans omorganisation 2014 placerades den större delen av kontrollutredningsverksamheten på Avdelningen för gemensamma försäkringsfrågor med en gemensam verksamhetsområdeschef. Undantaget var kontrollutredningar av statligt tandvårdsstöd och utlandsärenden.

1.3.2 Verksamhetens utveckling

Verksamheten har utvecklats mycket. Exempel är

- att man gått från att göra riktade kontroller utifrån enstaka indikatorer till att nu även utveckla egna riskbaserade kontroller
- att man gått från att utreda enkla ärenden med en enskild till att utreda både enklare ärenden och mer komplexa och komplicerade ärenden där den enskilde exempelvis kan vara en företrädare för ett företag, assistansanordnare eller tandläkare
- sättet att utreda ärenden och vilka utredningsvägar som används
- att man drar nytta av andra aktörers kompetens genom samverkan.

Försäkringskassan, Åklagarmyndigheten och Rikspolisstyrelsen skrev i maj 2006 under ett avtal om en gemensam strategi, den så kallade Västmanlandsmodellen, för att bekämpa brott mot socialförsäkringen. I samband med utvärderingen av modellen ersattes denna strategi av en gemensam handlingsplan i september 2007.

Utifrån Västmanlandsmodellen har samarbetet med polis och åklagare utvecklats lokalt och regionalt.

1.4 Influenser och styrning

Kontrollutredningsverksamheten styrs och influeras till viss del av vad som händer i samhället i stort.

Regeringen beslutade 2005 att tillsätta en delegation med uppdrag att utgöra ett samverkansorgan mellan flera myndigheter, bland andra Försäkringskassan, för åtgärder mot felaktiga utbetalningar från de offentliga försäkrings- och bidragssystemen. Delegationen fick namnet Delegationen mot felaktiga utbetalningar (FUT-delegationen). Delegationens arbete ledde till införandet av bidragsbrottslagen (2007:612) och lagen (2008:206) om underrättelseskyldighet vid felaktiga utbetalningar från välfärdssystemen. FUT-delegationen upphörde 2008.

I samband med att kontrollutredningsverksamheten startade brett under 2006 och 2007 låg ett stort fokus på kontrollutredningar och polisanmälningar. Försäkringskassan fick för budgetår 2007 och några år framöver särskilt uppdrag att redovisa resultatet av kontrollutredningsverksamheten till regeringen.

2009 fick Försäkringskassan tillsammans med ett tiotal andra myndigheter i uppdrag från regeringen att utveckla metoder mot felaktiga utbetalningar i välfärdssystemen. Uppdraget kallades först RUT, "Rätt utbetalning från välfärdssystemen" och senare Samverkansuppdraget. Arbetet pågick i några år och ledde bland annat till att man tog fram en metod för att beräkna omfattningen av de felaktiga utbetalningarna från välfärdssystemen.

I september 2015 tillsattes utredningen "Kvalificerad välfärdsbrottslighet – förebygga, förhindra, upptäcka och beivra". Utredningens uppdrag var att göra en översyn av välfärdsstatens förmåga att stå emot organiserad och systematisk ekonomisk brottslighet och identifiera risker i välfärdssystemen och andra närliggande skattefinansierade system. Utredningen överlämnade sitt svar i maj 2017. Hittills har utredningens arbete bland annat lett till att ett folkbokföringsbrott har införts och att

ytterligare utredningar har startat, bland annat utredningar om en samordnad statlig utbetalningsfunktion respektive om en förbättrad hantering av bidragsbrott.

Regeringen beslutade den 30 juni 2016 att inrätta en delegation med uppdrag att motverka överutnyttjande av och felaktiga utbetalningar från välfärdssystemen, och andra närliggande skattefinansierade eller skattesubventionerade system (KUT-delegationen). Försäkringskassan ingår i KUT-delegationen.

I förordningen (2009:1174) med instruktion för Försäkringskassan fick Försäkringskassan ett tydligt uppdrag om att säkerställa att felaktiga utbetalningar inte görs och motverka bidragsbrott (2 § 3 p.)

1.5 Den statliga värdegrunden

Den statliga värdegrunden, som vilar på grundlagarna, ska prägla Försäkringskassans verksamhet. Den statliga värdegrunden kan sammanfattas i sex grundläggande rättsliga principer:

- demokrati,
- legalitet,
- objektivitet,
- fri åsiktsbildning
- respekt för lika värde, frihet och värdighet
- effektivitet och service.

Den statliga värdegrunden beskrivs utförligare i vägledningen (2004:7) Förvaltningsrätt i praktiken och i Försäkringskassans etiska kod.

Utgångspunkten för ett kontrollutredningsärende är misstankar om att någon medvetet har lämnat felaktiga uppgifter, eller har låtit bli att anmäla ändrade förhållanden, för att få ersättning från socialförsäkringen.

Det är viktigt att följa den statliga värdegrunden och Försäkringskassans etiska kod. Det innebär bland annat att kontrollutredaren ska vara objektiv och saklig vid utredningen av ärendet, att utredaren ska ha den enskildes perspektiv i åtanke och visa respekt för den enskilde och dennes rättigheter.

I ett ärende kan det alltid finnas motstridiga uppgifter. Uppgifterna kan till exempel tala både för och emot att den enskilde fått en felaktig ersättning, eller både för och emot att den enskilde handlat medvetet. Kontrollutredaren ska ta hänsyn till och dokumentera alla uppgifter som har betydelse för ärendet samt värdera uppgifterna på ett objektivt sätt.

1.6 Den enskildes integritet

Även om det finns misstankar om att brott har begåtts så ska man ha i åtanke att utredningen i nästan samtliga fall gäller en enskild person. En kontrollutredning kan vara integritetsingripande för den enskilde och ska därför bara startas när det finns skäl till det. Om det finns flera lika lämpliga utredningsmetoder i ett ärende ska man välja den som är minst integritetsingripande för den enskilde.

2 Samverkan med andra

Det här kapitlet beskriver varför Försäkringskassan samverkar med olika myndigheter och andra aktörer på både central, nationell och lokal nivå. Det beskriver också vilket förhållningssätt medarbetare inom kontrollutredningsverksamheten bör ha vid samverkan med andra.

2.1 Viktigt med samverkan

Brottsförebyggande rådet (Brå) har i en rapport konstaterat att hela välfärdssystemet hänger ihop och det är viktigt att de myndigheter och andra aktörer som ingår samverkar för att motverka felaktiga beslut och utbetalningar. Genom samverkan finns också en möjlighet att gemensamt förhindra brottslighet riktad mot välfärdssystemet. (Rapport 2015:8 Intyget som dörröppnare till välfärdssystemet, Brottsförebyggande rådet)

För Försäkringskassan är det en viktig del av kontrollutredningsarbetet att delta i olika former av samverkan med andra myndigheter och aktörer. Samverkan med andra kan underlätta arbetet med att utreda och förhindra felaktiga utbetalningar. Det kan också göra det enklare att få kontakt med andra myndigheter och olika aktörer och bidra till att Försäkringskassan får värdefulla impulser till kontrollutredning. Det ger också en möjlighet till ett gemensamt utbyte av kunskap vilket i sin tur kan utveckla myndigheters och andra aktörers kontrollutredningsverksamhet.

2.1.1 Samverkan på central, nationell och lokal nivå

Samverkan kan ske på central, nationell och lokal nivå och har då olika inriktning. Den centrala samverkan sker framför allt

- i Samverkansrådet, Operativa rådet, Nationella underrättelsecentret (NUC)
- i det myndighetsgemensamma nätverket där de flesta stora myndigheter och andra aktörer finns representerade
- mellan Försäkringskassan, försäkringsbolagen och Larmtjänst
- med olika delar av Skatteverket
- mellan Försäkringskassan och olika delar av Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten
- tillfälliga samverkansprojekt med andra myndigheter och aktörer.

Den centrala samverkan syftar främst till att skapa kontakter och ett erfarenhetsutbyte på central nivå inom myndigheterna. Vid sådan samverkan kan man till exempel diskutera olika kontrollmetoder och utbyta kunskap om olika brottstyper. Det kan vara till stor nytta i arbetet med att förhindra brott mot socialförsäkringen.

Med nationell samverkan menas en samverkan som sker på ett likformigt sätt mellan Försäkringskassan och en annan myndighet över hela Sverige.

Den lokala samverkan är oftast ortsanknuten. Den lokala kontrollutredningsenheten samverkar med olika myndigheter och aktörer som finns inom dess närområde. Inom denna samverkan kan man utbyta mer ortsanknuten information och bedriva gemensamma samverkansprojekt. Det handlar här ofta om en samverkan som sker på ärende- eller individnivå utifrån gällande sekretessbestämmelser.

Samverkan mot organiserad brottslighet på regional och lokal nivå sker inom organen Regionalt samverkansråd (RSR) och Regionalt underrättelsecentrum (RUC) (se avsnitt 2.6).

2.2 Krav på myndighetssamverkan

Krav på samverkan mellan myndigheter finns angiven i 6 § FL. Av bestämmelsen framgår att varje myndighet ska hjälpa andra myndigheter inom ramen för den egna verksamheten. Avsikten är att befästa en sedan gammalt vedertagen princip att myndigheter ska biträda och hjälpa varandra i möjligaste mån. Paragrafen gäller inte bara vid handläggning av ärenden. Den gäller vid all verksamhet hos myndigheterna.

Kravet på myndighetssamverkan i 6 § FL kan inte åberopas för att upphäva sekretess som kan gälla mellan myndigheter. Men sekretessbrytande regler finns dock i andra lagstiftningar (se kap. 6). Det finns även mer preciserade bestämmelser om uppgiftsskyldighet i olika författningar.

2.3 Sekretess mellan myndigheter

Huvudregeln är att sekretess gäller mellan olika myndigheter (8 kap. 1 § OSL). Denna sekretess gäller vid allt uppgiftslämnande, även på möten och vid diskussion av ärenden.

Enligt 6 kap. 5 § OSL ska en myndighet på begäran av en annan myndighet lämna uppgifter som den förfogar över, om det inte finns några hinder på grund av sekretessbestämmelser eller av hänsyn till arbetets behöriga gång.

Skyldigheten att lämna information till andra myndigheter är mer vidsträckt än skyldigheten mot allmänheten. Enligt paragrafen omfattar skyldigheten varje uppgift som myndigheten förfogar över, alltså inte bara uppgifter ur allmänna handlingar. Se vidare vägledningen (2001:3) Offentlighet, sekretess och behandling av personuppgifter.

Varje myndighet har sin egen lagreglering av sekretess. Myndigheter kan ha olika sträng sekretess. Det innebär att en uppgift som kan lämnas ut av en myndighet kan vara sekretessbelagd hos en annan myndighet. En prövning av om en uppgift kan lämnas ut görs alltid med stöd av myndighetens egen sekretesslagstiftning.

Se mer om sekretess i kapitel 5 och 6.

2.4 Samverkan med andra än myndigheter

Försäkringskassan kan även samverka med andra aktörer, till exempel försäkringsbolag.

När det gäller aktörer – som inte är myndigheter – är det viktigt att man tänker på att det kan vara andra regler om sekretess och utlämnande av uppgifter som gäller.

Se mer om sekretess i kapitel 5 och 6.

2.5 Förhållningssätt vid samverkan

När en kontrollutredare deltar i olika former av samverkan är det viktigt att komma ihåg att man företräder Försäkringskassan gentemot andra myndigheter eller aktörer. Kontrollutredaren ska hålla sig till de regler som gäller för Försäkringskassans verksamhet och till den roll man har som tjänsteman.

Vid samverkan med myndigheter eller andra aktörer är det viktigt att inte glömma bort sekretessreglerna. Vid samverkan på lokal nivå förekommer det att den andra myndigheten eller aktören vill ha uppgifter om enskilda. Redan när man inleder en samverkan kan det därför vara bra att prata om vilka sekretessregler som gäller för Försäkringskassan.

När man medverkar tillsammans med en annan myndighet i olika kontroller utanför Försäkringskassan, exempelvis färjekontroller, är det viktigt att Försäkringskassans medarbetare ger sig till känna, visar legitimation och talar om att de kommer från Försäkringskassan.

2.6 Nationell samverkan mot organiserad brottslighet

Det finns flera olika myndighetsgemensamma organ som arbetar med att motverka organiserad brottslighet. Försäkringskassan är aktiv i flera av dessa myndighetsgemensamma organ.

2.6.1 Samverkansrådet

Samverkansrådet mot organiserad brottslighet består av de högsta cheferna för flera stora myndigheter, däribland Försäkringskassan.

2.6.2 Operativa rådet

Operativa rådet består av höga operativa chefer från samma myndigheter som är representerade i Samverkansrådet.

Operativa rådet beslutar om den operativa nationella inriktningen för bekämpningen av organiserad brottslighet.

2.6.3 NUC

Det nationella underrättelsecentret (NUC) finns hos Rikskriminalpolisen och består av personal från olika myndigheter, däribland Försäkringskassan.

NUC arbetar med myndighetsgemensam underrättelseverksamhet på nationell nivå.

2.6.4 Regionala samverkansråd (RSR)

RSR har ett övergripande ansvar för det myndighetsgemensamma underrättelsearbetet och det operativa arbetet lokalt och regionalt. RSR styr och prioriterar verksamheten inom de olika regionala underrättelsecentren (RUC).

2.6.5 RUC

Det finns sammanlagt åtta regionala underrättelsecenter (RUC). Försäkringskassan finns med som representant i alla RUC och har särskilt utsedda handläggare som deltar i arbetet.

De olika myndigheterna samverkar och deltar i RUC utifrån de möjligheter som ges i gällande lagar och bestämmelser.

2.6.6 Underrättelsearbete och operativt arbete

Arbetet i den myndighetsgemensamma satsningen mot organiserad brottslighet delas upp i så kallat operativt arbete och underrättelsearbete. Hos Försäkringskassan är operativt arbete handläggningen av kontrollutredningar och de åtgärder som man vidtar i ärendena, till exempel beslut om att någon inte har rätt till ersättning eller beslut om att återkräva felaktigt utbetald ersättning. På andra myndigheter kan det operativa arbetet exempelvis handla om att inleda förundersökning eller genomföra skatterevision.

2.6.7 Metodstöd – hålla isär underrättelsearbete och operativt arbete

Som det framgår i avsnittet om den statliga värdegrunden så ska en handläggare på Försäkringskassan bland annat vara objektiv i handläggningen av ett ärende (se mer i avsnitt 1.5).

Om en kontrollutredare har deltagit i underrättelsearbete kan hen ha fått tillgång till underrättelseinformation. Underrättelseinformation kan i vissa fall bara vara misstankar och får därför inte påverka hanteringen av en senare kontrollutredning. Det kan då bli svårt för kontrollutredaren att vara objektiv och att hålla isär vilken information som kommer från underrättelsearbete respektive från handläggningen av ärendet.

För att förhindra en sådan situation ska en kontrollutredare som deltagit i underrättelsearbetet för ett ärende inte handlägga själva kontrollutredningen. Det innebär att det är en annan kontrollutredare än den som har deltagit i underrättelsearbetet som ska starta upp och handlägga kontrollutredningen.

3 Kontrollutredning

Kapitlet handlar om de uppgifter som kan starta en kontrollutredning och hur de ska hanteras. Uppgifterna kallas ofta för impulser.

3.1 Kontrollutredning

En kontrollutredning kan gälla alla ärendeslag som Försäkringskassan handlägger, och den kan gälla ett ansökningsärende eller ett ärende där det betalas ut eller har betalats ut ersättning. Det kan vara ett förmånsärende där personen fått felaktig ersättning för förluten tid och som får ersättningen indragen. Det kan också vara fråga om flera olika förmåner, men där personen flyttat utomlands och därför inte har rätt till dessa.

Eftersom alla kontrollutredningar inte gäller personer som är försäkrade används begreppet enskild. En kontrollutredning kan exempelvis gälla en person som har flyttat utomlands och därför inte längre är omfattad av svensk socialförsäkring och om hen haft rätt till ersättning för förluten tid.

En kontrollutredning kan också gälla andra än den som har rätt till ersättningen. Exempelvis kan den gälla en assistansanordnare, assistent eller en tandläkare. Vägledningen beskriver till viss del vad som gäller i sådana utredningar.

3.2 Anmälan till Försäkringskassan

Den som känner till eller misstänker att socialförsäkringen utnyttjas på fel sätt kan göra en anmälan om sina misstankar till Försäkringskassan. Då kan Försäkringskassan inte vägra att ta emot uppgifterna eller handlingarna. Försäkringskassan får vanligen externa anmälningar mot enskilda personer via telefon, brev eller e-post. Försäkringskassan kan även få anmälningar mot andra än enskilda personer till exempel mot arbetsgivare, företag och vårdgivare.

Handlingar som kommer in till Försäkringskassan, till exempel via brev eller på elektronisk väg, blir allmänna handlingar. Även fotografier och filmer som skickas till Försäkringskassan blir allmänna handlingar. (jfr 2 kap. 3 och 6 §§ tryckfrihetsförordningen [TF]). Se vidare om allmänna handlingar och sekretessprövningen i vägledningen 2001:3.

3.3 Anmälningar mot enskilda från privatpersoner

En stor del av de externa anmälningarna mot enskilda kommer från privatpersoner. En sådan anmälan kan göras öppet eller anonymt till Försäkringskassan.

Om en anmälare i samband med anmälan uppger sitt namn, ska vi upplysa anmälaren om att vi måste dokumentera namnet i journalen. Anmälaren har då möjlighet att välja om man vill gå vidare med anmälan eller inte. En anmälare kan inte i efterhand välja att vara anonym. Uppger en anmälare andra identitetsuppgifter eller exempelvis sitt telefonnummer ska Försäkringskassan dokumentera dessa uppgifter.

Från vilken e-postadress eller vilket telefonnummer anmälaren kontaktar Försäkringskassan är inte några säkra identitetsuppgifter, eftersom Försäkringskassan utifrån dessa uppgifter inte kan veta vem som faktiskt är anmälare. Sådana uppgifter bör därför inte dokumenteras, eftersom de inte har någon betydelse för utredningen.

En anonym anmälan kan ligga till grund för en utredning, men den har i sig normalt inget eller ringa bevisvärde (prop. 1996/97:121, Systembrister och missbruk inom socialförsäkringssystemen, s. 31). Med det menas att en anonym anmälan från en privatperson aldrig i sig kan räcka för att visa att en enskild försökt få eller har fått ersättning på felaktiga grunder.

En extern anmälan mot en enskild kan vara sekretessbelagd även mot den som anmälan avser (se avsnitt 3.6).

3.3.1 Metodstöd – anmälningar mot enskilda från privatpersoner

Om någon gör en muntlig anmälan är det viktigt att du tar reda på så många relevanta uppgifter som möjligt från anmälaren. Om du i efterhand behöver kontakta en känd anmälare bör du vara uppmärksam på att inte nämna några sekretessbelagda uppgifter.

Försäkringskassan kan aldrig lova att inte lämna ut uppgifter till den anmälde om vem som är anmälare. Det beror på att Försäkringskassan vid varje begäran om uppgifter ska pröva om uppgiften kan lämnas ut eller om den är sekretessbelagd. Därför ska du alltid och så snabbt det går informera om att Försäkringskassan inte kan lova anmälaren anonymitet, om Försäkringskassan vet vem anmälaren är.

Exempel

En anmälare ringer till Försäkringskassan, presenterar sig som Fredrik och säger att han vill göra en anonym anmälan. Eftersom anmälaren har presenterat sig med namn är Försäkringskassan skyldig att dokumentera namnet och kan därmed inte lova att anmälan är anonym.

Handläggaren informerar därför Fredrik – innan han hinner lämna sin anmälan – om att han inte är anonym eftersom han redan har presenterat sig. Sedan kan Fredrik välja mellan att lämna sin anmälan ändå eller återkomma utan att presentera sig.

Regler om sekretess för de som anmäler olika förhållanden behandlas i avsnitt 3.6.

3.4 Anmälningar mot enskilda från arbetsgivare, hyresvärdar med flera

Externa anmälningar mot enskilda kan också komma från till exempel arbetsgivare, hyresvärdar, fastighetsförvaltare och bostadsrättsföreningar. Vi bör upplysa personen som kontakter oss om att vi måste dokumentera ett uppgivet namn i journalen. Personen har då möjlighet att välja om hen vill lämna flera uppgifter till Försäkringskassan eller inte. Om den enskilde eller någon annan begär ut uppgiften om vem som gjort anmälan, så kan Försäkringskassan pröva om det finns sekretesskydd för anmälaren enligt avsnitt 3.6.

3.5 Uppgifter från försäkringsbolag

Försäkringsbolag lämnar normalt inte ut uppgifter om försäkringstagarnas personliga förhållanden på eget initiativ. Men ett försäkringsföretag kan underrätta en myndighet när företaget, med utgångspunkt i sitt material, misstänker att ersättning från det allmänna (exempelvis socialförsäkringar) kan komma att utbetalas på felaktig grund eller genom brott. (Riktlinjer för försäkringsföretagens utredningsverksamhet, s. 4, Svensk Försäkring, 30 maj 2012)

3.6 Sekretesskydd för anmälaren

28 kap. 3 § första stycket offentlighets- och sekretesslagen (2009:400)

Sekretess gäller hos en myndighet som avses i 1 § första och andra styckena för uppgift i anmälan eller utsaga av en enskild om någons hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden, i förhållande till den som anmälan eller utsagan avser, endast om det kan antas att fara uppkommer för att den som har lämnat uppgiften eller någon närstående till denne utsätts för våld eller lider annat allvarligt men om uppgiften röjs.

Det finns ett skydd för den som lämnar uppgifter till Försäkringskassan i 28 kap. 3 § första stycket offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) (OSL). Skyddet gäller oavsett om uppgifterna lämnas genom en anmälan eller genom en utsaga (se mer om utsaga i avsnitt 3.9.1).

Skyddet innebär att den som har gjort en anmälan till Försäkringskassan om någons hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden skyddas av sekretess om anmälaren eller om någon som står hen nära riskerar att utsättas för våld eller lida annat allvarligt men om uppgiften röjs. Sekretessen gäller i förhållande till den som anmälan eller utsagan avser.

Bestämmelsen är tillämplig på anmälningar från enskilda personer, men inte på en anmälan eller en utsaga som lämnas av en myndighet eller en offentlig tjänsteman. (se Norström, Sekretess inom allmän försäkring sid 56)

Sekretesskyddet gäller främst den som har gjort anmälan. Ibland kan innehållet i en anonym anmälan avslöja anmälarens identitet. Eftersom meningen med sekretessen är att anmälarens identitet ska vara hemlig omfattar sekretessen i sådana fall även innehållet i anmälan. Slutligen kan sekretessen i speciella fall även omfatta att det finns en anmälan. Så är det om bara uppgiften om att det finns en anmälan skulle avslöja anmälaren. (se Lenberg, s. 28:3:1 jfr med 25:7:1 och 26:5:1.)

Se vidare vägledning 2001:3 om den försäkrades partsinsyn och sekretess.

3.6.1 Vad är men för anmälaren?

Utgångspunkten för när man bedömer risken för "men" är hur den berörda personen upplever situationen. Försäkringskassan är inte skyldig att kontakta anmälaren innan en anmälan lämnas ut. Men det finns inte något som hindrar att Försäkringskassan gör det för att få ett fullgott underlag för den så kallade menprövningen. (Se Lenberg, s. 10:27:7)

Uttrycket "annat allvarligt men" i 28 kap. 3 § tredje stycket OSL kan, utöver rena våldsövergrepp, omfatta andra allvarligare trakasserier, till exempel i telefon. Om anmälan gäller en närstående, granne eller arbetskamrat kan det ibland räcka med ett påtagligt obehag för att man ska anse att annat allvarligt men föreligger. Att en anmälare tycker att det är obehagligt i största allmänhet att den anmälde vet vem som anmält hen är däremot inte den typen av men som innebär sekretess. Vid bedömningen av risken för men, bör man till exempel ta hänsyn till vad anmälan eller utsagan avser, den anmäldes förhållanden och till eventuella relationer mellan anmälaren och den anmälde. (se Lenberg, s. 28:3:1 jfr med 25:7:2 och 26:5:2)

Om vi lämnar ut anmälan eller uppgifter om anmälaren till den enskilde ska vi inte informera anmälaren om det.

Se vidare vägledning 2001:3 om vad som kan vara till men för den enskilde och om att den enskilde råder över uppgifter om sig själv.

Se också handläggarstödet "Försäkringssekretess – ett stöd" på Försäkringskassans intranät (Fia).

3.6.2 Utsaga

Förutom kända och anonyma anmälningar kan även andra uttalanden i ett försäkringsärende om någons hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden vara en impuls till att kontrollera och utreda om en enskild har rätt till ersättning. Denna typ av uttalanden – muntliga eller skriftliga – kallas för utsagor. En utsaga som är dokumenterad i ett ärende kan ibland vara en impuls till att börja utreda ett annat ärende.

Exempel

I ett ärende om underhållsstöd finns det en uppgift om att Elin som får underhållsstöd tror att den bidragsskyldige föräldern Victor bor ihop med sin nya flickvän Julia. Julia har bostadsbidrag som ensamstående. Genom Elins uppgift får Försäkringskassan en impuls till en kontrollutredning.

Sekretesskyddet för den som lämnat uppgifter i en utsaga är identiskt med det som gäller för en anmälare. Det som sägs om anmälningar, anmälarens sekretesskydd och men för anmälaren i avsnitt 3.6 gäller därför även för utsagor om någons hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden. Det betyder att sekretess gäller hos Försäkringskassan för uppgift i en utsaga om den som har lämnat utsagan – eller någon närstående till denne – riskerar att utsättas för våld eller lida annat allvarligt men om uppgiften röjs.

3.7 Anmälan och uppgifter från andra myndigheter

En myndighet kan på eget initiativ lämna en anmälan till Försäkringskassan om en enskild, vilket då kan starta en kontrollutredning. En sådan anmälan kan göras på grund av uppgiftsskyldighet eller för att myndigheten anser att det finns skäl för en anmälan.

En kontrollutredningsenhet kan också få impulser om att påbörja en kontrollutredning när det kommer in uppgifter från en annan myndighet, till exempel i samband med att Försäkringskassan samverkar eller har andra former av kontakter med myndigheten.

Om en annan myndighet begär uppgifter om en försäkrad från Försäkringskassan så kan denna förfrågan vara en anledning till att Försäkringskassan ska påbörja en kontrollutredning.

När en handläggare från en myndighet begär ut uppgifter från Försäkringskassan kan själva uppgiften om var handläggaren arbetar vara en impuls till en kontrollutredning.

3.8 Underrättelse enligt lagen om underrättelseskyldighet

Från och med den 1 juni 2008 gäller lagen (2008:206) om underrättelseskyldighet vid felaktiga utbetalningar från välfärdssystemen. Lagen innebär att vissa myndigheter, däribland Försäkringskassan, är skyldiga att lämna uppgifter till andra myndigheter när det finns skäl att anta att en annan myndighet felaktigt beslutat om eller betalat ut förmåner till en enskild.

Underrättelser som kommer från andra myndigheter kan ibland vara en impuls till att starta en kontrollutredning. Läs mer om lagen om underrättelseskyldighet i avsnitt 6.5.1.

3.9 Diarieföring

Som huvudregel gäller att en myndighet ska registrera sina allmänna handlingar (5 kap. 1 § offentlighets- och sekretesslagen [2009:400] [OSL]). Försäkringskassan är undantagen från skyldigheten att registrera handlingar i socialförsäkringsärenden, (2 § offentlighets- och sekretessförordningen [2009:641]). Se mer om diarieföring – registrering – i vägledningen 2004:7 och riktlinjerna (2005:5) för hantering och diarieföring av allmänna handlingar.

En extern anmälan mot en enskild är en allmän handling och ska diarieföras om den inte faller under undantaget från skyldigheten att diarieföra handlingar.

3.9.1 Anmälningar som berör flera personer

Försäkringskassan får ibland en anmälan som rör flera personer. En sådan anmälan tillhör inte ett särskilt ärende och måste därför diarieföras. Sedan skickar vi maskade kopior för skanning in i berörda ärenden i ÄHS. Alternativt kan vi göra en tjänste-anteckning i respektive ärende med hänvisning till var anmälan finns och vilket diarienummer den har.

3.9.2 Förutsättning för att inte diarieföra externa anmälningar mot en enskild

En extern anmälan mot en enskild ska inte diarieföras i Diabas om den anmälde kan identifieras och kontrollutredningen handläggs i ÄHS. En sådan anmälan ska skannas in i ÄHS. Det gäller oavsett om anmälan har lämnats muntligt eller skriftligt. Den externa anmälan tillhör då ett socialförsäkringsärende och faller under undantaget till skyldigheten att diarieföra allmänna handlingar.

3.9.3 Förutsättningar för krav på att diarieföra externa anmälningar mot enskilda

En extern anmälan mot en enskild ska diarieföras i Diabas om kontrollutredaren inte kan identifiera den anmälde.

Handlingar som rör en person som det inte går att identifiera, kan inte anses tillhöra ett socialförsäkringsärende. En handling ska diarieföras skyndsamt, vilket innebär att kontrollutredaren måste ta hand om den externa anmälan direkt när den kommer in.

Om den anmälde inte kan identifieras ska kontrollutredaren dokumentera i en separat pappersjournal att hen har gjort en utredning och att den anmälde inte kan identifieras.

Den externa anmälan ska lämnas tillsammans med kontrollutredarens journal-anteckning till registrator/administrativ assistent för diarieföring. Registratören ska diarieföra den inkomna handlingen och avsluta ärendet i Diabas. Anmälan och journalanteckningen ska förvaras i diarieakten.

3.9.4 Metodstöd – Ej inskanningsbara handlingar

Ibland kommer det in handlingar på ett medium som inte går att skanna in i ärendet direkt. Det kan till exempel vara USB-minnen, CD eller fotografier. Innan du avläser ett USB minne eller en CD ska du kontakta IT helpdesk för att höra hur du gör det på ett säkert sätt så att det sker en virusskanning.

- Skriv ut innehållet från USB-minnet eller CD:n om det går och skicka det för skanning. När innehållet har skannats in i sin helhet utan informationsförlust kan mediet diarieföras eller lämnas till Kontorsservice för förstöring. (se Vägledning 2004:3 sid 28)
- Om det inte går att skriva ut innehållet, eller om kvaliteten blir dålig vid skanning, så ska du efter avläsning se till att mediet är tillräckligt uppmärkt. Sedan läggs mediet i ett aktomslag med personnummer och ärende ID. Aktomslaget förvaras i närarkivet. Journalen i ÄHS kompletteras med relevanta anteckningar om den information som mediet innehåller.

3.10 Interna impulser till kontrollutredning

En intern impuls till kontrollutredning är när en handläggare på Försäkringskassan upptäcker att de uppgifter som en enskild lämnat inte stämmer och anser att det finns anledning att påbörja en kontrollutredning. När en handläggare misstänker eller upptäcker att de uppgifter som en enskild lämnat inte stämmer ska handläggaren bedöma om det kan handla om ett medvetet försök att få ersättning på felaktiga grunder. Bedömningen ska göras utifrån de uppgifter som finns tillgängliga i det aktuella förmånsärendet. (Se riktlinjerna 2009:9) Överlämnande av impulser till kontrollutredning och till andra myndigheter samt beslut i samband med kontrollutredning)

3.11 Sekretess inom en myndighet

Det kan finnas sekretess inom en myndighet som har olika verksamhetsgrenar, till exempel mellan Skatteverkets folkbokföring och skattebrottsenhet. Det gäller dock inte Försäkringskassans handläggande enheter eftersom de inte anses som självständiga i förhållande till varandra. (jfr 8 kap. 1 och 2 §§ OSL). Men även om det inte finns sekretess mellan de handläggande enheterna på Försäkringskassan, så finns det andra begränsningar för hur man får dela med sig av information.

Anställda på Försäkringskassan får ta del av uppgifter för att handlägga ärenden och det betyder att man även får lämna uppgifter till varandra i den utsträckning som är nödvändig för att kunna handlägga ärenden. Det gäller även uppgifter i en kontrollutredning. Uppgifter om en enskild får emellertid inte cirkulera hur som helst inom Försäkringskassan. En handläggare får till exempel inte diskutera en enskilds ärende eller personuppgifter med kollegor som inte har med ärendet att göra.

En kontrollutredare kan återkoppla resultatet av en kontrollutredning till en förmåns-handläggare för att förmånshandläggaren ska vidta en åtgärd eller för att bidra till ett ökat lärande om vilka ärenden som är lämpliga att lämna vidare till kontrollutredning.

Flera kontrollutredare kan diskutera ett enskilt ärende om de handlägger grupper av ärenden tillsammans, under förutsättning att alla har behörighet att handlägga det aktuella ärendet. Se mer i vägledning 2001:3.

3.12 Riskbaserade kontroller

Riskbaserade kontroller innebär att Försäkringskassan skapar impulser för utredning genom dataanalyser av mönster och samband i olika kunddata. Riskbaserade kontroller identifierar ärenden där risken för felaktiga utbetalningar är hög. De kan också användas för att sortera ut utredningskrävande ärenden.

3.13 Brev i retur till Försäkringskassan

Brev som Försäkringskassan har skickat till enskilda kommer ibland i retur. Försäkringskassan ska då undersöka varför. Se riktlinjerna (2011:16) för hantering av brev som returneras till Försäkringskassan.

Om det visar sig att det inte finns uppgift om någon annan adress eller att den enskilde har flyttat kan det beroende på omständigheterna i det enskilda fallet kan det finnas anledning att påbörja en kontrollutredning.

3.14 Uppgifter från massmedierna

Uppgifter i massmedier kan ibland utgöra en impuls för Försäkringskassan att påbörja en kontrollutredning. En tidningsartikel eller ett tv-inslag kan till exempel beskriva vad en enskild arbetar med. Det kan också finnas annonser i tidningar och på internet där enskilda som har sjukpenning söker arbete.

3.15 Iakttagelser på fritiden av anställda på Försäkringskassan

Försäkringskassans anställda har ingen skyldighet att anmäla sina iakttagelser om vad försäkrade gör på sin fritid.

Om en anställd på Försäkringskassan på fritiden exempelvis får reda på att någon arbetar trots att hen har hel sjukpenning så kan hen välja ett av följande alternativ:

- att inte föra informationen vidare
- att göra en öppen anmälan till Försäkringskassan
- att göra en anonym anmälan till Försäkringskassan

Det är viktigt att iakttagelser som en anställd gör på sin fritid hanteras så att allmänhetens förtroende för Försäkringskassan inte rubbas. Om en anställd på Försäkringskassan anmäler sina iakttagelser ska anmälan enbart innehålla rena sakförhållanden. Anmälan ska inte innehålla några värderingar eller förslag på åtgärder. Av dokumentationen ska det framgå att det är en iakttagelse som den anställda har gjort på fritiden, så att det går att skilja mellan impulsen till kontrollutredning och Försäkringskassans åtgärder (JO 1998/99 s. 342–344 och JO 1996/97 s. 329).

Den som handlägger ett ärende är jävig om det finns någon särskild omständighet som kan rubba förtroendet för att hen är opartisk i ärendet (16–18 §§ FL). Det betyder att om en handläggare på fritiden gör iakttagelser av den försäkrade, så kan det vara olämpligt att handläggaren fortsätter att handlägga ärendet.

Se vidare om jäv i vägledningen 2004:7.

JO har i flera ärenden uttalat sig om vad som är lämpligt eller olämpligt agerande när en handläggare rapporterar iakttagelser från fritiden. Nedan redovisas tre ärenden.

3.15.1 Kritik mot att handläggare gav förslag på åtgärder

I ärendet JO 1998/99 s. 344 hade en handläggare på sin fritid gjort iakttagelser om en enskild som hon personligen var bekant med. Handläggaren lämnade in sina iakttagelser skriftligt till Försäkringskassan. Dessutom redovisade hon både sin åsikt om den enskildes hälsotillstånd och sin bedömning att den enskildes rätt till i vart fall handikappersättning borde omprövas.

JO konstaterade att det inte finns något förbud för en handläggare att rapportera observationer av enskilda från fritiden. JO ansåg därför inte att handläggaren gjorde något fel när hon rapporterade sina iakttagelser till Försäkringskassan. Däremot ansåg JO att handläggaren inte borde ha bedömt vilka åtgärder Försäkringskassan skulle vidta.

JO tog även upp frågan om jäv. JO konstaterade att handläggaren inte var handläggare av det aktuella ärendet, och att hon inte heller hade hand om den fortsatta utredningen av ärendet. Hon var enbart uppgiftslämnare. JO fann därför att hon inte varit jävig i den bemärkelse som avses i förvaltningslagen. Däremot kunde hennes opartiskhet vad gäller de lämnade uppgifterna självfallet ifrågasättas, eftersom hon personligen var bekant med den enskilde. JO konstaterade att den bedömningen får Försäkringskassan göra inom ramen för Försäkringskassans utredning av den enskildes rätt till de olika socialförsäkringsförmånerna.

3.15.2 Kritik mot hur handläggare har redovisat observationer

I JO 1998/99 s. 342 anmälde en enskild till JO att två handläggare hade blandat in sina familjemedlemmar när de rapporterade vissa iakttagelser.

Handläggarna hade på sin fritid – var och en för sig och vid olika tillfällen – sett den enskilde arbeta på en mäsas. De tog gemensamt kontakt med en chef och diskuterade sina iakttagelser med honom. De skrev sedan ned sina iakttagelser tillsammans och lämnade anteckningarna till Försäkringskassan.

Av anteckningarna framgick att den ena handläggaren hade besökt mässan tillsammans med sin dotter, och att båda blivit betjänade av den enskilde. Handläggaren uppgav även att både hon och dottern identifierat den enskilde. Det framgick vidare att den andra handläggaren hade besökt mässan tillsammans med sin man, och att hennes man hade sagt: "Kolla pensionären är på mässan och säljer munkar".

Försäkringskassan tillbakavisade att handläggarna skulle ha gjort sig skyldiga till sekretessbrott, och uppgav i sitt yttrande till JO att familjemedlemmarna inte hade varit inblandade. Att handläggarna nämnde att de gjort iakttagelserna tillsammans med familjemedlemmar berodde på att de varit oroliga att ord skulle stå mot ord.

JO uttalade följande. "Som anteckningarna är utformade har jag emellertid svårt att frigöra mig från intrycket att de observationer som handläggarna gjort av den försäkrade på mässan kan ha diskuterats med de åtföljande familjemedlemmarna. Även om så inte är fallet anser jag att anteckningarna fått en olycklig utformning som kan misstolkas. Att en tjänsteman vid Försäkringskassan rapporterar observationer han gör av försäkrade har jag inget att invända mot. Det är dock viktigt att dessa redovisas på ett korrekt och sakligt sätt, som inte ger upphov till tvivel och missförstånd. Jag är därför kritisk till hur handläggarna redovisade sina observationer av den försäkrade."

3.15.3 Kritik mot handläggningen av ärendet

I JO 1996/97 s. 329 anmälde en enskild till JO att en handläggare hade överträtt sina befogenheter och brutit mot sekretesslagen genom att blanda in utomstående i den enskildes ärende.

Handläggarens grannar hade gjort honom uppmärksam på att en annan granne arbetade i relativt stor omfattning i sitt jordbruk trots att han var förtidspensionerad.

Handläggaren påbörjade en utredning. Anteckningarna som dokumenterade den enskildes arbetsförhållanden innehöll orden "i tjänsten" följt av namnet på lokal-kontoret och handläggarens namn. Handläggaren bifogade fotografier och en videofilm på den enskilde när han förmodades arbeta.

JO uttalade följande. "Utredningen rörande den försäkrades förtidspension och eventuella restarbetsförmåga har bedrivits i form av 'privatspaning' från hans grannar. Dessa har iakttagit den försäkrade och lämnat uppgifter till handläggaren, som sedan sammanställt dessa uppgifter och även lagt till vissa egna iakttagelser. Även fotografier och en videokassett har bifogats utredningen. Handläggaren har uppgett att det bl.a. var flygfotografier som han själv tagit på sin fritid och att det var grannarna som bestämde att även det materialet skulle bifogas utredningen. – Handläggaren har hävdats att utredningen bedrevs av honom som tjänsteman på Försäkringskassan. Att i tjänsten bedriva en utredning med hjälp av "privatspaning" av grannar och med hänvisning till att det var grannarna som ville det också bifoga fotografier och videoupptagningar, som dessa tagit, ger inte intryck av att vara en seriös och opartiskt bedriven utredning av Försäkringskassan. Snarare blir det bestående intrycket att det var handläggarens grannar och inte Försäkringskassan som styrde utredningen. För att allmänhetens förtroende för Försäkringskassans objektivitet inte ska rubbas är det viktigt att Försäkringskassans utredningar bedrivs på ett opartiskt och korrekt sätt och under ordnade former. I detta avseende förtjänar Försäkringskassan allvarlig kritik för sin handläggning."

4 Generellt om handläggning

Kapitlet handlar om handläggning av impulser till kontrollutredning.

Kapitlet behandlar även vilka krav som ställs på Försäkringskassan när det gäller snabb handläggning och dokumentation av uppgifter.

4.1 Värdera uppgifter i ärendet

Uppgifter som lämnas av andra än den enskilde ska generellt inte värderas högre än de uppgifter den enskilde själv lämnar. Självklart kan även utomstående lämna felaktiga uppgifter, till exempel på grund av okunnighet, misstag eller slarv. Det kan också tänkas att någon av ren illvilja lämnar felaktiga uppgifter. Försäkringskassan ska självständigt och sakligt bedöma befintligt material när den prövar om en enskild har rätt till en förmån eller ett bidrag. (prop. 1996/97:121, s. 30 f.)

Exempel

Aurora har på grund av en lättare hjärnskada hel sjukersättning. Försäkringskassan får in en anmälan om att hon arbetar. Aurora berättar för kontrollutredaren att hon nyligen flyttat till en ny stad. Hon får många frågor från nya vänner om vad hon arbetar med, men vill inte berätta att hon har en hjärnskada och får sjukersättning. Därför hittar hon på att hon har olika arbeten.

Kontrollutredaren konstaterar att det framgår mycket tydligt av ett läkarintyg att Aurora inte kan sköta ett arbete, men att hon socialt fungerar någorlunda. Kontrollutredaren kommer fram till att Auroras förklaring är trovärdig och att det inte behövs någon ytterligare utredning.

Exempel

Försäkringskassans kontrollutredare får in en anonym anmälan som rör Stina. Ett utdrag från Facebook har bifogats anmälan. Stina har sedan länge hel sjukersättning på grund av utmattningssyndrom. Av utdraget från Facebook framgår att Stina mycket entusiastiskt redogör för att hon nu har startat upp en ridskoleverksamhet på sin gård, ute på landet.

Kontrollutredaren beslutar att göra ett oanmält hembesök hos Stina. Tillsammans med en kollega åker kontrollutredaren hem till Stinas adress. Väl på plats konstaterar kontrollutredarna att det inte finns några förutsättningar att bedriva ridskoleverksamhet. På förfrågan uppger Stina att det hon beskrivit på Facebook var en beskrivning av hur hon önskade att det var. Utifrån iakttagelserna från besöket och Stinas förklaring bedömer kontrollutredaren att det inte behövs någon ytterligare utredning och avslutar kontrollutredningen.

4.2 Inget lagstöd för att begära uppgifter när utredningen om rätten till ersättning är avslutad

Försäkringskassan har bara rätt att begära uppgifter från den enskilde, eller kontakta den enskilde eller någon annan, om Försäkringskassan behöver det för att kunna utreda rätten till ersättning, eller i övrigt för att tillämpa socialförsäkringsbalken

(110 kap. 14 § SFB). Det innebär att de utredningsåtgärder som vidtas ska ha betydelse för utredningen av rätten till ersättning eller återkrav. När Försäkringskassan har fattat beslut om rätten till ersättning och återkrav, finns det alltså inte något lagstöd för att begära in ytterligare uppgifter i kontrollutredningen.

Försäkringskassan har inte heller lagstöd för att utreda omständigheter eller begära in ytterligare uppgifter för att bättre kunna bedöma om den enskilde agerat medvetet eller grovt vårdslöst och därför ska polisanmälas. Se även avsnitt 12.2 om att Försäkringskassan inte ska utreda misstänkta brott.

Försäkringskassan kan ha kontakt med den enskilde även efter att beslut fattats om rätt till ersättning eller om återkrav. Det kan till exempel vara när den enskilde vill ha information om sitt ärende. Då är syftet med kontakten att informera den enskilde och svara på hans eller hennes frågor.

Inom kontrollutredning statligt tandvårdsstöd kan det i vissa fall vara annorlunda. Där kan det till exempel hända att man fortsätter att utreda vårdgivaren efter det att vårdgivaren är polisanmäld.

4.3 Metodstöd – kontroll av andra utbetalningar, förmåner och relationspersoner

När du handlägger en kontrollutredning kan det finnas anledning att kontrollera även andra utbetalningar, ärenden eller personer.

4.3.1 Kontroll av andra utbetalningar och förmåner

Inom kontrollutredningsverksamheten behöver du ha ett förmånsövergripande perspektiv för att kunna upptäcka andra ärenden där det kan finnas risk för felaktiga utbetalningar eller misstanke om brott. När en enskild misstänks för att felaktigt ha skaffat sig en viss ersättning är det därför viktigt att du också kontrollerar vilka andra ersättningar den enskilde har eller har haft och som kan påverkas av den felaktiga ersättningen.

I kontrollutredningar av statligt tandvårdsstöd kan bland annat tidigare efterhandskontroller och omprövningar ge viktig information.

Den enskilde kan exempelvis ha lämnat felaktiga uppgifter vid flera tillfällen eller i andra ärenden. Den enskilde kan också ha ansökt om en viss förmån flera gånger den senaste tiden men bara lämnat felaktiga uppgifter vid ett tillfälle.

Det är omständigheterna i det enskilda ärendet som avgör hur långt tillbaka i tiden som kontrollen ska göras. Hur långt tillbaka i tiden det är lämpligt att kontrollera varierar därför från ärende till ärende och från förmån till förmån.

4.3.2 Kontroll av andra relationspersoner

Om en enskild misstänks för att felaktigt ha fått en ersättning kan det finnas anledning till att också kontrollera utbetalningar till den enskildes make, maka eller sambo.

En felaktigt utbetald ersättning kan vara beräknad med hänsyn till flera personers ekonomi. I ett sådant fall ska du kontrollera samtliga personers uppgifter. Det kan till exempel vara så att två personer har bostadsbidrag tillsammans och den ena av dem har lämnat felaktiga uppgifter i ansökan. Då ska du även kontrollera den medsökandes uppgifter.

4.4 Uppgifter på internet

Det finns en stor mängd information på internet som man kan ha användning av vid en kontrollutredning.

I JO 2009/10 s. 219 beskrivs ett fall där en arbetslös kvinna anmäler Alfa-kassan därför att hon anser att arbetslöshetskassan råkade "googla fram" information om henne som medförde besvär i form av förlängd handläggningstid. JO avvisar delvis kvinnans kritik eftersom JO tycker att myndigheternas utredningsskyldighet innebär att samtliga uppgifter som finns i ärendet måste beaktas, oavsett varifrån uppgifterna kommer ifrån. Samtidigt påpekar JO att utredningsrutiner och informationskällor ska vara generellt utformade, så att lika fall behandlas lika. Slumpvis sökande av information på internet bedömer JO som en problematisk utredningsmetod.

Det är viktigt att komma ihåg att Försäkringskassans ordinarie regler och principer för kontrollutredningar även gäller på internet. Se även riktlinjerna (2011:37) för Försäkringskassans användning av sociala medier.

4.4.1 Metodstöd – var källkritisk

Vid sökning av uppgifter på internet är det viktigt att du är källkritisk. Tänk på att vem som helst kan gå in och ändra uppgifter på vissa sidor, till exempel ett mobilnummer eller en adress.

4.4.2 Metodstöd – när kan kontrollutredaren söka information på internet?

För att ta fram information om den enskilde ska du i första hand använda de interna register och sökfunktioner som finns på Försäkringskassan.

Vid handläggning av ärenden ska du inte utan anledning söka information om enskilda på internet. Om det finns misstankar om att någon felaktigt får ersättning, så är det inget som hindrar att du söker efter uppgifter på internet om den enskilde. När du behöver externa uppgifter i en kontrollutredning kan det ofta vara aktuellt att söka information på internet. Se även avsnitt 4.4.4 nedan om sociala medier.

4.4.3 Sökning i sökkatalog och på sökmotor

Olika sökkataloger på internet, till exempel www.eniro.se och www.allabolag.se, kan ge värdefull kompletterande information. Information kan också hittas genom sökning via en sökmotor, till exempel www.google.com. På Eniro kan man till exempel mata in mobiltelefonnumret som den enskilde har uppgivit i sin ansökan. Om det framkommer att mobiltelefonabonnemanget är knutet till en annan adress än folkbokföringsadressen kan detta i vissa ärenden som bostadsbidrag och underhållsstöd ge upphov till vidare utredning.

4.4.4 Sociala medier

Kontrollutredaren får i utredningssyfte ta del av information som finns tillgänglig utan inloggning på sociala medier, till exempel på Facebook, olika forum och bloggar.

En kontrollutredare ska inte använda en egen profil eller skapa en fiktiv profil på sociala medier för att genomföra en kontrollutredning. Att skapa en fiktiv profil kan jämföras med att spana på den enskilde. Det kan också anses som spaning att använda en egen privat profil, eftersom kontrollutredaren inte presenterar sig för den enskilde.

Att använda en egen privat profil och presentera sig som tjänsteman från Försäkringskassan är i högsta grad olämpligt bland annat eftersom det innebär exponering av de egna privata uppgifterna och därmed onödiga risker.

En kontrollutredare ska inte delta i olika diskussioner eller forum på internet för att försöka få personer att avslöja bidragsbrott och bedrägerier.

4.4.5 Metodstöd – hur sparar man uppgifter från internet

Om du ska dokumentera exempelvis bilder eller text från internet, kan det vara lämpligt att göra en skärmdump och spara den i ett Word-dokument som bilaga till journalen i ÅHS. Bilderna och texten blir tydligare än om man skannar in utskrifter från internet.

4.4.6 Swish

Försäkringskassan har inte lagstöd för att begära uppgifter om en enskilds skickade och mottagna betalningar via betaltjänsten Swish. Det beror på att företaget som förvaltar Swish inte är en bank eller annan penninginrättning vilket krävs för att begära uppgifter enligt 110 kap 31 § SFB. Däremot kan du sända en förfrågan med stöd av 110 kap. 14 § SFB. Läs mer i avsnitt 5.7.

Du får inte använda din privata Swish för att ta reda på uppgifter om en enskild eftersom du inte kan presentera dig som kontrollutredare och det inte framgår att det är Försäkringskassan som tar in uppgifterna. Att använda sin privata Swish är att jämställa med spaning. Läs mer om spaning i avsnitt 7.7.

4.5 Krav på snabb handläggning

9 § första stycket FL

Ett ärende ska handläggas så enkelt, snabbt och kostnadseffektivt som möjligt utan att rättssäkerheten eftersätts.

En impuls till kontrollutredning kan snabbt förlora i värde. Om det skulle visa sig att en ersättning betalas ut felaktigt är det viktigt att Försäkringskassan så snart som möjligt stoppar ytterligare utbetalningar. En snabb handläggning gör också att det belopp som Försäkringskassan kan komma att kräva tillbaka blir lägre.

En snabb handläggning är ett sätt att visa den enskilde respekt. Det är viktigt att man handlägger en kontrollutredning skyndsamt, eftersom en utredning kan få stora konsekvenser för den enskilde. Dessutom kan vetskapen om att en utredning pågår och att rätten till ersättning ifrågasätts uppfattas som mycket besvärande.

En utredning ska även vara kostnadseffektiv, alltså inte kosta mer tid och resurser än vad som är nödvändigt.

4.6 Väsentlig försening och dröjsmålstalan

11 § FL

Om en myndighet bedömer att avgörandet i ett ärende som har inletts av en enskild part kommer att bli väsentligt försenat, ska myndigheten underrätta parten om detta. I en sådan underrättelse ska myndigheten redovisa anledningen till förseningen.

12 § FL

Om ett ärende som har inletts av en enskild part inte har avgjorts i första instans senast inom sex månader, får parten skriftligen begära att myndigheten ska avgöra ärendet. Myndigheten ska inom fyra veckor från den dag då en sådan begäran kom in antingen avgöra ärendet eller i ett särskilt beslut avslå begäran.

Ett beslut enligt första stycket att avslå en begäran om att ärendet ska avgöras får överklagas till den domstol eller förvaltningsmyndighet som är behörig att pröva ett överklagande av avgörandet i ärendet.

Myndighetens prövning enligt första stycket får begäras av parten vid ett tillfälle under ärendets handläggning.

Väsentlig försening och dröjsmålstalan beskrivs i vägledningen 2004:7. Det här avsnittet beskriver när dessa bestämmelser kan få betydelse i kontrollutredningsärenden.

När det finns risk för väsentlig försening i ett ansökningsärende måste Försäkringskassan förklara för den enskilde vad som har hänt och varför beslut inte kan fattas i normal tid. Olika förmåner har olika lång handläggningstid och vad som anses vara normal handläggningstid är olika för olika förmåner. Man behöver därför ta reda på vad som gäller för respektive förmån. När det pågår en kontrollutredning av ett ansökningsärende är det troligt att handläggningstiden kommer att avvika från det som kan anses normalt. I dessa ärenden kan det därför finnas skäl att meddela den enskilde, men bedömningen måste göras utifrån omständigheterna och förutsättningarna i det enskilda ärendet.

Om den enskilde har ansökt om ersättning och beslut inte har fattats inom sex månader, kan den enskilde begära att Försäkringskassan fattar ett beslut i ärendet. Försäkringskassan ska i så fall göra det inom fyra veckor från det att begäran kommit in. Om Försäkringskassan till exempel inte kan besluta i ärendet för att det pågår en kontrollutredning, måste vi fatta ett formellt avslagsbeslut som gäller den enskildes begäran.

4.7 Uppgifter måste dokumenteras

27 § FL

En myndighet som får uppgifter på något annat sätt än genom en handling ska snarast dokumentera dem, om de kan ha betydelse för ett beslut i ärendet. Det ska framgå av dokumentationen när den har gjorts och av vem.

Det betyder att handläggarna ska dokumentera såväl muntliga anmälningar som andra muntliga uppgifter, oavsett vem som lämnar dem. Om någon till exempel gör en muntlig anmälan, så ska handläggaren så snabbt som möjligt journalföra alla uppgifter som har betydelse för ärendet. Se även avsnitt 3.3 om dokumentation av en anmälarens identitetsuppgifter.

Kravet på god dokumentation och att det ska ske på ett riktigt sätt är i allra högsta grad en fråga om rättssäkerhet. Dokumentationen kommer att ligga till grund för olika åtgärder och beslut i ärendet. En god dokumentation är också en förutsättning för att Försäkringskassan i en polisanmälan ska kunna beskriva ärendet och vidtagna åtgärder.

Dokumentationen ska vara objektiv. En handläggare får bara anteckna sina egna värderingar om de kan antas ha betydelse för bedömningen i ärendet. (Norström 1999, s. 115). Handläggaren ska signera och datera journalen (se Hellners och Malmqvist 2003, s. 161 f.).

Se vidare om dokumentation i vägledning 2004:7.

4.7.1 Dokumentation i pappersakt

I ett fåtal fall handläggs en kontrollutredning i pappersakt. Hur detta går till kan du läsa i vägledning 2004:7.

4.7.2 Metodstöd – Generellt om dokumentation i kontrollutredningsärenden

Språket i journalanteckningar

När du har skrivit in något i journalen ska du läsa igenom anteckningen innan du sparar den för att rätta till eventuella stavfel och syftningsfel. Det är särskilt viktigt att läsa igenom anteckningen om den innehåller en längre redogörelse.

Kopiera inte över personens namn från det globala fältet i ÄHS, eftersom namnet då skrivs med efternamnet först och det gör att journalen blir svårare att läsa.

Formulera anteckningen så att den enskilde och andra handläggare på Försäkringskassan kan förstå den. Undvik interna begrepp, förkortningar och krångligt språk. Skriv exempelvis inte d.f eller förkortningar av förmåner, eftersom det kan vara svårt för den enskilde att förstå vad det betyder.

Det kan ibland vara lämpligt att dela in en anteckning i stycken eller att skriva vissa saker i punktform, eftersom det kan göra det lättare att läsa journalen. Det kan också vara lämpligt att dela in styckena i underrubriker. Skriv inte knapphändiga journalanteckningar för att spara tid. Onödigt knapphändiga anteckningar kan leda till att den enskilde eller andra handläggare inte förstår anteckningen eller måste lägga ner tid på att försöka förstå den.

Använd relevanta rubriker. Rubriken ska beskriva vad anteckningen gäller. Du kan exempelvis skriva "Brev från ...", "Telefonsamtal till ..." "Telefonsamtal från ...", "Begäran av uppgifter från ...". Tänk på att inte använda rubriker som Bedömning eller Utredning, eftersom de inte säger något om innehållet i anteckningen. Läs mer om språkvård på Försäkringskassans intranät Fia.

Annat som du ska tänka på när du skriver journalanteckningar

Dokumentationen ska alltså skrivas på ett sätt som gör att alla som är behöriga att läsa den kan följa handläggningen utan större svårighet. Men det finns inget krav på att du ska anteckna åtgärder som berör intern administration om de inte behövs för

att kunna följa handläggningen av ärendet. Du behöver exempelvis inte heller dokumentera att du rådfrågat en specialist.

Formulera inte anteckningarna så att de kan uppfattas som beslut. Det gäller både anteckningar som du gör i kontrollutredningsärendet och i förmånsärendet. Normalt fattas inte beslut om att en enskild inte har rätt till ersättning i journalen, utan det görs i ett separat beslutsbrev. Formulera inte heller anteckningar och impulser för ställningstagande till försäkringstillhörighet och återkrav så att de kan uppfattas som ett beslut i ärendet.

Det kan vara lämpligt att dokumentera omfattande uppgifter i ett separat dokument och att bara hänvisa till det separata dokumentet i ÄHS-journalen. Långa journal-anteckningar i ÄHS-journalen försvårar läsningen och överblicken av journalen. Genom att hänvisa till ett separat dokument är det också tydligt att uppgifterna finns i akten.

4.7.3 Metodstöd – Dokumentation av uppgifter

Dokumentera i journalen att en handling har kommit in till Försäkringskassan. När du begär eller efterfrågar uppgifter eller handlingar dokumenterar du det. Det ska framgå av anteckningen om det är en utgående eller inkommande handling eller uppgift, vem som lämnat den eller från vem den begärts.

Ta för vana att dokumentera vad du har frågat och vilket svar du fått. Tänk på att dokumentera så att det framgår vem som sagt vad. Det är lämpligt att dokumentera uppgifterna i den ordning som samtalet förs.

När du har pratat med en person ska du dokumentera hens för- och efternamn. Om personen lämnat uppgifterna i tjänsten, ska det framgå var personen arbetar eller i vilken egenskap personen har lämnat uppgifterna. Det kan vara till exempel som lönehandläggare, vaktmästare eller den enskildes närmaste chef. Om du har ringt till personen, så ska du dokumentera det telefonnummer du ringt till. Om personen ringt till dig och personen säger sitt telefonnummer, ska du dokumentera det. Det ska framgå om du har ringt personen eller om personen ringt till Försäkringskassan.

Det är lämpligt att dokumentera relevant information från Försäkringskassans IT-system eller från andra ärenden. Det kan underlätta förståelsen för varför vissa åtgärder vidtas. Dessutom kan vissa uppgifter ändras över tid, exempelvis vilken adress en person är folkbokförd på och vilka andra som är folkbokförda på en viss adress.

Du kan hämta uppgifter från ett annat ärende, till exempel genom att hänvisa till uppgifter i journalen eller en handling i det ärendet. Som regel räcker det inte att kopiera texten, utan du behöver formulera din anteckning så att den blir begriplig och användbar i sammanhanget. Du kan också kopiera över en handling från ett annat ärende. När du hämtar uppgifter från ett annat ärende så anger du det ärendets ärende-id i slutet av dina journalanteckningar.

Ibland bör du förklara och motivera varför du begär in vissa uppgifter eller handlingar, så att den enskilde har möjlighet att förstå varför du gjort detta. I vissa fall kan det vara svårt att förstå varför du begär vissa uppgifter. Exempel på det är om du begärt ett körkortsfoto för att kunna identifiera den enskilde på ett foto från en blogg, eller om du begärt ett kontoutdrag för att se i vilket land personen tagit ut pengar.

Uppgifter kan komma in till Försäkringskassan via mejl. Du bör skriva ut mejlet och skanna in det i ärendet. Det gäller även mejl som du själv skickar. Genom att arkivera uppgifterna som dokument blir ärendet lättare att följa. Genom att skanna mejlet i sin helhet slipper du även få eventuella misstankar riktade mot dig från någon enskild om att du skulle ha korrigerat eller ändrat i mejlet.

Journalanteckningar i ÄHS dateras automatiskt med dagens datum. Om du dokumenterar samma dag som handlingen kommit in behöver du inte skriva datumet. Om uppgiften eller handlingen inte kommit in samma dag, ska du dokumentera vilket datum den kom in. Exempel på hur du kan skriva är: *"Svar på frånvaroförfrågan från förskolan XX har kommit in den [dag månad år]."*

Det är inte alltid uppenbart att det är personen som skrivit en blogg som är den person som utreds. Det kan exempelvis finnas många personer som har ett visst namn. Du bör därför uttrycka dig på ett sådant sätt som lämnar det öppet att någon annan kan ha skrivit bloggen tills att du fastställt att bloggen eller uppgifterna faktiskt rör den person som utreds.

5 Begära uppgifter

Det här kapitlet handlar om Försäkringskassans möjligheter att begära uppgifter från andra än den enskilde, till exempel från myndigheter, arbetsgivare, försäkringsbolag och postföretag.

5.1 Inledning

Det finns flera olika bestämmelser som gör att Försäkringskassan kan begära uppgifter från andra än den enskilde. En del bestämmelser ger Försäkringskassan rätt att ställa frågor men inte att kräva ett svar. Andra bestämmelser innebär en skyldighet för till exempel myndigheter att svara på Försäkringskassans frågor.

5.2 Värdera om man ska begära in uppgifter och vilka uppgifter som behövs

Försäkringskassan ska se till att ärenden blir utredda i den omfattning som krävs. Det är Försäkringskassan som leder utredningen och som bestämmer vilket underlag som behövs för att göra en riktig bedömning av ärendet.

Det är viktigt att man tar ställning till vad som ska utredas i ärendet och utifrån det bestämmer vilka uppgifter som behöver tas in.

Försäkringskassan måste göra en avvägning mellan den enskildes krav på integritet och behovet av utredning. Inriktningen måste vara att inte hämta in mer kompletterande utredning än som krävs för att kunna göra en bedömning av rätten till ersättning eller utbetalning. Det kan exempelvis innebära att man inte ska begära in uppgifter om tidsperioder som inte omfattas av Försäkringskassans utredning. (Se JO-beslut, daterat 2016-10-25, JO:s dnr 2031-2015). Det innebär också att inte begära eller efterfråga mer omfattande uppgifter än vad som behövs i ärendet, vilket innebär att begäran eller förfrågan ska specificeras med vilka uppgifter som man behöver. Exempel på information som går utöver vad man kan behöva vid en utredning är att begära eller efterfråga en hel läkar- eller behandlingsjournal när det egentligen bara är vissa uppgifter ur dessa som är intressanta.

5.3 Begära uppgifter av andra än den enskilde

Vid utredning av ett ärende kan Försäkringskassan ofta behöva kompletterande uppgifter från andra än den enskilde.

De åtgärder som vidtas i en utredning ska vara nödvändiga för att bedöma rätten till ersättning. Försäkringskassan får inte ställa eller skicka frågor slentrianmässigt eller på måfå. Det måste finnas orsak att anta att någon annan än den enskilde kan lämna uppgifter som behövs för utredningen.

5.4 Myndigheter, arbetsgivare, uppdragsgivare, anordnare av personlig assistans samt försäkringsinrättningar är skyldiga att lämna uppgifter

110 kap. 31 § första stycket SFB

Myndigheter, arbetsgivare och uppdragsgivare, anordnare av personlig assistans samt försäkringsinrättningar ska på begäran lämna Försäkringskassan, Pensionsmyndigheten, Skatteverket och allmän förvaltningsdomstol uppgifter som avser en namngiven person när det gäller förhållanden som är av betydelse för tillämpningen av denna balk.

När Försäkringskassan utreder ett ärende kan Försäkringskassan behöva uppgifter om den enskilde från hans eller hennes arbetsgivare eller från en annan myndighet. Försäkringskassan kan även behöva uppgifter från den enskildes försäkringsbolag.

Som huvudregel gäller sekretess mellan olika myndigheter, men 110 kap. 31 § SFB bryter den sekretess som kan gälla för de uppgifter som Försäkringskassan begär att få del av. Bestämmelsen innebär en skyldighet att lämna ut uppgifter till Försäkringskassan.

Det är Försäkringskassan som avgör behovet av att begära in uppgifter med stöd av denna bestämmelse. Generellt gäller att Försäkringskassan varken ska begära in uppgifter slentrianmässigt eller fler uppgifter än nödvändigt (jfr prop. 1980/81:28 om följdlagstiftning till den nya sekretesslagen i fråga om hälso- och sjukvården samt den allmänna försäkringen, s. 19–21).

När Försäkringskassan begär att få uppgifter är det viktigt att inte i onödan lämna ut sekretessbelagd information. Men det är tillåtet att röja enstaka uppgifter om det behövs för att Försäkringskassan över huvud taget ska kunna göra en förfrågan. (10 kap. 2 § OSL och prop. 1996/97:121, s. 31).

5.4.1 Begärda uppgifter ska gälla den enskilde

Begärda uppgifter ska gälla en namngiven person som Försäkringskassan utreder. Regeringen beslutade i ett ärende där Försäkringskassan överklagat Skatteverkets beslut om sekretess för vissa begärda uppgifter att uppgifterna skulle lämnas ut med stöd av generalklausulen. Regeringen konstaterade i sitt beslut att 110 kap. 31 § SFB inte kunde tillämpas eftersom de efterfrågade uppgifterna gällde en annan person än den som Försäkringskassan utredde (Finansdepartementet, regeringsbeslut Fi2015/05724/S3). Se mer i avsnitt 5.12.

Med namngiven person avses bara den försäkrade, det vill säga den person som utredningen gäller (JO beslutsdatum 2008-05-08, JO:s dnr 2034-2007). Om vi tror att det finns relevanta uppgifter om den försäkrade i exempelvis barnets journal på barnavårdscentralen kan vi begära att få dessa uppgifter. Detta under förutsättning att vi formulerar begäran så att vi ställer frågor om den försäkrade.

5.4.2 Begreppet myndighet

Begreppet *myndighet* omfattar statliga och kommunala myndigheter och även regioner (tidigare landsting). Bestämmelsen ger alltså Försäkringskassan stora möjligheter att få uppgifter från den allmänna hälso- och sjukvården, kommunala skolor, förskolor och socialnämnder.

Begreppet myndighet omfattar också svenska ambassader, eftersom dessa räknas som förvaltningsmyndigheter.

För privata vårdgivare är 110 kap. 31 § SFB inte tillämplig. Bestämmelsen är inte heller tillämplig för privata vårdgivare som är anslutna till landstinget. Då får Försäkringskassan göra en förfrågan enligt 110 kap. 14 § 1 p SFB i stället.

5.4.3 Begreppet försäkringsinrättning

Begreppet försäkringsinrättningar är ett ålderdomligt uttryck som i princip är liktydigt med försäkringsbolag. Kammarrätten i Stockholm har i en dom konstaterat att a-kassorna är sådana försäkringsinrättningar som avses i denna bestämmelse (Kammarrätten Stockholm, målnr 8273-08).

5.4.4 Om arbetsgivare inte lämnar uppgifter

115 kap. 4 § SFB

Arbetsgivare eller uppdragsgivare som underlåter att fullgöra uppgiftsskyldighet enligt 110 kap. 31 § döms till penningböter.

Metodstöd – om arbetsgivaren inte lämnar några uppgifter

En polisanmälan av en arbetsgivare som inte lämnar ut uppgifter ska bara göras som en sista utväg och efter noggrant övervägande, eftersom polisanmälan inte leder till att arbetsgivaren blir tvungen att lämna ut de begärda uppgifterna.

Du ska i första hand försöka få de begärda uppgifterna genom att till exempel påminna arbetsgivaren via brev eller telefonsamtal. Om en arbetsgivare medvetet försvårar utredningen, eller återkommande vägrar att lämna uppgifter, kan du överväga att polisanmäla arbetsgivaren med stöd av 115 kap. 4 § SFB. Du bör ta hänsyn till hur betydelsefulla de begärda uppgifterna är för utredningen av ett ärende. Om uppgifterna inte har så stor betydelse kan det vara en anledning till att inte polisanmäla arbetsgivaren.

Om du polisanmäler arbetsgivaren med stöd av 115 kap. 4 § SFB bör det i polisanmälan framgå att arbetsgivaren inte har fullgjort sin uppgiftsskyldighet enligt 110 kap. 31 § SFB och varför uppgifterna från arbetsgivaren är betydelsefulla för ärendet som utreds. Lämna inte ut fler uppgifter om den enskilde än vad som är nödvändigt för polisanmälan.

Om du använder Försäkringskassans mall för polisanmälan behöver du ta bort och ändra mycket av malltexten, eftersom mallen främst är utformad för anmälan av bidragsbrott.

Polisanmälan ska sedan diarieföras som ett eget ärende och förvaras i diariet. Man kan hänvisa till diarienumret för polisanmälan i journalen i ÅHS ärendet.

5.5 Skyldighet för a-kassor att lämna uppgifter

48 d § lagen (1997:238) om arbetslöshetsförsäkring

En arbetslöshetskassa ska till Försäkringskassan, Pensionsmyndigheten och Centrala studiestödsnämnden lämna de uppgifter om ersättning enligt denna lag som har betydelse hos mottagaren i ett ärende om förmån, ersättning eller annat stöd åt enskild.

En a-kassa är skyldig att lämna uppgifter till Försäkringskassan om ersättning enligt lagen om arbetslöshetsförsäkring om uppgifterna har betydelse för ett ärende på Försäkringskassan.

5.6 Skyldighet för banker att lämna uppgifter i ärenden om bostadsbidrag och bostadstillägg

110 kap. 33 § SFB

Banker och andra penninginrättningar ska på begäran lämna uppgifter enligt 31 § första stycket till Försäkringskassan, Pensionsmyndigheten och allmän förvaltningsdomstol i ärenden om äldreförsörjningsstöd, bostadsbidrag och bostadstillägg.

Bestämmelsen innebär att banker och andra penninginrättningar på begäran måste lämna uppgifter till Försäkringskassan i ärenden som gäller bostadsbidrag och bostadstillägg. Bestämmelsen hänvisar till 110 kap. 31 § SFB, vilket innebär att begäran om uppgifter ska gälla en namngiven person och att uppgifterna som vi begär ska ha betydelse för hur SFB tillämpas. När det gäller kontoutdrag är Försäkringskassans tolkning av bestämmelsen att banker och andra penninginrättningar kan välja om de vill lämna ut ett helt kontoutdrag, eller bara de uppgifter i kontoutdraget som de måste lämna ut enligt bestämmelsen.

Bankerna måste bara lämna ut uppgifter för den tid som bostadsbidrag eller bostadstillägg har betalats ut. JO har riktat allvarlig kritik mot Försäkringskassan för att man i en utredning hade begärt uppgifter från en bank för en längre tid än utredningen gällde. JO ansåg att det var ett omotiverat integritetsintrång. Försäkringskassan fick också allvarlig kritik för att i begäran av uppgifter ha hänvisat till 110 kap. 33 § SFB, trots att utredningen inte gällde bostadsbidrag eller bostadstillägg. (Se JO-beslut, daterat 2016-10-25, JO:s dnr 2031-2015.)

Försäkringskassan kan inte begära uppgifter med stöd av 110 kap. 33 § SFB om en enskild har bostadsbidrag eller bostadstillägg, men kontrollutredningen gäller ett annat ärendeslag. Då får man fråga banken om uppgifter enligt 110 kap. 14 § 1 punkten.

Exempel

Försäkringskassan har startat en kontrollutredning som gäller Karins rätt till bostadsbidrag och barnbidrag. Karin har haft bostadsbidrag som ensamstående med två barn sedan mars 2016, och barnbidrag sedan första barnet föddes i maj 2008.

Försäkringskassan har uppgifter om att Karin tillsammans med sina barn flyttat till Thailand i januari 2014.

Försäkringskassan anser att kontoutdrag behöver hämtas in från banken. Det gör Försäkringskassan från och med mars 2016 med stöd av 110 kap. 33 § SFB och för perioden januari 2014 – februari 2016 med stöd av 110 kap. 14 § SFB.

5.7 Ställa frågor om den enskilde till andra

110 kap. 14 § första stycket 1 p SFB

När det behövs för bedömningen av frågan om ersättning eller i övrigt för tillämpningen av denna balk får den handläggande myndigheten

1. göra förfrågan hos den försäkrades arbetsgivare, läkare, anordnare av personlig assistans eller någon annan som kan antas kunna lämna behövliga uppgifter,

När Försäkringskassan utreder rätten till ersättning har Försäkringskassan rätt att ställa frågor om den enskilde till andra än den enskilde, men bara om uppgifterna behövs för utredningen. Bestämmelsen innebär inte att den som tar emot frågan måste svara. Därför kan inte Försäkringskassan tvinga någon att svara.

Försäkringskassan har tolkat ovanstående bestämmelse som att den ger stöd att fråga om även andra än den försäkrade i de fall uppgifterna har betydelse för den försäkrades rätt till ersättning. I ett beslut som JO har fattat den 13 mars 2020 får Försäkringskassan dock kritik för denna tillämpning av bestämmelsen. JO har i sitt beslut påpekat att det inte finns något stöd i vare sig tidigare lagbestämmelser, förarbeten, praxis eller doktrin för den tolkning som Försäkringskassan har gjort. JO anser att systematiken och ordalydelsen i bestämmelsen talar mot att Försäkringskassan med stöd av bestämmelsen kan göra en förfrågan för att få in uppgifter om någon annan person än den försäkrade (JO:s beslut dnr 7011-2018).

I enlighet med JO:s beslut ger den här bestämmelsen bara rätt att fråga om den försäkrade. Med försäkrad menas en person som ansökt om en ersättning, har eller har haft en ersättning eller en person vars försäkring utreds av exempelvis FTH utredare eller kontrollutredare. Se även skrivningarna om bidragsskyldig i avsnitt 5.8.

Om Försäkringskassan frågar någon annan än den enskilde ska Försäkringskassan aldrig avslöja fler uppgifter än vad som behövs för utredningen. Det är tillåtet att röja enstaka uppgifter om det krävs för att Försäkringskassan över huvud taget ska kunna göra en förfrågan. (10 kap. 2 § OSL och prop. 1996/97:121, s. 31)

5.8 Förfrågan och besök hos en bidragsskyldig

110 kap. 20 § SFB

Vid tillämpning av 14 § 1 och 2 likställs betalningsskyldiga för underhållsstöd med försäkrade.

Bestämmelserna i 110 kap. 14 § SFB som bland annat ger Försäkringskassan rätt att göra besök och att ställa frågor utgår från att åtgärderna tillämpas mot en person som är ersättningsberättigad. I ärenden om underhållsstöd är det emellertid möjligt

att tillämpa sådana åtgärder också mot den bidragsskyldiga föräldern, som ju inte är ersättningsberättigad (jfr 110 kap. 20 § SFB).

Det innebär att Försäkringskassan har rätt att exempelvis ställa frågor om den bidragsskyldiga till andra eller efterfråga uppgifter om honom eller henne under förutsättning att uppgifterna har betydelse för utredningen av underhållsstöd.

5.9 Att begära uppgifter om assistenter och assistansanordnare

I kontrollutredningar av assistansersättningsärenden kan det ofta vara aktuellt att begära uppgifter även om assistenter och anordnare. Dessa uppgifter har ofta stor betydelse för utredningen av rätten till ersättning.

5.9.1 Ställa frågor till anordnare av assistans om assistenter

51 kap. 24 § SFB

Den som är arbetsgivare för eller uppdragsgivare åt en personlig assistent ska lämna följande uppgifter till Försäkringskassan:

1. Uppgifter som visar om assistenten är närstående till eller lever i hushållsgemenskap med den assistansberättigade, om assistenten har fyllt 18 år och om assistenten är bosatt inom eller utanför EES-området. Uppgifterna ska lämnas innan assistansen börjar utföras och vid ändrade förhållanden.
2. Uppgifter som visar den arbetstid som assistenten har arbetat hos en assistansberättigad. Uppgifterna ska lämnas månadsvis i efterhand.
3. Uppgifter som visar att något förhållande som anges i 16 § första stycket 3 inte föreligger. Uppgifterna ska lämnas på begäran av Försäkringskassan.

Enligt 51 kap. 24 § SFB är den som är arbetsgivare för eller uppdragsgivare åt en personlig assistent skyldig att på Försäkringskassans begäran lämna vissa uppgifter. Det gäller bland annat uppgifter som visar att något förhållande som anges i 51 kap. 16 § första stycket 3 SFB inte föreligger, det vill säga om en personlig assistent till följd av ålderdom, sjukdom eller liknande orsak saknar förmåga att utföra arbete som personlig assistent. Se mer i vägledningen (2003:6) Assistansersättning.

5.9.2 Begäran om uppgifter från Skatteverket

110 kap. 34 a § SFB

Skatteverket ska på Försäkringskassans begäran lämna sådana uppgifter om personliga assistenter och dem som bedriver yrkesmässig verksamhet med personlig assistans som behövs för Försäkringskassans kontroll av användningen av assistansersättning.

Vid begäran om uppgifter är det viktigt att i möjligaste mån precisera vilka uppgifter som behövs och motivera varför man begär dessa.

5.10 Begäran om uppgifter från Migrationsverket

17 kap. 3 § utlänningslagen (2005:716)

Försäkringskassan och Pensionsmyndigheten har rätt att ta del av uppgifter om enskilda hos Migrationsverket. Om det finns skäl för det ska Migrationsverket på eget initiativ lämna sådana uppgifter till Försäkringskassan och Pensionsmyndigheten.

7 kap. 15 a § utlänningsförordningen (2006:97)

Försäkringskassan och Pensionsmyndigheten har rätt att hos Migrationsverket ta del av följande uppgifter om enskilda:

1. namn, personnummer och i förekommande fall samordningsnummer,
2. bevis om uppehållstillstånd, arbetstillstånd eller uppehållsrätt,
3. dag för beslut om uppehållstillstånd, arbetstillstånd eller utfärdande av uppehållskort samt uppgift om varje period för vilken uppehållstillstånd eller arbetstillstånd har beviljats eller uppehållskort har utfärdats,
4. inresedatum,
5. datum för ansökan om uppehållstillstånd, arbetstillstånd eller uppehållskort,
6. särskilt bevis enligt 5 kap. 4 § tredje stycket,
7. att uppehållstillstånd har beviljats den enskilde som flykting enligt 4 kap. 1 § eller annan skyddsbehövande enligt 4 kap. 2 eller 2 a § utlänningslagen (2005:716) eller motsvarande äldre bestämmelser,
8. att statusförklaring har beviljats enligt 4 kap. 3 c § utlänningslagen eller motsvarande äldre bestämmelser,
9. att uppehållstillstånd har beviljats den enskilde för studier eller som familjemedlem till en sådan person, och
10. beslut om återkallelse av uppehållstillstånd eller arbetstillstånd, uppgift om från och med vilket datum uppehållstillstånd eller arbetstillstånd har återkallats och uppgift om vilket datum beslut om återkallelse av uppehållstillstånd eller arbetstillstånd har fått laga kraft.

Om det finns skäl för det ska Migrationsverket på eget initiativ lämna uppgifter som avses i första stycket till Försäkringskassan och Pensionsmyndigheten. Förordning (2015:95).

17 kap. 3 § utlänningslagen (2005:716) reglerar att Försäkringskassan har rätt att få vissa uppgifter från Migrationsverket och att Migrationsverket på eget initiativ ska lämna ut vissa uppgifter. 7 kap. 15 a § utlänningsförordningen (2006:97) reglerar vilka uppgifter som kan lämnas ut, och de uppgifter som Försäkringskassan har möjlighet att begära ut från Migrationsverket finns uppräknade i utlänningsförordningen.

5.11 Begära uppgifter från postföretag

2 kap. 15 § 4 p postlagen (2010:1045)

Den som bedriver postverksamhet och har fått del av eller tillgång till uppgifter som avses i 14 § första stycket ska på begäran lämna uppgifter

[...]

4. om en enskilds adress till Försäkringskassan eller Pensionsmyndigheten om dessa behöver uppgiften för kontroll av rätten till ersättning och myndigheten i fråga finner att uppgiften är av väsentlig betydelse för handläggningen av ett ärende.

[...]

Det är viktigt att Försäkringskassan har tillgång till adressuppgifter så att man vid behov kan kontrollera en försäkrads bostadsadress och faktiska boendeförhållanden (prop.1996/97:121, s. 35).

Förutsättningen för att Försäkringskassan ska kunna begära uppgifter är att uppgiften har väsentlig betydelse för handläggningen av ett ärende hos Försäkringskassan. (Prop 1996/97:121 s 33)

Försäkringskassan har rätt att få ut uppgifter om en enskild persons adress från ett postföretag oavsett om adressen är permanent eller tillfällig, till exempel en begäran om eftersändning. Postföretaget ska lämna uppgift om post delas ut till den enskilde på folkbokföringsadressen eller om post delas ut till en viss person på en viss adress eller vilken fastighet en viss adress avser. (Prop. 1996/97:121, s. 41)

Begreppet adress ska i detta sammanhang tolkas i vid bemärkelse. Det kan vara till exempel adressort, bostadsadress, folkbokföringsadress, postadress, särskild postadress och utdelningsadress. Det betyder att postföretaget bör kunna lämna ut uppgifter om vem som har en postbox, adressen till den enskilde och numret på postboxen. (Prop. 1996/97:121, s. 35).

Däremot ger postlagen inte något stöd för att kunna begära ut uppgifter om vilken slags post som sänds till en viss adress, eller vilka personer som får post på adressen.

När Försäkringskassan inte kan begära uppgifter med stöd av postlagen kan vi göra en förfrågan enligt 110 kap. 14 § SFB till postföretaget. Se avsnitt 5.7.

5.12 En myndighet kan lämna uppgift till Försäkringskassan med stöd av generalklausulen

Enligt 10 kap. 27 § första stycket OSL får en myndighet lämna en uppgift till en annan myndighet, om det är uppenbart att intresset av att uppgiften lämnas har företräde framför det intresse som sekretessen ska skydda. Denna bestämmelse kallas generalklausulen.

Om en myndighet inte har någon skyldighet enligt lag att lämna ut uppgifter till Försäkringskassan, så kan myndigheten välja att i vissa fall använda den sekretessbrytande bestämmelsen i generalklausulen för att lämna ut uppgifter. Det gäller både när en annan myndighet tar initiativ till att lämna ut uppgifter, och när Försäkringskassan begär ut uppgifter.

När en myndighet får en begäran från Försäkringskassan om att lämna ut en uppgift som inte omfattas av uppgiftsskyldigheten, ska myndigheten göra en bedömning om uppgiften kan lämnas ut.

Det är den tillfrågade myndigheten som avgör om den kan lämna ut uppgifter med stöd av generalklausulen (se mer om generalklausulen i avsnitt 6.8).

5.12.1 Metodstöd – myndighet kan lämna uppgift med stöd av generalklausulen

Försäkringskassan kan i en begäran eller vid ett överklagande av en annan myndighets beslut att inte lämna ut uppgifter argumentera för varför uppgifterna skulle kunna lämnas ut med stöd av generalklausulen.

5.12.2 Regeringsbeslut om rätt att få ut handling

Här nedan beskrivs två regeringsbeslut när Försäkringskassan har haft rätt att få ut handlingar med stöd av generalklausulen.

Försäkringskassan begärde i en kontrollutredning uppgifter från Skatteverket. Skatteverket avlog begäran och Försäkringskassan överklagade beslutet till regeringen. Försäkringskassan hade begärt uppgifterna med stöd av 110 kap. 31 § SFB, men regeringen beslutade att uppgifterna skulle lämnas ut med stöd av bestämmelsen i generalklausulen, 10 kap. 27 § OSL (Finansdepartementet, regeringsbeslut Fi2015/05724/S3)

Begäran om uppgifter gällde kopior av en enskild namngiven näringsidkares näringsbilagor till inkomstdeklarationen för 2013 och 2014. Försäkringskassan ville ta del av underlaget för att kunna bedöma inkomsten som en anställd uppgett. Näringsidkaren och den försäkrade hade bägge uppgett att lönen betalats ut kontant under anställningstiden. Försäkringskassan hade uppgifter sedan tidigare som gjorde att man kunde ifrågasätta om rörelsens likviditet hade medgett kontanta löneutbetalningar i den angivna omfattningen. Uppgifterna i näringsbilagorna behövdes för att kontrollera det.

Regeringen konstaterade att skattesekretessen gällde för de uppgivna handlingarna och att man, om man skulle tillämpa generalklausulen, fortsatt skulle vara restriktiv med att lämna ut uppgifter från skatteområdet. Men enligt den intresseavvägning som ska göras enligt generalklausulen borde Försäkringskassans behov av att säkerställa att felaktiga utbetalningar inte görs inom socialförsäkringen väga över skattesekretessen, särskilt då det fanns indikationer på att näringsidkaren inte hade kunnat betala ut den uppgivna kontanta lönen, samt att uppgifterna var harmlösa. Regeringen beslutade alltså att uppgifterna skulle lämnas ut.

I en annan kontrollutredning hade Försäkringskassan begärt att få uppgifter från Skatteverket som gällde en enskild som hade aktivitetsstöd. Försäkringskassan hade fått uppgifter om att den enskilde kört taxi under samma tid som hon fick aktivitetsstöd. Skatteverket avlog begäran om uppgifter på grund av skattesekretessen. Regeringen konstaterade i beslutet att det inte finns någon lag eller annan förordning som gör att Skatteverket är skyldig att lämna uppgifter i ett ärende som rör aktivitetsstöd, men ansåg att uppgifterna bör lämnas ut enligt generalklausulen. (Regeringsbeslut, Finansdepartementet, Fi 2016/04431/S3)

5.13 Att begära uppgifter av en journalist kan strida mot efterforskningsförbudet

En kontrollutredare som har fått en impuls via massmedia att utreda ett ärende ska inte kontakta en journalist för att få fler uppgifter. Det skulle vara mycket olämpligt.

En förfrågan hos en journalist kan dessutom strida mot efterforskningsförbudet i 3 kap. 4 § TF. Enligt denna bestämmelse får en myndighet inte efterforska författaren eller källan till en framställning som införts eller varit avsedd att införas i tryckt skrift. Denna bestämmelse ska förstås i vid mening. Alla former av förfrågningar eller åtgärder som syftar till att nå kunskap om vem som lämnat ut uppgift eller hur ett sådant uppgiftslämnande har gått till är otillåtna. Se vägledning 2001:3.

6 Lämna ut uppgifter – sekretessbrytande regler

Det här kapitlet beskriver kortfattat socialförsäkringssekretessen och under vilka förutsättningar Försäkringskassan kan lämna ut sekretessbelagda uppgifter.

6.1 Inledning

Försäkringskassan samverkar ofta med myndigheter och försäkringsbolag för att driva kontrollutredningar framåt och för att kunna motverka brott mot socialförsäkringen. Det här kapitlet beskriver Försäkringskassans möjligheter att lämna ut uppgifter till myndigheter, försäkringsbolag och enskilda. Det är inte en beskrivning av hur en sekretessprövning ska göras.

Läs mer om sekretess, sekretessprövning och att lämna ut allmänna handlingar i vägledning 2001:3 och i riktlinjerna (2011:7) för utlämnande av allmänna handlingar och uppgifter.

6.2 Socialförsäkringssekretess

28 kap. 1 § 1 stycket OSL

Sekretess gäller hos Försäkringskassan, Pensionsmyndigheten och domstol för uppgift om en enskilds hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden, om det kan antas att den enskilde eller någon närstående till denne lider men om uppgiften röjs och uppgiften förekommer i ärende enligt lagstiftningen om

1. allmän försäkring,
2. allmän pension,
3. Arbetsskadeförsäkring,
4. merkostnadsersättning och omvårdnadsbidrag,
5. statligt tandvårdsstöd,
6. läkarvårdsersättning,
7. ersättning för fysioterapi,
8. annan ekonomisk förmån för enskild, eller
9. särskild sjukförsäkringsavgift.

Hos Försäkringskassan omfattas uppgifter om en enskild persons hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden av sekretess om det kan antas att den som uppgiften rör eller någon som står hen nära lider men om uppgiften röjs. Det framgår av huvudregeln om socialförsäkringssekretess, 28 kap. 1 § OSL. Bestämmelsen gäller både pågående och avslutade ärenden. Se vägledning 2001:3.

Uttrycket personliga förhållanden omfattar i princip alla uppgifter som kan hänföras till en enskild person och kan avse allt ifrån en uppgift om adress till en uppgift om arbetsförmåga. (Se Norström, sid 25).

Har den enskilde avlidit råder det fortfarande sekretess för uppgifterna. Det får i varje enskilt fall göras en bedömning av om uppgifter kan lämnas ut eller inte utifrån socialförsäkringssekretessen. (Se Norström, sid 27). Sekretessen gäller i högst 70 år.

6.3 Socialförsäkringssekretessen inom statligt tandvårdsstöd

En vårdgivare i ett ärende om statligt tandvårdsstöd omfattas inte av socialförsäkringssekretessen eftersom skyddet gäller en enskild persons hälsotillstånd och andra personliga förhållanden (jfr prop 2008/09:150 sid 349).

Däremot gäller socialförsäkringssekretessen för vårdgivarens patienter. Socialförsäkringssekretessen gäller också för vårdgivaren själv som privatperson.

6.4 Socialförsäkringssekretessen omfattar inte juridiska personer

Socialförsäkringssekretessen gäller inte för uppgifter om juridiska personer. Begreppet juridiska personer innefattar handelsbolag och aktiebolag. Däremot kan socialförsäkringssekretessen skydda uppgifter om enskilda firmor eftersom firman och dess ägare är samma person och det därför finns en tydlig koppling till en fysisk person.

6.5 Allmänt om att lämna ut uppgifter

Det måste finnas en sekretessbrytande regel för att Försäkringskassan ska kunna lämna ut uppgifter som kan vara till men för den enskilde.

Det finns ett mer omfattande lagstöd för att lämna ut uppgifter till andra myndigheter än till försäkringsbolag och enskilda.

Försäkringskassan kan ha en lagreglerad uppgiftsskyldighet som gör att Försäkringskassan på eget initiativ ska lämna uppgifter till en annan myndighet. I andra fall kan uppgifter lämnas till en annan myndighet på dennas begäran.

Enligt 8 kap.1 § OSL kan Försäkringskassan vara skyldig att lämna uppgift till en annan myndighet om det finns stöd för detta i OSL eller i en annan lag eller förordning.

Möjligheterna att lämna ut uppgifter till andra än myndigheter är mer begränsade. Försäkringskassan kan lämna uppgifter till försäkringsbolag och arbetsgivare om de behöver uppgiften för samordning med deras ersättning enligt 110 kap. 39 § SFB. Försäkringskassan är inte skyldig att lämna ut dessa uppgifter men bör göra det om det bedöms vara lämpligt i det enskilda fallet.

I vissa begränsade fall kan Försäkringskassan också lämna uppgifter med stöd av 10 kap. 2 § OSL. Enligt denna bestämmelse hindrar inte sekretess att en uppgift lämnas till en enskild eller till en annan myndighet, om det är nödvändigt för att den utlämnande myndigheten ska kunna fullgöra sin verksamhet. Här är Försäkringskassan den utlämnande myndigheten.

En begäran om att Försäkringskassan ska lämna ut en uppgift kan vara skriftlig eller muntlig. Vi kan inte ställa krav på att en begäran ska vara skriftlig.

Läs mer om sekretessprövning och utlämnande av allmänna handlingar i vägledning 2001:3 och riktlinjerna (2011:7) för utlämnande av allmänna handlingar och uppgifter.

6.6 Om Försäkringskassan nekar att lämna ut en sekretessbelagd uppgift eller handling

När Försäkringskassan muntligt nekar att lämna ut en sekretessbelagd uppgift eller handling så ska den som nekas upplysas om att hen på begäran kan få ett skriftligt avslagsbeslut. I vissa fall kan man bara lämna ut delar av en handling, till exempel genom att göra ett urklipp, en sammanfattning eller genom att maskera delar av handlingen. Det innebär att Försäkringskassan nekar att lämna ut vissa uppgifter och den enskilde ska då på begäran få ett avslagsbeslut. Tänk på att upplysa om vilken sekretessregel som tillämpats vid helt eller delvis nekande. Se mer i riktlinjerna 2011:7.

6.7 Skyldighet för Försäkringskassan att lämna uppgifter på eget initiativ

Försäkringskassan ska i vissa fall lämna uppgifter till andra myndigheter på eget initiativ, till exempel med stöd av lagen (2008:206) om underrättelseskyldighet eller med stöd av 2 § folkbokföringsförordningen (1991:749). De viktigaste bestämmelserna som kan vara relevanta för kontrollutredningar beskrivs i avsnitten 6.8–6.8.2.

6.7.1 Lagen om underrättelseskyldighet

Lag (2008:206) om underrättelseskyldighet vid felaktiga utbetalningar från välfärdssystemen

1 § Denna lag gäller sådana bidrag, ersättningar, pensioner och lån för personligt ändamål som enligt lag eller förordning beslutas av Migrationsverket, Försäkringskassan, Pensionsmyndigheten, Centrala studiestödsnämnden, Arbetsförmedlingen, en kommun eller en arbetslöshetskassa och betalas ut till en enskild person (ekonomisk förmån).

Denna lag gäller även sådana stöd, bidrag och ersättningar som enligt lag eller förordning beslutas av Försäkringskassan, Arbetsförmedlingen eller en kommun och avser en enskild person, men betalas ut till eller tillgodoräknas någon annan än den enskilde (ekonomiskt stöd).

2 § Underrättelseskyldighet enligt lagen gäller för Migrationsverket, Försäkringskassan, Pensionsmyndigheten, Skatteverket, Kronofogdemyndigheten, Centrala studiestödsnämnden, Arbetsförmedlingen, kommunerna och arbetslöshetskassorna. Skyldigheten gäller dock inte i Skatteverkets brottsbekämpande verksamhet.

3 § Om det finns anledning att anta att en ekonomisk förmån eller ett ekonomiskt stöd har beslutats, betalats ut eller tillgodoräknats felaktigt eller med ett för högt belopp, ska underrättelse om detta lämnas till den myndighet eller organisation som har fattat beslutet. Har förmån eller stöd beslutats efter överklagande ska underrättelse i stället lämnas till den myndighet eller organisation som följer av 1 §.

Underrättelseskyldigheten gäller inte om det finns särskilda skäl.

4 § Av underrättelsen ska det framgå vilka omständigheter som ligger till grund för antagandet att en ekonomisk förmån eller ett ekonomiskt stöd har beslutats, betalats ut eller tillgodoräknats felaktigt eller med ett för högt belopp.

Försäkringskassan kan ibland upptäcka eller misstänka att en annan myndighet har beslutat om eller betalat ut en förmån med ett för högt belopp. Det kan bero på misstag från den enskildes eller en myndighets sida, men det kan också bero på att den enskilde har gjort sig skyldig till brott.

Underrättelseskyldigheten gäller bidrag, ersättningar och lån för personligt ändamål (ekonomiska förmåner). Underrättelseskyldigheten gäller också sådana stöd, bidrag och ersättningar som avser en enskild person, men betalas ut till eller tillgodoräknas någon annan än den enskilde (ekonomiskt stöd). Det innebär att tandvårdsstöd och assistansersättning som betalas ut till en anordnare omfattas av lagen.

Underrättelseskyldigheten gäller för de myndigheter som är uppräknade i lagtexten ovan. Det innebär att dessa myndigheter är skyldiga att underrätta varandra om det finns anledning att anta att den andra myndigheten beslutat eller betalat ut en ekonomisk förmån eller ett ekonomiskt stöd felaktigt eller med ett för högt belopp. Det kan också handla om att någon tillgodoräknats felaktigt eller för hög ersättning eller förmån.

Skatteverket, med undantag för sin brottsbekämpande verksamhet, och Kronofogdemyndigheten är skyldiga att lämna underrättelser. Ingen av myndigheterna är skyldiga att underrätta Skatteverket eller Kronofogden, eftersom de inte beslutar om eller betalar ut ersättningar.

Försäkringskassan ska bedöma om det finns anledning att anta att en annan myndighets beslut eller utbetalning är felaktig utifrån de omständigheter som vi har kännedom om. Vi ska inte göra någon särskild utredning.

Försäkringskassan behöver inte ha särskild kännedom om de bestämmelser där förmånen regleras, eller exempelvis kunna avgöra om två förmåner kan betalas ut samtidigt. (Prop. 2007/08:48, Underrättelseskyldighet vid felaktiga utbetalningar från välfärdssystemen, s. 23)

Underrättelser från Försäkringskassan ska diarieföras i Diabas. Läs mer om hantering och diarieföring i riktlinjerna 2005:5. Om en underrättelse scannas in i kontrollutredningsärendet i ÄHS behöver underrättelsen inte diarieföras.

Underrättelseskyldigheten gäller inte om det finns särskilda skäl (3 § andra stycket). I förarbetena till lagen nämns två situationer när myndigheten som upptäcker en felaktighet inte behöver underrätta den myndighet som fattat beslutet:

- Myndigheten som fattat beslutet om en förmån känner redan till felet.
- Det handlar om ett enstaka fel avseende ett försumbart belopp.

(Prop. 2007/08:48, s. 24–25)

6.7.2 Vilka uppgifter omfattar underrättelseskyldigheten?

Underrättelseskyldigheten ska inte omfatta mer än ett begränsat antal uppgifter med utgångspunkt i de omständigheter som en myndighet har kunnat observera inom ramen för handläggningen av ett eget ärende (prop. 2007/08:48 s. 19). Försäkringskassan ska i underrättelsen ange vilka omständigheter som ligger till grund för antagandet att en ekonomisk förmån har beslutats eller betalats ut felaktigt eller med för högt belopp (4 §). En underrättelse kan lämnas muntligt eller skriftligt (prop. 2007/08:48, s. 25).

Underrättelseskyldigheten medför inte någon skyldighet att lämna ut handlingar eller andra uppgifter än de som beskrivs ovanför, även om man hänvisar till dem i underrättelsen. Lagen om underrättelseskyldighet kan inte heller användas som stöd varken för att lämna ut fler uppgifter än som de som beskrivs ovanför eller för att

begära uppgifter. Om Försäkringskassan behöver fler uppgifter eller handlingar får Försäkringskassan efterfråga eller begära dessa med stöd av andra bestämmelser.

6.8 Sekretessbrytande regler som gäller Skatteverket

Det finns flera olika sekretessbrytande regler som kan bli aktuella när Försäkringskassan lämnar ut uppgifter till Skatteverket.

Skatteverket består av flera olika verksamhetsgrenar, till exempel beskattningsverksamheten, folkbokföringen och den brottsbekämpande verksamheten. Det kan bli fråga om olika regler beroende på vilken verksamhetsgren som uppgifterna berör. Därför behöver vi oftast veta vilken verksamhetsgren som begärt att få uppgifter eller som vi vill lämna uppgifter till.

Det här avsnittet beskriver de regler som bara gäller för Skatteverket. Det finns också regler som gäller för Skatteverket och andra myndigheter, exempelvis uppgiftslämnarförordningen och generalklausulen. Se avsnitt 6.10.1.

6.8.1 Folkbokföringsförordningen

2 § folkbokföringsförordningen (1991:749)

Så snart det finns anledning att anta att den adress en person har inte är registrerad i folkbokföringen, ska Totalförsvarets rekryteringsmyndighet, Transportstyrelsen, Centrala studiestödsnämnden, Migrationsverket, Kronofogdemyndigheten, Försäkringskassan, Pensionsmyndigheten och kommun, med undantag för socialtjänsten, underrätta Skatteverket om adressen.

Underrättelse ska även lämnas så snart det finns anledning att anta att den adress som är registrerad i folkbokföringen är felaktig eller ofullständig.

Underrättelse om den adress en person har behöver inte lämnas om det är uppenbart att adressen är tillfällig eller av annat skäl inte ska registreras.

Det finns information som är särskilt viktig ur kontrollsynpunkt. Ett exempel är uppgifterna i folkbokföringen som utgör basen för såväl skatte- som bidragssystemen. Fel i folkbokföringssystemen kan påverka även andra system, vilket kan orsaka att bidrag och andra ersättningar från det allmänna utgår felaktigt eller att staten går miste om skatteintäkter (se Korsell och Nilsson 2003, s. 188 f.).

Inom folkbokföringen har man särskilt stor nytta av de impulser om ändrad adress som kommer från Försäkringskassan. Det finns en särskild blankett för detta ändamål (FK 5447). Försäkringskassan ska meddela Skatteverket så snart det finns anledning att anta

- att den adress som en person har inte är registrerad i folkbokföringen
- är registrerad i folkbokföringen men är felaktig eller ofullständig.

6.8.2 Metodstöd – exempel på när uppgifter ska lämnas till

Här nedan finns exempel på situationer när det kan vara aktuellt att meddela Skatteverket om felaktig folkbokföringsadress.

- Du utreder ett misstänkt sammanboende och en uppgift finns om att någon av parterna inte bor på den adress som de uppger. Då bör du informera folkbokföringen om båda parternas respektive adresser. Om utredningen visar på var parterna kan vara bosatta så informerar du om det.
- Du upptäcker att det inte är rimligt att den enskilde bor på den adress som hen är folkbokförd på, till exempel en c/o-adress eller en särskild postadress till en restaurang, ett köpcentrum, eller ett industriområde.
- Den enskilde bor i ett flerfamiljshus, men det saknas lägenhetsnummer eller lägenhetsnumret är felaktigt.
- Du upptäcker att det finns orimligt många personer folkbokförda i samma lägenhet eller på samma adress. Informera folkbokföringen om detta via blankett 5447. Skanna in blanketten i det ärende där du först observerade orimligheten.

6.8.3 Folkbokföringsbrott

42 § folkbokföringslagen (1991:481)

Den som lämnar oriktig uppgift till grund för beslut om folkbokföring döms, om åtgärden innebär fara i bevishänseende, för folkbokföringsbrott till böter eller fängelse i högst sex månader. Detsamma gäller den som inte fullgör sin anmälningsskyldighet enligt 25–27 §§.

Är brottet med hänsyn till att brottsligheten utövats systematiskt eller i större omfattning eller annars att anse som grovt, döms för grovt folkbokföringsbrott till fängelse i högst två år.

I ringa fall ska det inte dömas till ansvar.

I folkbokföringslagen finns en bestämmelse som gäller folkbokföringsbrott. Det är Skatteverket som bedömer om det handlar om ett misstänkt folkbokföringsbrott.

Bestämmelsen i folkbokföringslagen innebär bland annat att 10 kap. 24 § OSL kan tillämpas (se mer i avsnitten 6.10 och 6.12.2).

6.8.4 Skatteförfarandelagen

1 kap. 1 § skatteförfarandelagen (2011:1244)

I denna lag finns bestämmelser om förfarandet vid uttag av skatter och avgifter.

42 a kap. 1 § skatteförfarandelagen

Myndigheters skyldighet att lämna uppgifter på Skatteverkets begäran

Uppgifter som en myndighet förfogar över och som behövs för kontroll eller beslut enligt denna lag ska på Skatteverkets begäran lämnas till verket.

[...]

Om sekretess gäller för en uppgift enligt någon annan bestämmelse i offentlighets- och sekretesslagen och ett utlämnande skulle medföra synnerligt men för något enskilt eller allmänt intresse, är en myndighet uppgiftsskyldig bara om regeringen på ansökan av Skatteverket beslutar att uppgiften ska lämnas ut. Lag (2015:903).

Den här bestämmelsen handlar om att Försäkringskassan ska lämna ut uppgifter som Skatteverket behöver för att utreda ett skatteärende. Den kan däremot inte användas för att lämna ut uppgifter till folkbokföringen.

6.9 Skyldighet att lämna ut uppgifter till myndigheter på begäran

På många områden finns preciserade bestämmelser om uppgiftsskyldighet. Försäkringskassan är under vissa omständigheter skyldig att på begäran från andra myndigheter lämna ut uppgifter.

Om en myndighet begär uppgifter från Försäkringskassan, men inte anger med stöd av vilken bestämmelse den gör det, så kan det vara lämpligt att vi frågar om det. Det kan till exempel vara en bestämmelse om att Försäkringskassan är skyldig att lämna uppgifter. För att kunna bedöma om uppgifterna kan lämnas ut behöver vi ibland fråga vad uppgifterna ska användas till.

6.9.1 Uppgiftslämnarförordningen

Förordningen (1980:995) om skyldighet för Försäkringskassan och Pensionsmyndigheten att lämna uppgifter till andra myndigheter

1 § Utöver vad som annars följer av lag eller förordning är Försäkringskassan och Pensionsmyndigheten skyldiga att lämna uppgifter till andra myndigheter enligt denna förordning. Förordning (2009:1180).

2 § Försäkringskassan och Pensionsmyndigheten ska på begäran lämna uppgifter om enskilda till domstol, Statens tjänstepensionsverk eller en arbetsmarknadsmyndighet, om uppgifterna behövs där i ärenden enligt socialförsäkringsbalken eller annan jämförbar lagstiftning om ekonomisk förmån för enskilda eller enligt lagen (1991:1047) om sjuklön eller lagen (1993:16) om försäkring mot vissa semesterlönekostnader. Förordning (2010:1659).

3 § Försäkringskassan och Pensionsmyndigheten ska på begäran lämna uppgifter om enskildas adress, deras arbetsgivares namn och adress samt enskildas ekonomiska förhållanden och den tidsperiod en utgiven ersättning avser till följande myndigheter, om uppgifterna behövs i ärenden där:

1. Polismyndigheten,
2. Säkerhetspolisen,
3. åklagarmyndighet,
4. Kronofogdemyndigheten,
5. Skatteverket,
6. Brottsoffermyndigheten,
7. socialnämnd,
8. Kriminalvården,
9. studiestödsmyndighet,
10. myndighet som har hand om ärenden om bostadsbidrag,
11. offentlig sjukvårdshuvudman när det gäller ärenden om avgift för vård på enskild sjukvårdsinrättning,
12. Migrationsverket.

Försäkringskassan ska på begäran lämna den myndighet som handlägger ärenden enligt lagen (1994:1811) om disciplinansvar inom totalförsvaret, m.m. uppgift om en enskilds dagpenning enligt 2 kap. 2 § förordningen (1995:239) om förmåner till totalförsvarspliktiga, om uppgiften behövs i ett ärende där. Förordning (2014:1289).

Försäkringskassan ska på begäran lämna ut vissa uppgifter om enskilda till domstol, Statens tjänstepensionsverk eller en arbetsmarknadsmyndighet. Det framgår av förordningen (1980:995) om skyldighet för Försäkringskassan och Pensionsmyndigheten att lämna uppgifter till andra myndigheter. Skyldigheten gäller om den andra myndigheten behöver uppgifterna i ärenden som handläggs enligt socialförsäkringsbalken eller annan jämförbar lagstiftning om ekonomisk förmån för enskilda.

Dessutom ska Försäkringskassan till vissa myndigheter på begäran lämna uppgifter om en enskilds adress, arbetsgivarens namn och adress, ekonomiska förhållanden och tidsperioden för en utbetald ekonomisk ersättning.

Förutsättningen för att Försäkringskassan ska lämna uppgifterna är att de behövs i ett ärende hos den myndighet som begär uppgiften. Myndigheter kan inte begära ut hela utredningar med stöd av uppgiftslämnarförordningen.

De uppgifter som får lämnas ut är begränsade till ovanstående uppgifter och omfattar inte uppgifter om diagnoser, hälsotillstånd eller liknande.

Försäkringskassan ska på begäran lämna ut uppgifter till de uppräknade myndigheterna.

De myndigheter som omfattas av förordningen är bland annat polismyndighet, Säkerhetspolisen, åklagarmyndighet, Kronofogdemyndigheten, Skatteverket, Brottsoffermyndigheten, socialnämnden, studiestödsmyndighet, och Kriminalvården.

6.9.2 Uppgiftslämnande till Kronofogden vid skuldsanering

59 § skuldsaneringslag (2016:675)

Socialnämnder och andra myndigheter ska till Kronofogdemyndigheten eller en domstol som handlägger ett ärende om skuldsanering på begäran lämna uppgifter om gäldenärens personliga och ekonomiska förhållanden som är av betydelse för prövningen av ärendet. Sådana uppgifter ska också lämnas av myndigheter som anmäler fordringar enligt 19 eller 21 §.

Kronofogden har på begäran rätt att få ut alla uppgifter de behöver från Försäkringskassan i ärenden om skuldsanering. Det kan exempelvis innebära att även uppgifter om misstänkta brott eller att en polisanmälan har gjorts ska lämnas till Kronofogden om de är av betydelse för prövningen av ärendet om skuldsanering.

6.10 Uppgiftslämnande med stöd av 10 kap. 2 § OSL

10 kap. 2 § offentlighets- och sekretesslagen (2009:400)

Sekretess hindrar inte att en uppgift lämnas till en enskild eller till en annan myndighet, om det är nödvändigt för att den utlämnande myndigheten ska kunna fullgöra sin verksamhet.

Bestämmelsen innebär att uppgifter som omfattas av sekretess kan lämnas ut om det är nödvändigt för att Försäkringskassan ska kunna fullgöra sina uppgifter.

Ibland kan en kontrollutredare på Försäkringskassan behöva kompletterande uppgifter och upplysningar för att kunna handlägga en kontrollutredning och behöver lämna ut vissa sekretessbelagda uppgifter för att kunna få ett tydligt svar. Kontrollutredaren kan till exempel behöva uppgifter från en arbetsgivare och behöver lämna ut uppgifter om den enskildes sjukperioder för att arbetsgivaren ska kunna ge ett tydligt svar på frågan.

Bestämmelsen ska tillämpas restriktivt (prop. 1979/80:2 Del A, s. 465 och 494). Utredaren får inte lämna ut uppgifter i större utsträckning än vad som behövs för att få ett tydligt svar på sin fråga.

Exempel

Försäkringskassan utreder en enskilds sjukpenninggrundande inkomst. Den enskilde har lämnat handlingar till Försäkringskassan som han uppger kommer från sin arbetsgivare Transportstyrelsen. Handlingarna gäller bland annat lön, löneavtal och anställningstid. Uppgifterna finns på handlingar med Transportstyrelsens logga och har underskrifter som ser ut att vara gjorda av chefer på Transportstyrelsen.

Vid frånvarokontroll hos Transportstyrelsen framkommer det att inga av de handlingar som sänts in av den enskilde är skrivna och undertecknade av chefer hos dem. Transportstyrelsen känner inte alls till dessa handlingar och vill nu få kopior av dem.

Försäkringskassan prövar om uppgifterna kan lämnas ut och bedömer att de med stöd av 10 kap. 2 § OSL kan lämnas ut. I detta ärende är det av stor vikt för Försäkringskassan att handlingarna kan verifieras eller bedömas vara falska eftersom uppgifterna har betydelse för den enskildes rätt till ersättning. För att kunna fortsätta utredningen av den enskildes rätt till ersättning behöver uppgifterna lämnas till Transportstyrelsen.

6.11 Lämna uppgifter med stöd av generalklausulen

10 kap. 27 § OSL (Generalklausul)

Utöver vad som följer av 2, 3, 5 och 15–26 §§ får en sekretessbelagd uppgift lämnas till en myndighet, om det är uppenbart att intresset av att uppgiften lämnas har företräde framför det intresse som sekretessen ska skydda.

Om Försäkringskassan inte har någon lagreglerad uppgiftsskyldighet, så kan även den sekretessbrytande bestämmelsen i generalklausulen i vissa fall användas för att lämna ut uppgifter. Vi prövar om uppgifter ska lämnas ut enligt generalklausulen först när vi inte kan lämna ut uppgifter med stöd av övriga bestämmelser. Det gäller både när vi själva tar initiativ till att lämna ut en uppgift och när en annan myndighet begär en uppgift av oss. Generalklausulen gäller bara gentemot myndigheter och inte mot andra aktörer.

Om Försäkringskassan exempelvis får reda på att en enskild saknar arbetstillstånd, men ändå arbetar i Sverige, måste Försäkringskassan bedöma om denna information kan lämnas till Migrationsverket. Sekretess för den enskilde kan gälla eftersom man kan anta att den enskilde lider men om uppgiften röjs.

Men om Försäkringskassan bedömer att intresset av att uppgifterna lämnas ut väger tyngre än att skydda den enskildes integritet kan Försäkringskassan på eget initiativ lämna denna information till Migrationsverket. Läs mer om hur prövningen går till i vägledningen 2001:3.

Se även avsnitt 5.11 om tillämpningen av generalklausulen.

6.12 Sekretess mot försäkringsbolag

Försäkringskassan kan samverka med olika försäkringsbolag i sina kontrollutredningar. Försäkringsbolagen kan lämna uppgifter till Försäkringskassan men också begära uppgifter av Försäkringskassan i sina ärenden. Försäkringskassan kan bara

lämna uppgifter till försäkringsbolag med stöd av fullmakt från den enskilde med stöd av 10 kap. 2 § OSL eller när en ersättning ska samordnas (se avsnitt 6.4.)

6.12.1 Uppgiftslämnande till försäkringsbolag vid samordning av ersättning

110 kap. 39 § SFB

Sekretess hindrar inte att Skatteverket, Försäkringskassan, Pensionsmyndigheten och allmän förvaltningsdomstol på begäran får lämna ut uppgifter om ersättningar enligt denna balk eller enligt lagstiftning om annan jämförbar ekonomisk förmån till

1. en försäkringsinrättning, ett försäkringsbolag eller en arbetsgivare, om uppgiften behövs för samordning med ersättning därifrån,
[...]

Försäkringskassan får på begäran av ett försäkringsbolag lämna ut uppgifter om ersättningar som utbetalas till enskilda. Det gäller under förutsättning att försäkringsbolaget behöver uppgiften för samordning av ersättning. Detta framgår av 110 kap. 39 § SFB.

Att försäkringsbolaget behöver uppgiften innebär att försäkringsbolaget ska göra en utbetalning som ska samordnas med en utbetalning från Försäkringskassan för samma period. Det kan gälla en kommande utbetalning från Försäkringskassan eller ett redan utbetalat belopp.

De uppgifter som kan lämnas till försäkringsbolaget är uppgifter om utbetalat belopp eller en kommande utbetalning och den period som utbetalningen avser. Försäkringskassan får däremot inte lämna uppgifter om hälsotillstånd eller övriga sakförhållanden med stöd av denna bestämmelse.

6.12.2 Fullmakt

Försäkringsbolagen begär ofta uppgifter om enskilda med stöd av en fullmakt från den enskilde. En fullmakt innebär att Försäkringskassan också kan lämna ut uppgifter om hälsotillstånd och andra sakförhållanden. Det är fullmaktens utformning och innehåll som avgör vilka uppgifter som kan lämnas ut. Se mer om fullmakter i vägledningarna 2001:3 och 2004:7.

6.12.3 Inget lagstöd för att på eget initiativ lämna uppgifter till försäkringsbolag

Eftersom försäkringsbolagen inte är myndigheter har Försäkringskassan mycket begränsade möjligheter att lämna uppgifter till dem. Det gäller både på Försäkringskassans eget initiativ och på begäran.

Försäkringskassan kan inte på eget initiativ lämna ut uppgifter till ett försäkringsbolag vid till exempel misstanke om att en enskild får felaktig ersättning från försäkringsbolaget. Försäkringskassan kan inte heller lämna ut uppgifter enbart för att hjälpa till i en utredning.

6.13 Lämna uppgifter till andra myndigheter vid misstanke om brott

Om Försäkringskassan vill lämna uppgifter till en annan myndighet om misstänkt brott måste Försäkringskassan först kontrollera om uppgifterna är sekretessbelagda. Är de det så ska Försäkringskassan bedöma om någon sekretessbrytande bestämmelse är tillämplig.

Huvudregeln är att sekretess gäller mellan olika myndigheter (8 kap. 1 § OSL). I socialförsäkringsärenden gäller sekretess om det kan antas att en försäkrad lider men om en uppgift röjs (28 kap. 1 § OSL). En misstanke om att någon gjort sig skyldig till ett brott är en känslig uppgift som kan vara sekretessbelagd enligt 28 kap. 1 § OSL.

Det finns dock sekretessbrytande regler som ger Försäkringskassan rätt att lämna ut uppgifter vid misstanke om ett brott. De redovisas i avsnitt 6.13.1 till 6.13.4. Uppgifter kan i detta sammanhang även lämnas ut med stöd av generalklausulen. Se avsnitt 6.11.

6.13.1 Uppgifter till den myndighet som ska ingripa mot brottet

10 kap. 24 § OSL

Sekretess som följer av andra sekretessbestämmelser än dem som anges i 19–23 §§ och 25 kap. 2 § första stycket hindrar inte att en uppgift som angår misstanke om ett begånget brott lämnas till en åklagarmyndighet, Polismyndigheten, Säkerhetspolisen eller någon annan myndighet som har till uppgift att ingripa mot brottet, om fängelse är föreskrivet för brottet och detta kan antas föranleda någon annan påföljd än böter.

I 10 kap. 24 § OSL finns en generell bestämmelse om en myndighets rätt att lämna ut uppgifter som rör misstanke om ett begånget brott till en annan myndighet som har till uppgift att ingripa mot brottet. Om vissa förutsättningar är uppfyllda får Försäkringskassan lämna ut uppgifterna (se avsnitt 6.12.2). I 10 kap. 24 § görs ingen skillnad mellan brott som riktar sig mot ett intresse inom myndighetens eget ansvarsområde och brott som riktar sig mot någon annan myndighet eller mot en enskild. Bestämmelsen är tillämplig i båda fallen. Det avgörande är om myndigheten har fått vetskap om brottet i sin verksamhet (Lenberg, s. 10:24:2).

Polisen kan till exempel under en förundersökning kontakta Försäkringskassan och begära ut ett läkarintyg från ett ärende där inte Försäkringskassan har gjort någon polisanmälan. Då kan Försäkringskassan lämna ut handlingarna till polisen om fängelse är föreskrivet för brottet och brottet förväntas leda till någon annan påföljd än böter. Det kan i ett sådant fall bli aktuellt att fråga polisen hur de bedömer brottsrubriceringen och påföljden.

6.13.2 Polisanmäla brott enligt bidragsbrottslagen

Enligt 6 § bidragsbrottslagen är Försäkringskassan skyldig att göra en polisanmälan om det finns misstanke om att ett brott har begåtts enligt bidragsbrottslagen. Skyldigheten att polisanmäla bryter sekretessen. Det innebär att Försäkringskassan inte behöver göra någon sekretessprövning vid polisanmälan av bidragsbrott och vårdslöst bidragsbrott.

6.13.3 Polisanmäla brott enligt brottsbalken

Sekretess hindrar inte att Försäkringskassan lämnar ut uppgifter om det är nödvändigt för Försäkringskassans verksamhet (10 kap. 2 § OSL).

I förarbetena till bestämmelsen uttalade regeringen följande: "Inom myndighetsverksamhet ligger också att se till att misstanke om förmögenhetsbrott som riktar sig mot den del av den offentliga verksamheten som företräds av myndigheten blir utredd" (se prop. 1979/80:2 med förslag till sekretesslag m.m., Del A, s. 123).

När det finns misstanke om allvarigare brott kan Försäkringskassan lämna ut sekretessbelagda uppgifter med stöd av 10 kap. 24 § OSL. Förutsättningarna för det är att

- uppgifterna gäller misstanke om ett begånget brott,
- uppgifterna ska lämnas till en åklagar- och polismyndighet eller till någon annan myndighet som har till uppgift att ingripa mot brottet,
- fängelse är föreskrivet som påföljd för brottet, det vill säga att fängelse ingår i straffskalan och
- man kan anta att brottet kommer att leda till annan påföljd än böter.

Det kan vara svårt för Försäkringskassan att bedöma vilken påföljd som kan bli aktuell. Men det ställs inte alltför stora krav på underlaget för en sådan bedömning (prop. 1983/84:142, s. 30).

Vid misstanke om brott som normalt inte leder till annan påföljd än böter kan Försäkringskassan emellertid göra en polisanmälan med stöd av 10 kap. 2 § eller med stöd av 10 kap. 27 § OSL, den så kallade generalklausulen. Se mer om dessa bestämmelser i avsnitt 6.7 och 6.8.

6.13.4 Komplettering av polisanmälan

Om Försäkringskassan behöver eller vill komplettera en polisanmälan genom att lämna ytterligare uppgifter till polis eller åklagare gäller samma sekretessregler för de uppgifterna som för polisanmälan. Försäkringskassan måste även göra en sekretessprövning om polisen eller åklagaren begär ytterligare uppgifter.

Försäkringskassan kan lämna uppgifter om exempelvis den enskildes adress och ekonomiska förhållanden med stöd av uppgiftslämnarförordningen. Försäkringskassan kan även på begäran och efter en sekretessprövning komplettera en polisanmälan med sådana uppgifter och handlingar som redan finns hos Försäkringskassan. Det finns inget lagstöd för att Försäkringskassan ska begära uppgifter från någon annan enbart för att polisen eller åklagare behöver ha dem.

6.14 Uppgiftsskyldighet vid samverkan mot viss organiserad brottslighet

Lag (2016:774) om uppgiftsskyldighet vid samverkan mot viss organiserad brottslighet

1 § Denna lag gäller vid särskilt beslutad samverkan mellan myndigheter för att förebygga, förhindra eller upptäcka brottslig verksamhet som

1. är av allvarlig eller omfattande karaktär, och
2. bedrivs i organiserad form eller systematiskt av en grupp individer.

2 § Inom ramen för samverkan enligt denna lag ska en myndighet trots sekretess lämna uppgift till en annan myndighet om det behövs för den mottagande myndighetens deltagande i samverkan.

En uppgift ska inte lämnas om övervägande skäl talar för att det intresse som sekretessen ska skydda har företräde framför intresset av att uppgiften lämnas ut.

3 § Endast myndigheter som regeringen bestämmer ska vara skyldiga att lämna eller ska få ta emot uppgifter enligt denna lag.

Lagen (2016:774) om uppgiftsskyldighet vid samverkan mot viss organiserad brottslighet (LUS) gäller vid särskilt beslutad samverkan mellan myndigheter. Samverkan sker för att förebygga, förhindra eller upptäcka brottslig verksamhet. Lagen reglerar att en myndighet trots sekretess ska lämna uppgifter till en annan myndighet om det behövs för den mottagande myndighetens deltagande i samverkan.

Lagen är endast tillämplig vid samverkan på underrättelsestadiet, det vill säga när det inte finns någon misstanke om ett konkret brott. Den kan alltså inte tillämpas när man ska utreda och lagföra brott (prop. 2015/16:167 Informationsutbyte vid samverkan mot organiserad brottslighet, s.48). En förutsättning för att lagen ska kunna användas är att en myndighet som har rätt att bedriva underrättelseverksamhet deltar i samverkan. Det kan till exempel vara polisen.

Lagen gäller endast när två eller flera myndigheter arbetar tillsammans för ett visst gemensamt mål eller syfte. Det krävs också att samverkan är närmare avgränsad genom ett särskilt beslut. Var och en av myndigheterna ska ha fattat ett särskilt beslut om deltagande i en myndighetsöverskridande samverkan. Även regeringen kan fatta ett beslut om att vissa myndigheter ska delta i en sådan samverkan. Ett exempel på en särskilt beslutad myndighetsöverskridande samverkan är den nationella satsningen mot organiserad brottslighet. Även annan samverkan mellan myndigheter som genom beslut avgränsats till att omfatta t.ex. en viss specifik företeelse, en viss typ av brottslig verksamhet, vissa grupperingar eller ett visst geografiskt område kan komma ifråga.

Lagen är inte tillämplig när myndigheter mer sporadiskt tar kontakt med varandra eller endast tillfälligt samarbetar kring någon specifik fråga (prop. 2015/16:167, s. 48).

Regeringen bestämmer vilka myndigheter som ska vara skyldiga att lämna eller som ska få ta emot uppgifter enligt LUS (3 § LUS). Regeringen har beslutat att de myndigheter som är skyldiga att lämna uppgifter enligt LUS är Arbetsförmedlingen, Ekobrottsmyndigheten när den bedriver polisiär verksamhet, Finansinspektionen, Försäkringskassan, Kriminalvården, Kronofogdemyndigheten, Kustbevakningen,

Migrationsverket, Pensionsmyndigheten, Polismyndigheten, Skatteverket, Säkerhetspolisen och Tullverket (2 § förordningen [2016:775] om uppgiftsskyldighet vid samverkan mot viss organiserad brottslighet).

6.15 Metodstöd – lämna uppgifter om en anställd till Försäkringskassans internutredare

Om en anställd på Försäkringskassan misstänks för ett brott mot socialförsäkringen, har Försäkringskassan i egenskap av arbetsgivare ett intresse av att få reda på detta. Det kan ha betydelse för anställningen. Om en anställd misstänks för ett brott mot socialförsäkringen, ska kontrollutredningsverksamheten lämna över de uppgifter som Försäkringskassans internutredare behöver.

7 Utreda med den enskilde

Det här kapitlet beskriver vilka möjligheter Försäkringskassan har att begära information från den enskilde och förutsättningarna för hem- och arbetsplatsbesök.

7.1 Inledning

Man kan begära information från den enskilde via exempelvis telefon, brev, besök på Försäkringskassan, hembesök eller arbetsplatsbesök.

En personlig kontakt med den enskilde är ofta en viktig del i en utredning för att få ett bra eller tillräckligt underlag. På vilket sätt kontakten ska tas beror på vilken slags information man vill få eller lämna. Tänk på att välja den utredningsmetod som ger bäst resultat och som påverkar den enskildes personliga integritet minst.

När man ska lämna eller kontrollera enkla uppgifter kan det vara tillräckligt med ett telefonsamtal eller brev. Men när det handlar om mer omfattande eller detaljrik information kan det vara lämpligt att träffa den enskilde personligen. I vissa ärenden kan det också vara nödvändigt att låta den enskilde bemöta de uppgifter som Försäkringskassan har.

Hembesök och arbetsplatsbesök genomförs i en del kontrollutredningar. Bestämmelserna och rutinerna kring hembesök eller arbetsplatsbesök är ganska omfattande och därför beskrivs de utförligt i det här kapitlet.

7.2 Begära uppgifter från den enskilde

Den som begär ersättning enligt SFB är skyldig att lämna uppgifter som har betydelse för bedömningen av rätten till ersättning eller för tillämpningen av SFB i övrigt. Detta framgår av 110 kap. 4 och 13 §§ andra stycket SFB.

7.3 Metodstöd – samtal med den enskilde

Samtal med den enskilde kan användas som utredningsmetod när du behöver uppgifter från hen. Se även avsnitt 4.2 om att Försäkringskassan har rätt att begära uppgifter för att utreda rätten till ersättning, eller för att bedöma om det är aktuellt med återkrav, men inte att begära uppgifter när utredningen är avslutad.

Det är ofta inte lämpligt att kontakta den enskilde för att informera om en impuls eller utredning som inte resulterat i någon form av åtgärd. Se mer om detta i avsnitt 8.1.

Innan du ska ringa eller ha ett möte med den enskilde är det viktigt att förbereda och planera samtalet eller mötet så att du får de uppgifter som behövs.

7.3.1 Planera

Innan samtalet är det lämpligt att ta reda på så mycket som möjligt om ärendet och om den enskilde. Planera också för vilka frågor du vill ha svar på och hur samtalet ska genomföras. En viktig fråga att ta ställning till innan mötet är om det behövs tolkhjälp för att genomföra samtalet.

Om den enskilde behöver tolk ska tolken bokas innan samtalet. Du ska inte använda en person som följer med den enskilde som tolk, även om hen erbjuder sig att tolka.

Detta eftersom det är viktigt att den som tolkar är en oberoende person med relevant utbildning, så att tolkningen genomförs på ett korrekt sätt.

Förbered dig så noga som möjligt genom att skriva ned de frågor som du vill ställa. Skriv även ned uppföljningsfrågor så att du får så uttömmande svar som möjligt. Skriv i förväg ut de handlingar som du tror att du kan behöva visa för den enskilde under mötet.

7.3.2 Genomföra samtalet

Under samtalet är det viktigt att den som håller i samtalet agerar utifrån att hen är statlig tjänsteman och utifrån den statliga värdegrunden. Det innebär bland annat att du ska bemöta den enskilde med respekt och att vara objektiv.

Om tolk används är det viktigt att du försäkrar dig om att tolken och den enskilde förstår varandra. Dokumentera sedan att de gör det. Om tolken och den enskilde inte förstår varandra, avslutar du samtalet och bokar in ett nytt. Kom ihåg att anteckna tolkens namn, samt vilken tolkförmedling hen arbetar för.

- Förklara syftet med samtalet.
- Använd inte svåra eller byråkratiska ord, interna fackuttryck eller förkortningar.
- Låt den enskilde berätta själv om det som Försäkringskassan vill veta.
- Ställ öppna frågor så att inte svaren påverkas.
- Styr samtalet så att rätt saker berörs.
- Om svaret inte är tydligt, fråga mer.
- Presentera och diskutera de uppgifter som föranledde samtalet med den enskilde.

Du ska bara ställa frågor om svaren på dem kan föra utredningen framåt. Det innebär att svaren på frågorna ska kunna ge underlag för att bedöma om utredningen kan avslutas, om ärendet behöver utredas ytterligare eller om vi ska vidta åtgärder som gäller rätten till ersättning eller återkrav. Frågorna ska gälla sådant som har betydelse för rätten till det ärendeslag som utredningen gäller.

Det är viktigt att samtalet inte uppfattas som ett förhör av den enskilde. Ställ därför inte frågor som kan ge intryck av att vara mer polisiära. Se mer i avsnitt 9.9.3 om förhör.

Ett samtal kan ha olika upplägg beroende på när i utredningen det genomförs. Hur du lägger upp samtalet kan bero på hur mycket information du har från början, och om det finns uppgifter som behöver stämmas av med den enskilde.

Samtal kan utvecklas på olika sätt. Handlar samtalet om frågor av mer privat karaktär är det inte osannolikt att den enskilde kan bli upprörd. Att visa förståelse för att den enskilde upplever situationen som jobbig kan vara ett sätt att dämpa eventuell upprördhet. Eftersom uppgifterna från den enskilde är viktiga för utredningen, är det viktigt att verka för att samtalsklimatet är bra och konstruktivt.

Avsluta samtalet med att:

- Förvissa dig om att du och den enskilde förstått varandra.
- Sammanfatta den information som den enskilde lämnat för att stämma av att informationen är rätt uppfattad.

7.3.3 Efter samtalet

Det som kommer fram under samtalet ska dokumenteras om det kan ha betydelse för utgången i ärendet. Se mer om dokumentation i avsnitt 4.7–4.7.4.

Efter samtalet ska du göra följande:

- Utvärdera om nödvändiga fakta har kommit fram i samtalet. Utifrån det bedömer du om du behöver ytterligare uppgifter eller underlag.
- Utvärdera ditt eget agerande under samtalet för att lära dig av samtalet och se om du hade kunnat agera på något annat sätt.

7.4 Hembesök och arbetsplatsbesök

Försäkringskassan har rätt att besöka den enskilde i hemmet eller på dennes arbetsplats om det behövs för att kunna bedöma rätten till en ersättning. Det gäller alla ersättningar som omfattas av SFB (110 kap. 14 § p. 2 SFB). Syftet med besöket ska vara att träffa den enskilde.

Vissa ersättningar som inte omfattas av SFB hänvisar till den här regeln eller har en liknande bestämmelse. Aktivitetsstöd omfattas dock inte av regeln.

Försäkringskassan ska bara besöka den enskilde om det finns sakliga skäl för att göra det. Skälen ska normalt vara individuella och finnas i det enskilda ärendet (prop. 1996/97:121, s. 32).

Ett hem- eller arbetsplatsbesök innebär ett stort ingrepp i den enskildes privatliv. Det är också en kostsam utredningsmetod jämfört med andra utredningsmetoder. Detta eftersom det krävs förberedelser inför besöket, besöket kan ta mycket tid i anspråk och det ska genomföras av två kontrollutredare.

Kontrollutredarna får inte uppträda på ett sätt som ger intryck av att besöket är en tvångsåtgärd. Det är alltid den enskilde som avgör om kontrollutredarna ska få komma in i bostaden. (Prop. 1996/97:121, s. 31)

Besök får också användas som en kontrollåtgärd vid generellt eller stickprovsmässigt inriktade insatser och utan någon individualiserad prövning i det särskilda ärendet (prop. 1996/97:121, s. 32). Det betyder att Försäkringskassan har möjlighet att besöka enskilda som under en viss period har en viss förmån.

Exempel

Försäkringskassan får en anmälan om att Josef och Petra bor ihop men att Josef när han ansökte om bostadsbidrag uppgav att han var ensamstående.

Försäkringskassan påbörjar en kontrollutredning. Det framkommer att Josef faktiskt har bostadsbidrag som ensamstående. Petra är skriven på en annan adress och har inte någon ersättning från Försäkringskassan. Den inledande utredningen utesluter inte att ersättning har betalats ut felaktigt och Försäkringskassan fortsätter att utreda ärendet.

Kontrollutredaren kommer efter fortsatt utredning fram till att det är aktuellt att göra ett hembesök hos Josef. Försäkringskassan får göra ett hembesök hos Josef, eftersom han har ersättning från Försäkringskassan (110 kap. 14 § första stycket andra punkten SFB).

Syftet med hembesöket är att träffa Josef i hemmet och se om det kan finnas tecken där på att han och Petra bor tillsammans. Till exempel kan hennes namn stå på brevlådan.

I utredningen om Josefs rätt till bostadsbidrag får Försäkringskassan inte göra ett hembesök på den adress där Petra är folkbokförd. Det beror på att Försäkringskassan inte utreder hennes rätt till ersättning.

När det gäller Petra får Försäkringskassan göra hembesök hos henne om hon har någon ersättning som påverkas av om hon bor hos Josef.

Exempel

Två kontrollutredare ska göra ett oanmält hembesök hos Erica som bor i ett hyreshus. Ingen öppnar när de ringer på Ericas dörr. Plötsligt öppnar en person dörren bredvid Ericas lägenhet, och säger att det inte är någon idé att ringa på längre. "Det bor ändå ingen i den lägenheten" säger han.

Kontrollutredarna funderar på om de kan presentera sig och ställa några frågor. De kommer fram till att de kan göra det, eftersom regeln om att ställa frågor till andra än den enskilde är tillämplig. De bedömer att det är nödvändigt att ställa ytterligare frågor om Ericas boendeförhållanden. Eftersom personen vet att det inte bor någon i lägenheten bedömer de också att han troligtvis kan lämna ytterligare uppgifter om Ericas boendeförhållanden.

Det är lämpligt att i det här sammanhanget presentera sig och säga att man kommer från Försäkringskassan. Vid ett hembesök är det viktigt att värna om den enskildes integritet. Om en person på eget initiativ lämnar uppgifter som visar att hen har vissa kunskaper om den enskilde, kan Försäkringskassan ställa mer ingående frågor än om hen inte gör det. Försäkringskassan bedömde i exemplet ovan att det som personen sa behövde följas upp, och att uppgifterna om att Erica inte bodde där är väsentliga för ärendet.

I exemplet ovan kan man inte utgå från att den som öppnar dörren bredvid Ericas lägenhet är den vars namn står på dörren. Det kan vara någon annan som vistas i lägenheten. Det är bara om personen i exemplet hade presenterat sig som man kunnat dokumentera personens identitetsuppgifter.

Försäkringskassan ska inte ställa frågor om enskilda till någon som de bara stöter på utanför bostaden, om det inte finns något som tyder på att personen känner till något om den enskilde.

Exempel

Två kontrollutredare ska göra ett oanmält hembesök hos Max som bor i en lägenhet på Exempelstigen 7. De hittar till rätt gata, men kan inte hitta nummer 7. Kontrollutredarna ser en kvinna stå utanför Exempelstigen 5 och ber om en vägbeskrivning till Exempelstigen 7. Kvinnan säger att hon själv bor på den adressen och ger dem en vägbeskrivning. Hon frågar dessutom vilka kontrollutredarna är och var de kommer ifrån. Kontrollutredarna berättar att de kommer från Försäkringskassan och passar på att fråga kvinnan om vad hon känner till om Max.

Kontrollutredarna fick givetvis be om en vägbeskrivning. Däremot skulle de inte ha frågat kvinnan om Max. Det fanns inte något som tydde på att kvinnan kunde antas lämna uppgifter om Max som behövdes för utredningen, eller på att hon ens visste vem Max var. Det faktum att kvinnan bor i samma hus som Max gör inte att reglerna om att ställa frågor till andra är tillämpliga.

7.4.1 Tjänstekort och särskilt tjänstekort

En kontrollutredare eller annan handläggare som gör ett hembesök eller arbetsplatsbesök ska ha ett tjänstekort för att kunna styrka att hen arbetar på Försäkringskassan.

Det finns två kategorier av tjänstekort: vanligt och särskilt. Det vanliga tjänstekortet har uppgifter om innehavarens fullständiga identitet. Det särskilda tjänstekortet har bara ett tjänstgöringsnummer och ett foto av innehavaren. Vilka uppgifter som ska finnas på respektive tjänstekort finns beskrivet i förordningen (1958:272) om tjänstekort.

Enligt Försäkringskassans föreskrifter (2011:10) om särskilt tjänstekort, får ett särskilt tjänstekort användas vid

1. hem- och arbetsplatsbesök som utförs i kontrollsyfte, och
2. andra tillfällen när det utförs arbetsuppgifter utanför Försäkringskassans lokaler och det vid dessa tillfällen finns eller kan finnas en påtaglig risk för våld eller hot om våld mot arbetstagaren själv eller dennes närstående.

7.4.2 Anmält eller oanmält besök?

Normalt anmäler Försäkringskassan besök i förväg, men besöken kan också vara oanmälda om det är motiverat från utredningssynpunkt. Oanmälda besök bör reserveras för de fall där de anses befogade och det inte går att använda andra, mindre ingripande utredningsmetoder (prop. 1996/97:121, s. 30 f.). När det gäller utredning av om det föreligger misstanke om brott finns det ofta skäl till att inte anmäla ett besök i förväg.

7.4.3 Metodstöd – hur många besök kan genomföras?

Hur många besök som behövs för att Försäkringskassan ska kunna bedöma rätten till en ersättning beror på omständigheterna i det enskilda ärendet. Inför ett hembesök eller arbetsplatsbesök är det viktigt att tänka på att du alltid ska ta ställning till om det går att hämta in uppgifterna på ett annat mindre ingripande sätt.

7.4.4 Metodstöd – planering av besöket

Innan ett besök behöver du fundera på vad du vill ha ut av besöket. Varför behöver besöket göras? Läs igenom ärendet och notera vilka frågor som behöver ställas.

Innan besöket, gör en kortfattad sammanfattning av ärendet med de noterade frågorna som kan tas med till besöket. Se också avsnitt 7.3.1.

7.4.5 Metodstöd – säkerhetsbedömning inför besöket

Det är viktigt att varje hem- eller arbetsplatsbesök genomförs på ett så säkert sätt som möjligt. Därför ska du alltid följa följande rutiner:

- Gör en riskanalys före besöket, om du bedömer att det behövs. Använd blankett 5172 som stöd för analysen.
- Om den enskilde tidigare har uppträtt aggressivt eller det finns underlag i den enskildes ärende som visar att det skulle kunna finnas risker med ett besök, så är det bättre att kalla den enskilde till ett besök på Försäkringskassan eller ha kontakt via telefon.
- Före ett eller flera besök tar du fram en plan, som ska innehålla de adresser som ska besökas. Du lämnar planen till din närmaste chef eller en utsedd kollega inför varje besök. Ring också till din chef eller kollega före och efter varje besök.
- Du ska alltid ha sällskap av minst en kontrollutredare eller handläggare vid besöket.
- Ta alltid med din tjänstetelefon och se till att den är påslagen och laddad.

7.4.6 Genomförande av besöket

Det är den enskilde som väljer om hen vill släppa in Försäkringskassan i sin bostad. Försäkringskassans rätt att besöka en enskild betyder inte att Försäkringskassan har rätt att undersöka den enskildes bostad (prop. 1996/97:121, s. 33). Om den enskilde på eget initiativ vill visa stängda utrymmen ska du dokumentera dina iakttagelser.

7.4.7 Metodstöd – Genomförande av besöket

Du ska alltid ge dig till känna vid ett hembesök eller arbetsplatsbesök. Du ska också visa tjänstekort och tala om vilket syfte besöket har.

7.4.8 Begäran om kopia på pass- eller körkortsfoto

För att du ska veta att du träffar rätt person vid ett besök är det lämpligt att ta med kopia av ett pass- eller körkortsfoto av den du besöker, eftersom du inte har rätt att kräva att någon visar sin legitimation. Försäkringskassan kan få kopia av passfoton från Rikspolisstyrelsens passfotoenhet och kopia på körkortsfoto från Trafikverkets körkortsregister. Fotografierna är sekretessreglerade i 22 kap. 1 § OSL. Försäkringskassan kan begära ut pass- eller körkortsfoton med stöd av 110 kap. 31 § första stycket SFB under förutsättning att de är av betydelse för handläggningen av ärendet. (Se avsnitt 5.4).

Rättsfall

Regeringen beslutade den 2 december 2004 att dåvarande Västra Götalands läns allmänna försäkringskassa hade rätt att få ut körkortsfoton från Vägverket (numera Trafikverket) med stöd av 20 kap. 9 § AFL (numera 110 kap. 31 § första stycket SFB). I det ärendet behövde Försäkringskassan foton för att kunna identifiera den enskilde vid ett besök. Foton var därför av betydelse för tillämpningen av AFL. (Näringsdepartementet, regeringsbeslut N2004/5636/TP).

Exempel

Moa har bostadsbidrag som ensamstående. Försäkringskassan har fått en anmälan om att Moa hyr ut ett rum i sin lägenhet till en manlig kompis. Försäkringskassan bedömer att det finns skäl att göra ett hembesök hos Moa.

Kontrollutredarna Wilma och Matilda gör hembesök hos Moa. Under besöket ber Wilma att få gå på toaletten och passar då på att öppna badrumsskåpet.

Genom att undersöka badrumsskåpet har Wilma överskridit sina befogenheter.

Exempel

Antonia har bostadsbidrag som ensamstående. Försäkringskassan har fått en anmälan om att hon bor ihop med sin pojkvän. Försäkringskassan bedömer att det finns skäl att göra ett hembesök hos Antonia.

Under hembesöket visar Antonia på eget initiativ sina garderober för kontrollutredarna och säger: "Titta här nu, så ser ni att jag bor ensam."

Kontrollutredarna dokumenterar att Antonia bad att få visa innehållet i samtliga garderober, och att det där endast fanns kläder som kunde vara Antonias.

7.4.9 Metodstöd – under besöket

Det kan vara svårt att hinna med att både samtala, iakttä omgivningen och anteckna. Det är därför lämpligt att en av kontrollutredarna koncentrerar sig på att dokumentera medan den andra för samtalet med den enskilde.

Den enskildes personliga integritet ska alltid respekteras. Om det finns flera personer än den enskilde i bostaden eller på arbetsplatsen ska du kontrollera om det går bra att tala fritt i andras närvaro eller om samtalet ska vara enskilt. Även om den enskilde säger att det går bra att tala fritt så ska uppgifter som kan vara sekretessbelagda hanteras med försiktighet.

Om det kommer fram något som gör att Försäkringskassan kan ifrågasätta rätten till en förmån, bör den enskilde få möjlighet att bemöta det under besöket. Det kan både vara uppgifter som den enskilde lämnar eller iakttagelser som kontrollutredarna gör.

Se också avsnitt 7.3.2 om själva samtalet med den enskilde.

Exempel

Två kontrollutredare är på hembesök hos Amadeus, en pappa som har bostadsbidrag som ensamstående. I hallen ser kontrollutredarna två damkappor och flera par damskor. Kontrollutredarna påpekar detta för Amadeus och ger honom möjlighet att berätta vems kläderna är, och varför de finns där.

Om den enskilde har mycket dåliga kunskaper i svenska bör man överväga att avbryta besöket för att vid ett senare tillfälle i stället boka in besök på Försäkringskassan med en auktoriserad tolk. Om "privattolk" blir aktuellt under ett oanmält hembesök var noga med att notera personens namn och relation till den enskilde i utredningen. Barn under 18 år bör inte användas som tolk. I en sådan situation är det

extra viktigt att dokumentera hembesöket på ett tillförlitligt sätt så att det inte i efterhand uppkommer oklarheter.

Du bör avsluta besöket med att sammanfatta det för den enskilde och kort informera om vad Försäkringskassan kommer att göra.

Se också avsnitt 7.3.2 om avslutning av samtalet.

7.4.10 Metodstöd – säkerhet under besöket

Om situationen blir obehaglig eller hotfull så avbryter du besöket så fort och smidigt som möjligt. Ring 112 om situationen blir allvarlig.

7.4.11 Metodstöd – efter besöket

Det som kommer fram under besöket ska dokumenteras om det kan ha betydelse för utgången i ärendet (15 § FL). Uppgifterna och iakttagelserna ska dokumenteras så snart som möjligt.

Se också avsnitt 7.3.3 om utvärdering av samtalet.

Rapportera eventuella incidenter från hem- eller arbetsplatsbesöket till din närmaste chef. En incident är en händelse som orsakat eller hade kunnat orsaka negativa konsekvenser för en person eller en egendom. Det är viktigt att du får det stöd och den hjälp du behöver efter en incident. Se mer om incidenter och rapportering av incidenter i stödprocessen *Säkerhet på Försäkringskassan* (2018:02).

7.4.12 Metodstöd – om besöket inte kan genomföras

Det finns olika orsaker till att besök inte kan genomföras. Det kan vara så att den enskilde inte vill släppa in Försäkringskassan. Då är det lämpligt att kalla hen till ett möte på kontoret i stället.

Det är inte heller säkert att den enskilde är hemma. I varje enskilt ärende måste du då bedöma om det passar att lämna ett meddelande eller om det skulle försvåra det fortsatta utredningsarbetet. Om ett meddelande lämnas ska det läggas i ett igenklistrat kuvert.

Det kan också vara så att det redan utanför den enskildes bostad går att se att den enskilde har gäster, och att det därför är olämpligt att göra ett besök just då.

Även om den enskilde inte är hemma vid ett besök, eller om hen inte vill träffa Försäkringskassan i bostaden eller på arbetet, så får du dokumentera dina iakttagelser, till exempel vilka namn som står på brevlådan eller dörren.

Man måste givetvis dokumentera att ett besök avbrutits och orsaken till det.

7.5 Hem- och arbetsplatsbesök hos någon annan än den enskilde

Försäkringskassan har inte rätt att göra hembesök hos andra än den enskilde enligt prop 1996/97:121 s 30. Ett arbetsplatsbesök får göras på en arbetsplats där den enskilde kan antas vara. Det enda undantaget är möjligheten att göra hembesök hos en bidragsskyldig (se avsnitt 5.9).

7.6 Spaning är en otillåten kontrollmetod

Det finns ett starkt skydd för enskilda mot att få sin integritet kränkt från statens sida.

Av 2 kap. 6 § regeringsformen (RF) framgår detta skydd för den enskilde: "Var och en är gentemot det allmänna skyddad mot påtvingat kroppsligt ingrepp även i andra fall än som avses i 4 och 5 §§. Var och en är dessutom skyddad mot kroppsvisitation, husrannsakan och liknande intrång samt mot undersökning av brev eller annan förtrolig försändelse och mot hemlig avlyssning eller upptagning av telefonsamtal eller annat förtroligt meddelande.

Utöver vad som föreskrivs i första stycket är var och en gentemot det allmänna skyddad mot betydande intrång i den personliga integriteten, om det sker utan samtycke och innebär övervakning eller kartläggning av den enskildes personliga förhållanden."

I 2 kap. 20 § RF sägs att ovanstående rättigheter får inskränkas genom lag. Försäkringskassan behöver därför lagstöd för att få spana på enskilda. I samband med att det infördes en lagstadgad rätt för Försäkringskassan att göra hembesök uttalade regeringen samtidigt att spaning inte är tillåten som kontrollmetod: "Regeringen vill... betona att andra typer av kontroll- och utredningsåtgärder, där det görs observationer utan att den försäkrade är medveten om detta eller som i övrigt har karaktär av spaningsverksamhet, inte ska företas av Försäkringskassan. I de fall spaning ska utföras på grund av misstanke om fusk som kan utgöra brott ankommer detta på polisen." (Prop. 1996/97:121, s. 31)

Det ingår därför inte i Försäkringskassans uppdrag eller verksamhet att observera den enskilde utan att hen är medveten om det, eller vidta åtgärder som i övrigt har karaktär av spaningsverksamhet.

Spaningsverksamhet utförs i dag främst av polisen, men även till exempel av Skatteverkets brottsbekämpande enheter. Polisen har stöd för att bedriva sådan verksamhet i sin instruktion och i polislagen (1984:387). Skatteverket har stöd för att bedriva sådan verksamhet i sin instruktion och i lagen (1997:1024) om Skatteverkets medverkan i brottsutredningar m.m.

7.6.1 Skillnad mellan iakttagelser och spaning

Man behöver skilja på vad som är att se som spaning och vad som är iakttagelser.

Rent generellt så kan man säga att en iakttagelse är något man råkar se exempelvis i samband med ett hembesök eller på väg till eller från sitt arbete. Spaning sker då man dolt och aktivt iakttar en person, bevakar dennes port eller väntar utanför en arbetsplats utan att ge sig till känna.

Man kan dra en skiljelinje mellan iakttagelse och spaning genom att se till det bakomliggande syftet med den handling som ledde till iakttagelsen. Om en kontrollutredare på väg till eller från sitt arbete ser något som är relevant för en utredning, så är alltså detta en iakttagelse som är tillåten. Men om samma kontrollutredare går en omväg i syfte att iaktta en person är detta att se som en spaning.

Det man upptäcker vid ett hembesök där man legitimerar sig är aldrig spaning, givetvis under förutsättning att man inte dolt och aktivt kontrollerar vissa saker, som att exempelvis titta i badrumsskåp.

7.6.2 Exempel på vad som är spaning

Nedanstående exempel är att se som spaning

- Iakttä någon dolt och aktivt vid ett enstaka tillfälle eller under längre tid. Det har inte någon betydelse under hur lång tid eller under hur många tillfällen som en handläggare iakttar den enskilde, om handläggaren gör det dolt och aktivt är det att se som spaning.
- Medvetet välja att handla i en affär eller att äta lunch på en restaurang där den enskilde arbetar.
- Iakttä den enskilde när hen arbetar.
- Vänta på att den enskilde ska komma ut eller passera en särskild plats för att se om hen har arbetskläder på sig.
- Åka till en adress bara i syfte att kontrollera vilket namn som står på brevlådan, dörrskylten eller i trappuppgången. (Om syftet är att göra ett hembesök för att man vill träffa den enskilde är det tillåtet att göra iakttagelser av vilket namn som står på exempelvis brevlådan, se mer om hembesök i avsnitt 7.4.)
- Köra förbi den enskildes bostad bara för att se om personen bor där, se vad som finns på tomten, om den enskilde skottat snö på uppfarten eller liknande saker.
- Åka till den enskildes bostad eller arbetsplats och sedan åka därifrån utan att ha tagit kontakt eller försökt ta kontakt med hen. Om kontrollutredarna har skäl till att inte genomföra eller att avbryta ett besök är det givetvis inte att betrakta som spaning eller en spaningsliknande åtgärd.

7.6.3 Exempel på tillåtna iakttagelser

I en del fall kan handläggaren inte presentera och identifiera sig direkt. Om det bakomliggande syftet är att göra ett hem- eller arbetsplatsbesök, kan det ändå vara en tillåten iakttagelse.

Exempel

William är sjukskriven och har sjukpenning. Försäkringskassan har fått in en anmälan om att han arbetar i en matvarubutik. Kontrollutredaren anser att det finns skäl att göra ett arbetsplatsbesök och två kontrollutredare genomför besöket. I matvarubutiken ser kontrollutredarna att William sitter i en kassa och att det är en lång kö till hans kassa. Kontrollutredarna vill inte konfrontera William framför kunderna och ställer sig därför i kön för att vänta på sin tur. När de kommer fram presenterar de sig.

I det här fallet är det inte spaning trots att det tar viss tid innan kontrollutredarna presenterar sig. De tar hänsyn både till Williams personliga integritet och till sekretessreglerna. Kontrollutredarna får dokumentera de iakttagelser de gör när de väntar på sin tur i kön.

8 Åtgärder i ärendet

Kapitlet behandlar vilka åtgärder som kan bli aktuella till följd av en kontrollutredning.

8.1 Information till den enskilde om kontrollutredning

En del kontrollutredningar genomförs utan att kontrollutredaren är i kontakt med den enskilde eller med en vårdgivare.

Försäkringskassan kan till exempel komma fram till att en utbetalning var korrekt, eller att det inte går att komma vidare i utredningen. Enligt förvaltningslagen är Försäkringskassan i ett sådant fall inte skyldig att meddela den enskilde om att utredningen har avslutats utan åtgärd. Men det finns inget som hindrar att Försäkringskassan ändå gör det, eftersom förvaltningslagens regler är minimikrav (jfr prop. 1971:30 med förslag till lag om allmänna förvaltningsdomstolar, m.m., s. 289 och 318).

8.1.1 Metodstöd – informera den enskilde om genomförd kontrollutredning

Om en enskild tidigare har fått besked om att det pågår en utredning av hans eller hennes rätt till ersättning, så bör Försäkringskassan också ge besked om att utredningen har avslutats utan åtgärd. Annars blir den enskilde okunnig om sin rätt till ersättning längre än nödvändigt.

Även om den enskilde inte känner till att en kontrollutredning har genomförts så kan det undantagsvis i vissa ärenden vara lämpligt att informera den enskilde om kontrollutredningen. Du får bedöma detta från ärende till ärende.

När Försäkringskassan kontaktar den enskilde enbart i syfte att informera om genomförd kontrollutredning är det viktigt att du tänker på hur den enskilde informeras. Om utredningen är avslutad utan åtgärder ska den enskilde informeras om det och då ska den enskilde inte få intrycket av att det finns risk för att hans eller hennes ersättning kan påverkas av kontrollutredningen.

8.2 Allmänt om partsinsyn

10 § FL

Den som är part i ett ärende har rätt att ta del av allt material som har tillförts ärendet. Rätten att ta del av uppgifter gäller med de begränsningar som följer av 10 kap. 3 § offentlighets- och sekretesslagen (2009:400).

10 kap. 3 § första stycket OSL

Sekretess hindrar inte att en enskild eller en myndighet som är part i ett mål eller ärende hos domstol eller annan myndighet och som på grund av sin partsställning har rätt till insyn i handläggningen, tar del av en handling eller annat material i målet eller ärendet. En sådan handling eller ett sådant material får dock inte lämnas ut till parten i den utsträckning det av hänsyn till allmänt eller enskilt intresse är av synnerlig vikt att sekretessbelagd uppgift i materialet inte röjs. I sådana fall ska myndigheten på annat sätt lämna parten upplysning om vad materialet innehåller i den utsträckning det behövs för att parten ska kunna ta till vara sin rätt och det kan ske utan allvarlig skada för det intresse som sekretessen ska skydda.

[...]

Om det i lag finns bestämmelser som avviker från första eller andra stycket gäller de bestämmelserna. Lag (2014:259).

Att den enskilde har partsinsyn i sitt ärende innebär att hen på begäran har rätt att ta del av allt material som har tillförts ärendet.

Handlingar som är undantagna från partsinsyn därför att de inte räknas som tillförda ärendet är exempelvis tjänsteanteckningar som inte är färdigställda. Det kan också vara olika former av sammanställningar som kan räknas som arbetsmaterial. Se vägledning 2004:7.

Om den enskilde begär att få ta del av material eller uppgifter i sitt ärende ska det dokumenteras i ärendet. Läs mer om dokumentation vid partsinsyn i riktlinjerna 2011:7.

Rätten till partsinsyn gäller i princip även avslutade ärenden (jfr prop. 2016/17:180, s 81 och HFD 2001 ref. 27). Se vägledning 2001:3.

Samma skyndsamhetskrav gäller för partsinsyn som för utlämnande av allmän handling enligt TF (6 och 9 §§ FL och JO:s beslut, dnr 1905-2000).

8.2.1 Sekretess mot den enskilde själv

Det finns ett undantag från regeln om partsinsyn. Det är när material i ärendet blir sekretessbelagt mot den enskilde själv enligt 10 kap. 3 § OSL. Förutsättningarna för det är att det av allmänt eller enskilt intresse är av synnerlig vikt att en uppgift inte röjs för den enskilde. Detta är en undantagssituation och huvudregeln är att allt tillfört material i ärendet är tillgängligt för den enskilde. Utgångspunkten är att den enskildes intressen i det stora flertalet situationer ska tillmätas större betydelse än intresset att sekretessbelägga handlingen eller uppgifterna. Skadeverkningarna måste vägas mot intresset av partsinsyn (RÅ 1994 ref.79).

De sekretessbestämmelser som i enstaka fall kan komma ifråga är reglerna i 28 kap. 2 och 3 §§ OSL. Även uppgifter om andra personer än den enskilde som finns i ärendet kan skyddas av socialförsäkringssekretess. Se avsnitt 3.6 och 6.

Om en handling ska sekretessbeläggas gentemot den enskilde så ska Försäkringskassan på annat sätt upplysa den enskilde om vad materialet innehåller. Det ska ske i den utsträckning det behövs för att den enskilde ska kunna ta tillvara sin rätt och om det kan ske utan allvarlig skada för det intresse som sekretessen ska skydda. Den enskilde har rätt att få ett beslutsbrev om hen vill ha det. Se vägledning 2001:3.

Läs mer om dokumentation vid partsinsyn i riktlinje 2011:7.

8.3 Kommunikering

25 § första stycket FL

Innan en myndighet fattar ett beslut i ett ärende ska den, om det inte är uppenbart obehövt, underrätta den som är part om allt material av betydelse för beslutet och ge parten tillfälle att inom en bestämd tid yttra sig över materialet.

Kommunicering innebär att en enskild har rätt att ta del av allt material som är av betydelse för beslutet i ett ärende, och ha möjlighet att yttra sig över det. Läs mer om kommunikering i vägledningen 2004:7. Det här avsnittet beskriver när dessa bestämmelser kan få betydelse i kontrollutredningsärenden.

8.3.1 Kommunikering av handlingar och uppgifter som den enskilde själv lämnat

Generellt behöver Försäkringskassan inte kommunicera de underlag som den enskilde själv har kommit in med, eftersom Försäkringskassan anser att det är uppenbart obehövt. Men det gäller bara de underlag som den enskilde lämnat i det ärende som kommunikeringen gäller. Om beslutet grundas på uppgifter som den enskilde lämnat i ett annat ärende, ska dessa kommuniceras. I återkravsärenden ska handlingar och uppgifter oftast kommuniceras eftersom de oftast kommer från andra ärenden.

I utredningar och beslut som grundar sig på en kontrollutredning är det ofta lämpligt att kommunicera underlag som den enskilde själv kommit in med. Det kan exempelvis vara om de uppgifter som den enskilde lämnat på ansökan inte stämmer överens med andra uppgifter som Försäkringskassan har fått. Då blir det tydligare för den enskilde eftersom hen får möjlighet att själv ställa uppgifterna mot varandra.

8.3.2 Kommunikering av handlingar och uppgifter som rör någon annan än den enskilde

Om uppgifter eller handlingar som berör någon annan än den enskilde ligger till grund för beslutet, ska dessa uppgifter eller handlingar kommuniceras med den enskilde.

Eftersom uppgifterna rör en annan person är det viktigt att ta ställning till hur mycket av underlaget som behöver kommuniceras. Här måste Försäkringskassan välja det lämpligaste tillvägagångssättet utifrån omständigheterna i ärendet, och de uppgifter eller handlingar som det handlar om.

8.3.3 Metodstöd – hur du kommunicerar uppgifter

Du måste ta ställning till hur du ska kommunicera handlingar och uppgifter med den enskilde i varje enskilt ärende. Det avgör du utifrån vad som är lämpligast för att den enskilde ska kunna ta del av och förstå materialet så bra som möjligt. Du kan till exempel välja att

- beskriva de uppgifter som finns i utredningsmaterialet i kommuniseringsbrevet i stället för att bifoga materialet
- kopiera vissa delar av journalanteckningarna till kommuniseringsbrevet
- beskriva uppgifter som finns i en handling i ett annat ärende i stället för att bifoga handlingen.

Om det i en handling finns många uppgifter som är relevanta för beslutet, så är det lämpligt att bifoga hela handlingen. Exempel på det är kontoutdrag där många uppgifter kan vara relevanta för att den enskilde ska kunna förstå: uppgift om utfärdande bank, kontonummer, transaktionsdatum, från och till vem transaktioner har gjorts, plats för transaktioner osv.

Om det bara är ett fåtal uppgifter i en omfattande handling som är relevanta för beslutet, så kan det vara lättare för den enskilde att ta till sig uppgifterna om du klipper in dem i kommuniseringsbrevet och beskriver dem tydligt där.

8.4 Överlämning till annan enhet eller handläggare

En impuls till att kontrollera eller utreda ett ärende måste ibland föras vidare till andra enheter inom Försäkringskassan. Uppgifter om en persons boendeförhållanden eller folkbokföringsadress kan exempelvis få konsekvenser för rätten till underhållsstöd och bostadsbidrag. Och en persons inkomstförhållanden kan till exempel påverka rätten till sjukpenning, sjuk- och aktivitetsersättning, föräldrapenning och tillfällig föräldrapenning.

8.5 Interimistiskt beslut och slutligt beslut om att ersättningen ska upphöra eller minskas

En kontrollutredning kan visa att den enskilde får ersättning som hen inte har rätt till. I sådana fall ska Försäkringskassan fatta ett interimistiskt beslut om att hela eller delar av ersättningen inte ska betalas ut eller ett slutligt beslut om att ersättningen ska upphöra eller minskas. Se mer om Försäkringskassans beslut i vägledningen 2004:7.

Om den enskilde har fått en ersättning utan ha rätt till den, ska Försäkringskassan ta ställning till om den felaktiga utbetalda ersättningen ska krävas tillbaka.

8.6 Återkrav och skadestånd

Huvudregeln om återbetalningsskyldighet finns i 108 kap. 2 § SFB.

Ett beslut om återkrav ska alltid innehålla ett ställningstagande i frågan om Försäkringskassan medger eftergift. Reglerna om eftergift framgår av 108 kap. 11–14 §§ SFB.

Se vidare vägledning (2005:3) *Återkrav* och vägledning (2008:2) *Statligt tandvårdsstöd* för beskrivning av efterhandskontroller och återkrav inom tandvårdsstöd.

Ibland kan Försäkringskassan begära skadestånd i stället för att ställa återkrav. Det kan vi göra i de fall vi misstänker att ett brott har begåtts mot Försäkringskassan. Kontrollutredaren bör då redan i polisanmälan skriva att Försäkringskassan yrkar på skadestånd. Det kan till exempel vara aktuellt att yrka på skadestånd i följande situationer:

- När personen som vi polisanmäler har tillgångar.
- När flera personer har varit inblandade i brottsligheten och det kan vara lämpligt att fördela skadeståndet emellan dem. Det kan till exempel gälla inom assistansersättning.

Man bör rådgöra med Rättsavdelningen innan man begär skadestånd. Se mer om skadestånd i vägledning (2005:3) avsnitt 16.1.

8.7 Fordringshantering

När Försäkringskassan har fattat ett beslut om återkrav övergår den felaktiga utbetalningen från att vara en utbetalning av försäkringsersättning till att vara en statlig fordran.

Fordringshanteringen hos Försäkringskassan styrs i stor utsträckning av regler utanför socialförsäkringsområdet som är generella för alla slags fordringar. Den centrala lagstiftningen är förordningen (1993:1138) om hantering av statliga fordringar (hanteringsförordningen) och inkassolagen (1974:182).

Hanteringsförordningen ska tillämpas på fordringar inom alla försäkrings- och bidragsområden som Försäkringskassan administrerar och som inte omfattas av lagen (1993:891) om indrivning av statliga fordringar. I hanteringsförordningen finns inte något undantag för fordringar på små belopp. Principen är att alla statens fordringar ska drivas in. Kammarkollegiet har utfärdat föreskrifter till hanteringsförordningen.

Se vidare vägledning (2005:2) Fordringshantering hos Försäkringskassan.

8.8 Sanktionsbestämmelser om indragning eller nedsättning av förmån

Sanktionsbestämmelserna i 110 kap. 52–58 §§ SFB kan bli aktuella när den enskilde har en pågående ersättning. Bestämmelserna kan bara tillämpas för förmåner som finns i socialförsäkringsbalken, eller om det i de särskilda regelverken för olika förmåner finns hänvisningar till dessa regler. De gäller exempelvis inte för aktivitetsstöd, där det finns särskilda sanktionsbestämmelser.

Sanktionsbestämmelserna kan bli aktuella när den enskilde inte medverkar vid vissa utredningsåtgärder. Dessa bestämmelser ställer vissa krav på hur utredningsåtgärderna ska göras för att det ska kunna bli fråga om en sanktion. Det här avsnittet beskriver inte hur man generellt kan vidta vissa utredningsåtgärder, utan bara vad som krävs för att tillämpa sanktionsbestämmelserna.

8.8.1 110 kap. 52 § SFB

110 kap. 52 § SFB

Ersättning enligt denna balk får dras in eller sättas ned om den försäkrade eller den som annars får ersättningen

1. medvetet eller av grov vårdslöshet har lämnat oriktig eller vilseledande uppgift,
2. inte har lämnat uppgift enligt 13 §, eller
3. inte har anmält ändrade förhållanden enligt 46, 47, 50 och 51 §§.

Indragningen eller nedsättningen får avse viss tid eller gälla tills vidare. Det som anges i första stycket gäller endast om det är fråga om ett förhållande som är av betydelse för rätten till eller storleken av ersättningen.

110 kap. 13 § SFB

Den handläggande myndigheten ska se till att ärendena blir utredda i den omfattning som deras beskaffenhet kräver.

Den enskilde är skyldig att lämna de uppgifter som är av betydelse för bedömningen av frågan om ersättning eller i övrigt för tillämpningen av denna balk. För sådant uppgiftslämnande gäller även 4 § andra stycket, om inte särskilda skäl talar mot det.

Nedan beskrivs vad som gäller när det är den enskilde som får ersättningen. För att det ska vara aktuellt att tillämpa bestämmelsen måste den uppgift som den enskilde lämnat felaktigt, inte lämnat alls eller låtit bli att anmäla ha betydelse för rätten till eller storleken på ersättningen.

I första hand ska Försäkringskassan dra in eller sätta ned ersättningen utifrån förmånsbestämmelserna, och inte som en sanktion enligt 110 kap. 52 § SFB. Vad som faktiskt är möjligt beror på omständigheterna i det enskilda fallet.

Punkterna 1 och 3

I bestämmelsen finns tre olika punkter som beskriver förutsättningarna för att bestämmelsen ska få tillämpas. Punkterna 1 och 3 har generellt liten eller ingen betydelse för kontrollutredningsärenden, eftersom indragning eller minskning i dessa ärenden borde kunna göras enligt förmånsbestämmelserna.

Punkt 2

Enligt punkt 2 får Försäkringskassan dra in eller sätta ned ersättningen om den enskilde inte lämnar uppgifter enligt 110 kap. 13 § SFB, det vill säga sådana uppgifter som Försäkringskassan behöver för att utreda rätten till ersättning.

Enligt bestämmelsen *får* ersättningen dras in eller sättas ned. Att besluta om indragning eller nedsättning när en enskild inte lämnar begärda uppgifter är alltså en möjlighet, inte en skyldighet. Försäkringskassan bedömer om det är lämpligt att dra in eller sätta ned ersättningen. Bedömningen görs utifrån uppgifternas karaktär och den enskildes agerande.

Uppgiftsskyldigheten i 110 kap. 13 § SFB innebär att den enskilde ska lämna de uppgifter som har betydelse för att bedöma om hen ska få ersättning. Enligt samma paragraf måste Försäkringskassan utreda ärenden i den omfattning som krävs. Det innebär att även om den enskilde inte lämnar de uppgifter som efterfrågas, kan Försäkringskassan i en del fall få dessa på annat sätt. Men i de fall det bara är den enskilde som kan lämna de efterfrågade uppgifterna, och hen vägrar att göra det, kan det vara aktuellt att dra in eller sätta ned ersättningen.

För att den enskilde inte ska anses ha lämnat uppgifter enligt 110 kap. 13 § SFB måste hen fått möjlighet att lämna de efterfrågade uppgifterna. Det innebär att Försäkringskassan måste vara tydlig med vilka uppgifter som den enskilde ska lämna. När Försäkringskassan kallar till ett möte måste man därför tala om vad som ska diskuteras eller vilka uppgifter som efterfrågas. Det räcker inte att i kallelsen exempelvis skriva att mötet handlar om att Försäkringskassan vill diskutera den enskildes ärende, eller den enskildes boendeförhållanden.

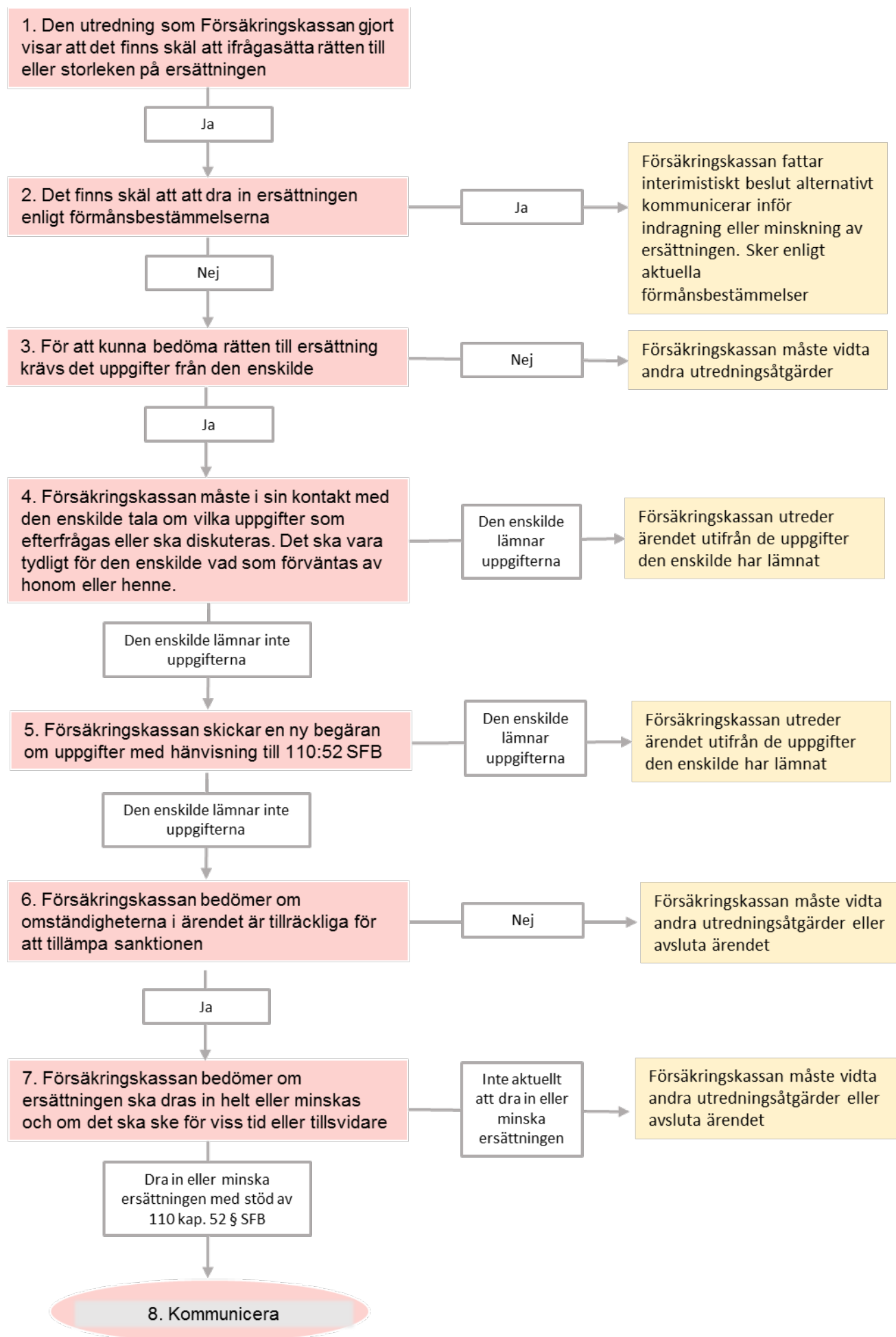
Observera att Försäkringskassan exempelvis kan kalla den enskilde till ett möte för att diskutera hens ärende utan att specificera vad man vill diskutera, men att det i sådana fall inte går att tillämpa 110 kap. 52 § SFB.

Det är den enskilde som väljer hur uppgifterna ska lämnas. Försäkringskassan kan inte kräva att den enskilde ska lämna uppgifterna på ett särskilt sätt, exempelvis på ett bokat möte eller muntligt.

Försäkringskassan måste först ta ställning till frågan om någon påföljd bör komma i fråga över huvud taget. Först därefter ska ställning tas till frågan om ersättningen antingen ska dras in helt eller minskas. (Jansson, Liljeqvist, Jenryd m.fl., Socialförsäkringsbalken – en kommentar, Norstedts Juridik 2018)

Enligt förarbetena till bestämmelsen ska det först ha gjorts en utredning av omständigheterna i det enskilda ärendet för att indragning eller nedsättning ska komma i fråga. Det krävs också att utredningen är tillräcklig för att ge underlag för en helhetsbedömning. Försäkringskassan ska alltid kommunicera uppgifterna med den enskilde innan beslut fattas om indragning eller nedsättning. (jfr prop. 1996/97:121 s. 39).

Som hjälp för tillämpningen av 110 kap. 52 § andra punkten SFB finns på nästa sida ett schema.

8.8.2 110 kap. 53 § SFB**110 kap. 53 § SFB**

Ersättning enligt denna balk får dras in eller sättas ned om den som är berättigad till ersättningen utan giltig anledning vägrar att medverka till utredningsåtgärder enligt 14–19 och 26–28 §§. Då gäller 52 § andra stycket.

110 kap. 14 § SFB

När det behövs för bedömningen av frågan om ersättning eller i övrigt för tillämpningen av denna balk får den handläggande myndigheten

[...]

2. besöka den försäkrade,

[...]

4. begära att den försäkrade genomgår undersökning av viss läkare eller någon annan utredning eller deltar i ett avstämningssmöte för bedömning av den försäkrades medicinska tillstånd och arbetsförmåga, behov av hjälp i den dagliga livsföringen samt behovet av och möjligheterna till rehabilitering.

Bestämmelsen reglerar att ersättning kan dras in eller minskas om den enskilde inte medverkar till vissa utredningsåtgärder. 110 kap. 15–19 §§ och 26–28 §§ gäller förmånsspecifika situationer som generellt inte kan tillämpas i kontrollutredningar.

I 110 kap. 14 § finns det fyra punkter som reglerar Försäkringskassans utredningsmöjligheter. De enda som kan vara intressanta i det här sammanhanget är punkterna 2 och 4.

För kontrollutredningar är det framför allt bestämmelsen om att ersättningen kan dras in eller minskas som kan bli aktuell, när den enskilde vägrar att medverka vid ett besök. Det handlar bara om besök hos den enskilde, det vill säga hem- eller arbetsplatsbesök.

Bestämmelsen kan inte tillämpas när den enskilde inte kommer på ett bokat besök hos Försäkringskassan.

När det gäller oanmälda hem- och arbetsplatsbesök – det vill säga de som oftast görs i kontrollutredningar – så kan den enskilde välja om hen ska släppa in Försäkringskassan i sin bostad (jfr prop 1996/97:121 s 31). Att en enskild vägrar att ta emot besök av Försäkringskassan kan aldrig ensamt vara ett tillräckligt skäl för att dra in eller sätta ned ersättning enligt 110 kap. 53 § SFB (jfr prop 1996/97:121 s 32).

Möjligheten att dra in eller sätta ned ersättningen enligt den här bestämmelsen ska ses som en undantagsåtgärd. I första hand bör den användas som ett påtryckningsmedel för att förmå den enskilde att medverka. Den enskilde befinner sig ofta i en utsatt situation, och det är en uppgift för Försäkringskassan att verka för att den enskilde förstår behovet av kompletterande utredning och att han eller hon därför vill medverka. Indragning eller minskning av ersättning ska därför tillgripas bara om omständigheterna vid en helhetsbedömning motiverar det. (prop 1996/97:121 s 32)

Dessa uttalanden i förarbetena innebär att bestämmelsen bara kan bli aktuell om

- syftet med besöket är att få uppgifter som inte kan fås på annat sätt än genom hem- eller arbetsplatsbesök och
- den enskilde förstår behovet av att hen medverkar och
- den enskilde vägrar att medverka vid ett besök.

Nedan följer ett exempel på hur man skulle kunna använda sig av 110 kap. 53 § vid ett oanmält hembesök, där den enskilde inte medverkar vid besöket.

Kontrollutredaren gör ett oanmält hembesök hos den enskilde för att få uppgifter som bara kan fås genom ett hembesök. Den enskilde släpper inte in kontrollutredaren.

Kontrollutredaren lämnar ett meddelande i brevlådan, eller skickar ett brev där hen förklarar att det behövs ett hembesök. Kontrollutredaren kan antingen föreslå en tid för ett nytt hembesök, eller be den enskilde att höra av sig för att boka in en tid.

Om den enskilde vägrar att medverka vid det nya hembesöket, eller inte hör av sig som Försäkringskassan bett om i brevet, ska man i första hand pröva om ersättningen kan dras in eller sättas ned enligt förmånsbestämmelserna. Men om det inte går kan det vara aktuellt att tillämpa 110 kap. 53 § SFB. I så fall ska man kommunicera den enskilde de uppgifter som ligger till grund för beslutet om att dra in eller att sätta ned ersättningen.

8.8.3 110 kap. 54–58 §§ SFB

110 kap. 54–58 §§ SFB gäller förmånsspecifika situationer, och har generellt inte någon betydelse för kontrollutredningar. Men det kan finnas särskilda ärenden där det kan bli aktuellt att tillämpa reglerna.

Bestämmelserna i 54–57 och 58 §§ beskrivs i vägledningen (2015:1) Sjukpenning, rehabilitering och rehabiliteringsersättning.

Bestämmelsen i 57 a § beskrivs i vägledningen (2003:6) Assistansersättning.

9 Polismyndighetens och Åklagarmyndighetens arbete och bedömningar av misstänkta brott

Kapitlet beskriver regler som gäller rättsväsendets arbete och bedömningar av misstänkta brott.

9.1 Inledning

Kapitlet beskriver regler och bestämmelser som styr Polismyndighetens och Åklagarmyndighetens arbete och bedömningar av misstänkta brott. Kapitlet är tänkt att fungera som en kunskapsbank, och bidra till förståelsen för de utredningar och avvägningar som görs inom rättsväsendet.

9.2 Uppfylla rekvisiten för brottet

Rekvisit är en juridisk term för de *villkor* (förutsättningar) som måste finnas för att en lag eller en paragraf ska vara tillämplig. När det gäller straffrätt brukar man dela in rekvisiten i objektiva och subjektiva rekvisit.

För att det ska vara fråga om ett brott ska rekvisiten i den aktuella paragrafen eller lagen vara uppfyllda. Rekvisiten är olika för olika brott. Rekvisiten för de brott som är vanligast förekommande i Försäkringskassans polisanmälningar beskrivs i avsnitten 10 och 11.

Se kapitel 12 för beskrivning av hur Försäkringskassans tar ställning till polis-anmälningar.

9.3 Objektiva rekvisit

Ett objektivt rekvisit är den handling eller i vissa fall underlåtenhet till handling som måste utföras för att det ska vara fråga om ett brott.

Exempel på objektiva rekvisit för att det ska kunna vara fråga om ett bidragsbrott är att någon ska ha lämnat oriktiga uppgifter eller inte anmält ändrade förhållanden.

Villkoren för de olika brotten, det vill säga de objektiva rekvisiten, beskrivs i kapitlen 10 och 11.

9.4 Subjektiva rekvisit – Uppsåt, oaktsamhet och grov oaktsamhet

Subjektiva rekvisit kan beskrivas som gärningsmannens sätt att tänka när handlingen utfördes. Det är rättsväsendet som bedömer om den enskilde agerat uppsåtligt, oaktsamt eller grovt oaktsamt. Den bedömning som Försäkringskassan gör av om det handlar om ett misstänkt brott kan skilja sig från den bedömning som rättsväsendet gör. Se mer i avsnitt 12.3–12.3.3 om den bedömning som Försäkringskassan gör.

9.4.1 Uppsåt

Normalt krävs det uppsåt för att en gärning ska vara brottslig. Detta framgår av 1 kap. 2 § första stycket BrB. Förenklat betyder uppsåt att gärningen begås medvetet eller avsiktligt.

9.4.2 Oaktsamhet och grov oaktsamhet

För vissa brott räcker det med oaktsamhet eller grov oaktsamhet för att en gärning ska vara brottslig.

9.5 Beloppsgränser

Storleken på det felaktiga beloppet eller skaderisken (besparingsbeloppet) har stor betydelse för en åklagares bedömning av vilket brott det handlar om. Åklagaren gör en bedömning av varje gärning för sig. Det innebär att åklagaren bedömer varje begäran om ersättning, till exempel tillfällig föräldrapenning, som en gärning även om Försäkringskassan anmäler flera fall av felaktig ersättning vid samma tillfälle.

Observera att det inte bara är storleken på de felaktiga beloppen som avgör vilket brott det kan handla om. Omständigheterna i det enskilda ärendet kan också påverka brottsrubriceringen.

9.6 Straffrättsvillfarelse

Den som misstänks för brott mot socialförsäkringen kanske hävdar att hen inte kände till att ett visst beteende är brottsligt. Att inte känna till vad som är otillåtet, så kallad straffrättsvillfarelse, fritar inte från ansvar annat än i undantagsfall (24 kap. 9 § BrB).

9.7 Preskriptionstid

En åklagare måste väcka åtal inom en viss tid efter det att brottet begåtts. Annars preskriberas brottet, vilket betyder att den misstänkte inte längre kan dömas för det. Preskriptionstiden varierar från brott till brott – ju svårare brott desto längre preskriptionstid. (35 kap. 1 § BrB)

Preskriptionstiden räknas från den dag brottet har begåtts (35 kap. 4 § BrB). Det gäller både för brott enligt bidragsbrottslagen och brottsbalken.

9.8 Ett eller flera brott?

Normalt utgör varje ansökan och, i vissa underlåtenhetsfall, varje utbetalning ett brott (jfr Rätts-PM 2013:4).

När det gäller bedrägeribrott har Högsta domstolen (HD) prövat om varje utbetalning utgjort ett brott eller om de sammanlagda utbetalningarna utgjort ett brott (NJA 2007 s. 973). Det målet rörde en person som fått försörjningsstöd och på ansökan varje månad lämnat felaktiga uppgifter om att han inte hade någon inkomst. HD bedömde då att varje ansökan utgjorde ett brott.

I NJA 2012 s. 886 har HD prövat om månatlig utbetalning av sjukersättning utgjort ett eller flera brott. Målet handlade om en person som haft hel förtidspension/sjukersättning sedan september 2001. Han hade under september 2001–juli 2008 arbetat periodvis hos olika arbetsgivare utan att meddela det till Försäkringskassan. Ärendet gällde både bedrägeri och bidragsbrott.

HD konstaterade att även om det inte kan påstås att mannen från början hade någon plan att få ersättningar som han inte hade rätt till, så hade det inte någon betydelse

att mannen inte upprättat nya ansökningar. Han orsakade de felaktiga utbetalningarna i stället genom fortlöpande passivitet. Varje utbetalning utgjorde därför ett brott.

När det gäller bidragsbrott konstaterade HD följande:

”Bidragsbrottet liknar i vissa hänseenden bedrägeribrottet fastän det också finns klara skillnader mellan brottstyperna. Likheterna mellan brottstyperna talar i sig för att samma lösning bör väljas i fråga om brottsenheten vid bidragsbrott som vid bedrägeri. Det kan också sägas att konstruktionen av regeln i 5 § bidragsbrottslagen talar för att varje utbetalning ska ses som ett brottsfall. I den bestämmelsen anges nämligen att ansvarsfrihet inträder för den som före utbetalning av den ekonomiska förmånen vidtar en åtgärd som leder till att ett korrekt beslut om förmånen kan fattas. Denna konstruktion torde förutsätta att varje utbetalning konstituerar ett tänkbart brott. Slutsatsen blir att också vid bidragsbrott bör det vara fråga om en gärning vid varje utbetalningstillfälle.”

Detta innebär att varje utbetalning generellt ska ses som ett brott vid löpande ersättningar. Det här påverkar inte Försäkringskassans polisanmälningar, utan har framför allt betydelse för den brottsrubricering som polisen, åklagaren och rättsväsendet sedan gör. Det innebär att en polisanmälan kan gälla ett stort antal brott.

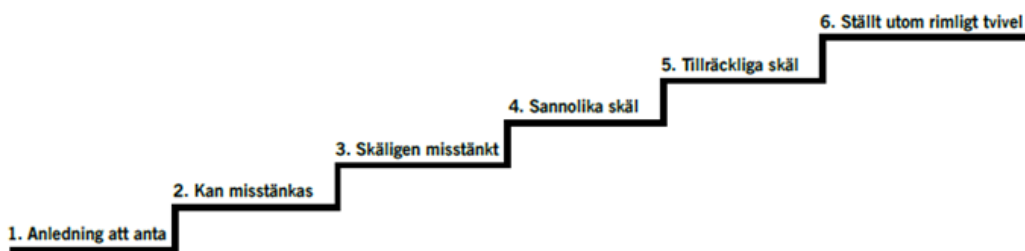
9.9 Förundersökning och förhör

En förundersökning ska inledas av polis eller åklagare så fort det finns anledning att anta att ett brott har begåtts. Det innebär att det måste finns misstanke om ett särskilt brott.

9.9.1 Misstanketrappan

SOU 2018:14 beskriver den så kallade misstanketrappan, det vill säga de olika graderna av misstanke. Graden av misstanke har bara betydelse för rättsväsendets arbete.

När vi bedömer om en enskild ska polisanmälas, ska Försäkringskassan inte förhålla sig till graden av misstanke, eftersom det inte ingår i Försäkringskassans uppdrag eller befogenheter. Se mer i avsnitt 12.3 om Försäkringskassans ställningstagande till polisanmälan.

”Förundersökning ska [...] inledas om det finns *anledning att anta* att ett brott som hör under allmänt åtal har förövats”. *Anledning att anta* är den lägsta grad av misstanke som förekommer i brottsutredningar. Tröskeln för att inleda en förundersökning är alltså lågt satt. Misstanken måste visserligen avse en konkret brottslig gärning, men det är inte nödvändigt att man känner till brottets alla detaljer, och inte heller exakt när och var det har begåtts.

När förundersökningen kommit så långt att någon *skäligen kan misstänkas*, ska hen underrättas om brottsmisstanken vid förhör. Den som är misstänkt för brott *på sannolika skäl*, får under vissa förutsättningar anhållas och häktas. För att en åklagare ska få väcka åtal krävs det att hen kan förvänta sig en fällande dom.

Åklagaren ska med andra ord ha *tillräckliga skäl* för åtalet. En domstol ska meddela en fällande dom om det är *ställt utom rimligt tvivel* att den tilltalade begått den åtalade gärningen. (SOU 2018:14, 319 och 320)

Därför kan det vara helt korrekt att polisen inte inleder en förundersökning trots att Försäkringskassan gjort en polisanmälan.

9.9.2 Förundersökning

Syftet med förundersökningen är i första hand att ta fram ett underlag för åklagarens beslut i åtalsfrågan.

Om det är uppenbart att brottet inte går att utreda behöver ingen förundersökning inledas. Detta framgår av 23 kap. 1 § rättegångsbalken (RB).

En förundersökning får även läggas ned eller behöver inte inledas om en fortsatt utredning skulle bli så dyr att det inte står i rimligt förhållande till brottet och om man kan anta att brottet inte skulle leda till svårare påföljd än böter (23 kap. 4 a § RB).

Under förundersökningen utreds vem som skäligen kan misstänkas för brottet och om tillräckliga skäl föreligger för åtal (23 kap. 2 § RB).

9.9.3 Förhör

En viktig del av arbetet i en förundersökning är att hålla förhör. Förhör i brottsutredande syfte får normalt hållas med misstänkta eller vittnen först när en förundersökning inletts. Tanken bakom detta är att förhören ska ske inom ramen för de bestämmelser som finns till för att garantera rättssäkerheten för de misstänkta eller andra som hörs. Rättegångsbalken och förundersökningskungörelsen (1947:248) reglerar hur förhör ska genomföras och dokumenteras. (SOU 2018:4, s. 319)

9.10 Förundersökningsbegränsning

Förundersökningsbegränsning innebär att polis eller åklagare avstår från att inleda en förundersökning mot en misstänkt person för ett visst brott då det inte skulle få någon eller bara liten betydelse för straffet. Både polis och åklagare kan fatta beslut om förundersökningsbegränsning. Begränsningen används oftast om en och samma person är misstänkt för många brott (23 kap. 4 a § RB). Se mer i Riksåklagarens riktlinjer, RÅR 2008:2 s 7–8.

9.11 Förundersökningssekretess

18 kap. 1 § OSL

Sekretess gäller för uppgift som hänför sig till förundersökning i brottmål eller till angelägenhet som avser användning av tvångsmedel i sådant mål eller i annan verksamhet för att förebygga brott, om det kan antas att syftet med beslutade eller förutsedda åtgärder motverkas eller den framtida verksamheten skadas om uppgiften röjs.

Sekretess gäller, under motsvarande förutsättningar som anges i första stycket, för uppgift som hänför sig till

1. (...)
2. annan verksamhet än sådan som avses i 1 eller i första stycket som syftar till att förebygga, uppdaga, utreda eller beivra brott och som bedrivs av en åklagarmyndighet, Polismyndigheten, Säkerhetspolisen, Skatteverket, Tullverket eller Kustbevakningen.

18 kap. 3 § OSL

Sekretessen enligt 1 och 2 §§ gäller i annan verksamhet än som där avses hos en myndighet för att biträda en åklagarmyndighet, Polismyndigheten, Säkerhetspolisen, Skatteverket, Tullverket eller Kustbevakningen med att förebygga, uppdaga, utreda eller beivra brott samt hos tillsynsmyndigheten i konkurs och hos Kronofogdemyndigheten för uppgift som angår misstanke om brott.

En polisanmälan och andra handlingar som hör till den är enligt 18 kap. 1 § första stycket OSL sekretessbelagda hos polisen och åklagaren. Detta är den så kallade förundersökningssekretessen. Förundersökningssekretessen innebär att uppgifter i en förundersökning i ett brottmål är sekretessbelagda om det kan antas att syftet med beslutade eller planerade åtgärder i utredningen motverkas om uppgiften röjs.

Även handlingar som polis och åklagare upprättar är sekretessbelagda. Polis och åklagare måste därför pröva en begäran om att få ut uppgifter enligt offentlighets- och sekretesslagen. Men även uppgifter om polisanmälan och misstanke om brott kan omfattas av förundersökningssekretess hos Försäkringskassan.

Rättsfall

I RÅ 2002 ref 103 konstaterar Regeringsrätten att förundersökningssekretessen inte är begränsad till enbart brottsbekämpande myndigheter, som till exempel Polismyndigheten och Åklagarmyndigheterna. Regeringsrätten ansåg att den då gällande 5 kap. 1 § sekretesslagen (numera 18 kap. 1 § första stycket OSL) gällde för uppgifter i handlingar hos en kommunal myndighet. Handlingarna hade överlämnats till polismyndighet i samband med polisanmälan.

Förundersökningssekretessen kan emellertid tillämpas redan innan handlingarna har kommit polis eller åklagare till del. Så var fallet när handlingar begärdes ut från ett landsting och handlingarna tillhörde en utredning som eventuellt skulle utgöra underlag för en polisanmälan.

Kammarrätten fann att handlingarna kunde beläggas med förundersökningssekretess enligt 18 kap. 3 § OSL. Se kammarrättsdom nr 3820-05, 2005-06-30.

9.12 Åklagaren väcker åtal

Om en åklagare bedömer att bevisen är så starka att åklagaren kan anta att den misstänkte kommer att fällas för brottet ska åtal väckas (jfr 20 kap. 6 § RB). Åklagaren lämnar då in en stämningsansökan till tingsrätten, som är första instansen i ett brottmål (1 kap. 1 § och 45 kap. 1 § RB).

Tingsrättens dom kan överklagas till hovrätten. Men i vissa fall krävs det prövningsstillstånd för att hovrätten ska pröva målet. Så är fallet om påföljden i tingsrätten blev böter.

Hovrättens dom kan i sin tur överklagas till Högsta domstolen. Det krävs normalt prövningstillstånd för att Högsta domstolen ska pröva ett mål. (49 kap. 1 §, 49 kap. 13 § och 54 kap. 1 och 9 §§ RB)

9.13 Strafföreläggande

Om personen erkänner brottet och påföljden förväntas bli böter, villkorlig dom eller villkorlig dom i kombination med böter kan åklagaren utfärda ett strafföreläggande (48 kap. 1–2 och 4 §§ RB). Ett strafföreläggande har samma innebörd som en lagakraftvunnen dom. Om ett strafföreläggande utfärdas betyder det att ärendet inte går till rättegång i domstol.

9.14 Inget åtal

Försäkringskassans polisanmälan leder inte alltid till åtal. En utredning hos polis och åklagare kan i stället avslutas med ett beslut om att inte inleda förundersökning eller ett beslut om att lägga ned förundersökningen.

En anledning till att en polisanmälan inte leder till åtal kan vara att polisen eller åklagaren bedömer att det inte kommer att vara möjligt att bevisa att den misstänkte har begått något brott. En annan anledning kan vara att brottet är preskriberat. Det kan också vara så att polisen eller åklagaren misstänker att den anmälde lämnat landet för gott.

9.15 Åtalsunderlåtelse

Det kan också finnas skäl för åtalsunderlåtelse. En åtalsunderlåtelse betyder att åklagaren anser att man kan väcka åtal för brottet, men att det inte är nödvändigt.

Förutsättningar för åtalsunderlåtelse är bland annat:

- Om det kan antas att brottet inte skulle leda till annan påföljd än böter.
- Om det kan antas att påföljden skulle bli villkorlig dom och det finns särskilda skäl för åtalsunderlåtelse.
- Om den misstänkte har begått annat brott och det utöver påföljden för det andra brottet inte krävs påföljd för det misstänkta brottet.

Åtalsunderlåtelse innebär att brottet visserligen utreds, men att det varken blir åtal eller rättegång. Åtalsunderlåtelse har samma verkan som en dom och brottet antecknas i belastningsregistret. En förutsättning för att ge åtalsunderlåtelse är att det står klart att ett brott har begåtts, oftast därför att den misstänkte har erkänt.

Det är bara åklagare som kan fatta beslut om åtalsunderlåtelse. Åklagaren får besluta om åtalsunderlåtelse under förutsättning att något väsentligt allmänt eller enskilt intresse inte åsidosätts (20 kap. 7 § RB).

9.16 Överprövning

En högre åklagare kan ompröva en åklagares beslut att inte väcka åtal. Samma sak gäller beslut att inte inleda en förundersökning eller att lägga ned en sådan. Rätten att begära överprövning framgår inte av beslutet. Överprövningsförfarandet är inte författningsreglerat. Överprövningen anses vara ett led i Riksåklagarens tillsyns-verksamhet (prop. 1984/85:100 med förslag till statsbudget för budgetåret 1985/86, bilaga 4, s. 67 f.).

10 Bidragsbrottslagen

Kapitlet beskriver brotten i bidragsbrottslagen. Det är Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten som utreder misstänkta brott. Försäkringskassans kontrollutredare bör känna till vad som kännetecknar dessa brott.

Brott regleras huvudsakligen i brottsbalken (BrB). Men från och med den 1 augusti 2007 har bidragsbrottslagen (2007:612) ersatt brottsbalken när det gäller sådana utbetalningar av bidrag, ersättningar, pensioner med mera som beslutas av bland andra Försäkringskassan.

I det här kapitlet beskrivs brotten i bidragsbrottslagen. I kapitel 11 beskrivs de vanligaste brotten enligt brottsbalken.

10.1 Bidragsbrott

Bidragsbrottslagen gäller för utbetalningar av bidrag, ersättningar, pensioner och lån för personligt ändamål som beslutas av bland andra Försäkringskassan. Den gäller även för stöd, bidrag och ersättningar som beslutas av Försäkringskassan, Arbetsförmedlingen eller en kommun och som avser en enskild person men betalas ut till någon annan (ekonomiskt stöd). Det innebär att bidragsbrottslagen även gäller för assistansersättning som betalas ut till en assistansanordnare och för tandvårdsstöd. Se proposition 2006/07:80 och 2018/19:132 Bidragsbrottslag.

Det finns fyra olika typer av bidragsbrott:

- bidragsbrott, 2 §
- ringa brott, 2 §
- grovt bidragsbrott, 3 §
- vårdslöst bidragsbrott, 4 §

10.2 Beloppsgränser för bidragsbrott

Bidragsbrottslagen reglerar inte beloppsgränserna för de olika typerna av bidragsbrott. Åklagarmyndigheten rekommenderar i Rätts-PM 2013:4 att ett bidragsbrott ska bedömas vara ett bidragsbrott av normalgraden om beloppet ligger i intervallet mellan 2000 kronor och fem prisbasbelopp.

Det är sedan upp till domstolarna att avgöra vilket brott det handlar om utifrån storleken på den felaktiga utbetalningen och de övriga omständigheterna.

10.3 De objektiva rekvisiten för bidragsbrott

2 § bidragsbrottslagen

Den som lämnar oriktiga uppgifter eller inte anmäler ändrade förhållanden som han eller hon är skyldig att anmäla enligt lag eller förordning, och på så sätt orsakar fara för att en ekonomisk förmån eller ett ekonomiskt stöd felaktigt betalas ut, felaktigt tillgodoräknas, betalas ut med ett för högt belopp eller tillgodoräknas med ett för högt belopp, döms för bidragsbrott till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter eller fängelse i högst sex månader.

En person kan ha gjort sig skyldig till bidragsbrott om hen av grov oaktsamhet lämnat oriktiga uppgifter eller inte anmält ändrade förhållanden och på så sätt orsakat fara för att en ekonomisk förmån betalas ut felaktigt eller med för högt belopp. Det innebär att bidragsbrottet fullbordas redan när den oriktiga uppgiften lämnas till Försäkringskassan eller när man inte anmäler uppgifter man är skyldig att anmäla.

Bestämmelsen är tillämplig oavsett om en enskild lämnat uppgifterna skriftligt, elektroniskt eller muntligt.

Att lämna en oriktig uppgift eller att inte anmäla ändrade förhållanden

Vilka uppgifter som ska lämnas och vad som är en oriktig uppgift avgörs utifrån den lagstiftning som finns för varje förmån. Sättet man lämnar den felaktiga uppgiften på har ingen betydelse, dvs. om uppgiften lämnas muntligt, skriftligt eller elektroniskt.

Att inte lämna fullständiga uppgifter är detsamma som att lämna oriktiga uppgifter.

En enskild kan straffas för att inte ha anmält ändrade förhållanden bara om hen enligt en lag eller förordning är skyldig att anmäla ändrade förhållanden.

Även en annan person, t.ex. en arbetsgivare, kan medvetet lämna en felaktig uppgift och omfattas då av lagregeln (jfr RättsPM 2013:4).

Konkret fara

Det ska finnas en fara för att en ekonomisk förmån felaktigt betalas ut eller betalas ut med ett för högt belopp. Det innebär att bidragsbrottet kan fullbordas redan när den oriktiga uppgiften lämnas till Försäkringskassan eller när man inte anmäler sådana ändrade förhållanden som man enligt lag är skyldig att anmäla. Det finns inte något försöksbrott inom bidragsbrottet.

För att det ska anses finnas en konkret fara för en felaktig utbetalning ska det vara sannolikt att den oriktiga uppgiften inte upptäcks vid den normala rutinmässiga kontroll som myndigheten utför innan utbetalning.

Om en felaktig utbetalning redan har skett finns givetvis inget behov av att bedöma om det förelåg en konkret fara. Att utbetalningen har skett innebär att en konkret fara fanns vid ansökningstillfället. (Göta hovrätt målnr B 1364-19)

10.3.1 Ringa brott

Till ringa brott hör främst enstaka gärningar som rör små belopp. Bedömning av om det handlar om ett ringa brott ska göras med hänsyn till samtliga omständigheter vid brottet. Storleken på den felaktiga ersättningen påverkar bedömningen av om det är ett ringa brott.

Beloppsgränsen har en stor betydelse vid bedömningen av om det är ett ringa bidragsbrott (jfr RättsPM 2013:4). Åklagarmyndigheten har rekommenderat att ett bidragsbrott ska anses som ringa om beloppet inte överskrider 2000 kronor.

10.3.2 Grovt bidragsbrott

3 § bidragsbrottslagen (2007:112)

Om brott som avses i 2 § är grovt, döms för grovt bidragsbrott till fängelse, lägst sex månader och högst sex år.

Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas

1. om brottet rört betydande belopp,
2. om den som begått brottet använt falska handlingar, eller
3. om gärningen ingått i en brottslighet som utövats systematiskt eller i större omfattning. Lag (2019:652).

Bedömningen av om det handlar om ett grovt bidragsbrott ska göras med hänsyn till samtliga omständigheter vid brottet.

Även om man i normalfallet ser varje utbetalning som ett brott, se avsnitt 9.8 så kan man enligt rättspraxis i vissa fall bedöma att det sammantaget handlar om ett grovt bidragsbrott. Det finns två hovrättsdomar som beskriver detta: Hovrätten för Västra Sverige, B 2701-12, daterad 2013-01-10 och B 3379-12, B 4178-12, daterad 2013-03-20.

I båda domarna skriver hovrätten att brotten, *av de skäl som åklagaren har angett*, ska anses som grova. I det första fallet hade åklagaren angett att "Gärningarna är att bedöma som grova eftersom de utövats systematiskt och avsett sammantaget betydande belopp".

I det andra fallet hade åklagaren angett att "Brotten är grova då de rört betydande belopp och ingått i en brottslighet som utövats systematiskt samt då osanna och falska handlingar använts." I domarna går man i rubriceringsfrågan inte in alls på hur stor respektive utbetalning har varit.

Åklagarmyndigheten har i Rätts-PM 2013:4 rekommenderat att ett bidragsbrott ska bedömas vara grovt om beloppet överstiger fem prisbasbelopp. Brottet kan också anses som grovt när falsk/osann handling använts och beloppet överstiger ca ett halvt prisbasbelopp.

Om Försäkringskassan utifrån beloppet och övriga omständigheter anser att det borde ses som misstanke om ett grovt bidragsbrott är det viktigt att i polisanmälan tydligt beskriva och motivera varför man tycker det.

10.3.3 Vårdslöst bidragsbrott

4 § bidragsbrottslagen

Den som av grov oaktsamhet begår en sådan gärning som avses i 2 §, döms för vårdslöst bidragsbrott till böter eller fängelse i högst ett år.

Om gärningen med hänsyn till beloppet, risken för slutlig ekonomisk skada och övriga omständigheter är mindre allvarig, döms inte till ansvar. Lag (2019:652).

Grov oaktsamhet

I första hand bör endast medveten oaktsamhet medföra straffansvar för grov oaktsamhet. Det bör alltså normalt krävas att den enskilde misstänkt att den lämnade uppgiften varit felaktig eller att det förelåg en anmälningsskyldighet. I underlåtenhetsfallen bör utrymmet för att bedöma en omedveten oaktsamhet som grov vara begränsat (prop 2006/07:80 sid 50).

För att dömas för vårdslöst bidragsbrott ska en enskild ha varit grovt oaktsam. För att man ska anses ha varit grovt oaktsam ska man i första hand ha varit medvetet oaktsam. Det krävs normalt att den enskilde anat att den lämnade uppgiften varit felaktig eller att han eller hon hade en skyldighet att anmäla en förändring.

En enskild kan anses ha varit grovt oaktsam om han eller hon misstänkt att den lämnade uppgiften varit felaktig eller misstänkt att han eller hon varit skyldig att anmäla ändrade förhållanden. Om en enskild inte misstänkt att varit skyldig att anmäla ändrade förhållanden ska hen normalt inte anses ha varit grovt oaktsam. (Prop. 2006/07:80 s. 50)

Åklagarmyndigheten, Utvecklingscentrum Stockholm har i Rätts-PM (2013:4) Bidragsbrottslagen beskrivit vad som kan vara grov oaktsamhet: "De gärningar som i första hand kan anses vara grovt oaktsamma är sådana fall där förmånstagaren lämnat mer påtagligt felaktiga uppgifter som är grundläggande för rätten till en förmån eller för förmånens storlek. Det kan gälla avsevärt felaktiga inkomstuppgifter eller uppenbart felaktiga uppgifter om boende, familje- och arbetsförhållanden som medför eller kan medföra felaktiga utbetalningar."

När en enskild har låtit bli att anmäla ändrade förhållanden är utrymmet begränsat för att kunna anse det som grov oaktsamhet. En viktig omständighet är om Försäkringskassan har informerat på ett tydligt sätt om skyldigheten att anmäla ändrade förhållanden. I Rätts-PM 2013:4 sägs följande: "De gärningar som i underlåtenhetsfall i första hand kan anses vara grovt oaktsamma är sådana fall där förhållandena ändrats på ett sätt som medför att förutsättningarna för förmånen helt eller delvis brister med hänsyn till förmånens syfte. Ett praktiskt exempel är att en person som uppbär sjukersättning helt eller delvis återgår i arbete utan att anmäla detta och därefter fortsätter att uppbära sjukersättningen."

Mindre allvarliga gärningar

Bidragsbrottslagen skärptes 1 januari 2020 i syfte att förstärka det straffrättsliga skyddet för välfärdssystemen. Så här står det i förarbetena (prop. 2018/19:132 sid. 62):

"Paragrafens andra stycke kompletteras med en bestämmelse om att risken för slutlig ekonomisk skada ska beaktas vid bedömningen av om ett vårdslöst bidragsbrott är mindre allvarligt. Om risken för slutlig ekonomisk skada är liten eller försumbar talar det för att gärningen kan bedömas som mindre allvarlig, förutsatt att inte andra omständigheter, såsom beloppet, talar emot."

”Om det inom ramen för administrationen av en ekonomisk förmån eller ett ekonomiskt stöd finns ett närmast heltäckande kontrollsystem som i efterhand fångar upp felaktiga utbetalningar kan risken för slutlig ekonomisk skada anses vara liten eller försumbar. Att ett kontrollsystem är närmast heltäckande innebär att de uppgifter som legat till grund för en utbetalning kontrolleras i efterhand och att denna kontroll inte innehåller något inslag av slump eller tillfälligheter. Om en eller flera parametrar för urval varierar från kontroll till kontroll, eller om kontrollerna endast utförs under begränsad tid, kan risken för slutlig ekonomisk skada inte bedömas som liten. Det saknar betydelse huruvida efterkontrollen är maskinell eller manuell.”

Den årliga avstämningen av bostadsbidrag kan anses vara ett sådant heltäckande kontrollsystem, men bara i förhållande till den enskildes inkomster. Det framgår också av förarbetena att om en eller flera parametrar för urval varierar från kontroll till kontroll, eller om kontrollerna utförs under en begränsad tid kan risken för slutlig ekonomisk skada inte bedömas som liten. Det innebär att Försäkringskassans riskbaserade kontroller inte faller in under detta undantag.

Enligt Åklagarmyndighetens RättsPM är det inte fråga om ett straffbart vårdslöst bidragsbrott om beloppet understiger 6000 kronor

10.4 De subjektiva rekvisiten vid bidragsbrott

Den enskilde ska ha haft uppsåt till, det vill säga haft för avsikt att

- lämna den oriktiga uppgiften eller att underlåta att anmäla ändrade förhållanden och
- få ersättning felaktigt eller med för högt belopp.

10.5 Tabell över strafftid och preskriptionstid

Brott	Strafftid	Preskriptionstid
Bidragsbrott	Fängelse i högst två år	5 år
Ringa brott	Böter eller fängelse i högst 6 månader	5 år
Grovt bidragsbrott	Fängelse i lägst 6 månader och högst 6 år	10 år
Vårdslöst bidragsbrott	Böter eller fängelse i högst ett år	5 år

10.6 Frivillig rättelse

5 § bidragsbrottslagen

Den som före utbetalning eller tillgodoräkande av en ekonomisk förmån eller ett ekonomiskt stöd frivilligt vidtar en åtgärd som leder till att ett korrekt beslut om förmånen eller stödet kan fattas, döms inte till ansvar enligt 2-4 §§.

Frivillig rättelse innebär att en enskild som lämnat en oriktig eller ofullständig uppgift inte ska dömas för bidragsbrott om hen frivilligt lämnar riktiga uppgifter till Försäkringskassan innan ersättningen betalas ut. Detsamma gäller om en enskild som inte anmält ändrade förhållanden frivilligt anmäler de förhållandena till Försäkringskassan innan ersättningen har betalats ut. Detta innebär att när det är fråga om en rättelse av en uppgift som legat till grund för periodiska utbetalningar av en förmån, kan rättelsen endast medföra straffrihet såvitt avser ännu ej gjorda utbetalningar. (jfr RättsPM 2013:4).

Den lämnade uppgiften måste leda till att Försäkringskassan har möjlighet att fatta ett korrekt beslut om rätten till ersättning.

För att det ska vara en frivillig rättelse ska den enskilde ha lämnat den riktiga uppgiften utan yttre tvång. Det går att göra en frivillig rättelse om den enskilde inte har anledning att tro att hen är eller inom kort kommer att bli upptäckt. Om en den enskilde fått veta att Försäkringskassan påbörjat en utredning om felaktig utbetalning bör detta normalt utesluta frivillig rättelse. (Jfr prop. 2006/07:80 s. 98)

11 Brott enligt brottsbalken

Avsnittet beskriver de vanligast förekommande brotten enligt brottsbalken. Det är Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten som utreder misstänkta brott. Försäkringskassans kontrollutredare bör känna till vad som kännetecknar dessa brott.

11.1 Bedrägeri

9 kap. 1 § brottsbalken

Den som medelst vilseledande förmår någon till handling eller underlåtenhet, som innebär vinning för gärningsmannen och skada för den vilseledde eller någon i vars ställe denne är, dömes för bedrägeri till fängelse i högst två år.

För bedrägeri döms också den som genom att lämna oriktig eller ofullständig uppgift, genom att ändra i program eller upptagning eller på annat sätt olovligen påverkar resultatet av en automatisk informationsbehandling eller någon annan liknande automatisk process, så att det innebär vinning för gärningsmannen och skada för någon annan.

Bedrägeri är ett brott som innebär att någon lurar, vilseleder, exempelvis Försäkringskassan att handla (eller att underlåta att handla) på ett sätt som leder till vinning för hen och skada för Försäkringskassan. En enskild kan till exempel vilseleda Försäkringskassan genom att lämna oriktiga uppgifter.

Det krävs att vilseledandet leder till vinning för någon. Med det likställs att någon vilseleder Försäkringskassan att felaktigt betala ut ersättning åt någon annan (23 kap. 7 § BrB).

De objektiva rekvisiten för bedrägeri är

- vilseledande
- handling (eller underlåta att handla)
- vinning
- skada (ekonomisk).

I dag omfattar bidragsbrottslagen ekonomiska förmåner som betalas ut för personligt ändamål. Det innebär att i normalfallet gör Försäkringskassan en polisanmälan för bidragsbrott när det misstänkta brottet har begåtts av en enskild. En polisanmälan för misstänkt bedrägeri görs när en ersättning inte har betalats ut för ett personligt ändamål. Det kan vara t.ex. när en tandläkare medvetet har lämnat felaktiga uppgifter som lett till en felaktig utbetalning. Eftersom tandläkaren inte får ersättningen för ett personligt ändamål så kommer brottet inte att omfattas av bidragsbrottslagen.

Straffet för bedrägeri av normalgraden är fängelse i högst två år (9 kap. 1 § BrB). Preskriptionstiden är fem år (35 kap. 1 § BrB).

För grovt bedrägeri är straffet fängelse i lägst sex månader och högst sex år. Omständigheter som kan innebära att brottet bedöms som grovt är till exempel att den enskilde har använt en falsk handling eller att det varit fråga om stora belopp (9 kap. 3 § BrB). Preskriptionstiden är tio år (35 kap. 1 § BrB).

Straffet för ringa bedrägeribrott, så kallat bedrägligt beteende, är böter eller fängelse i högst sex månader (9 kap. 2 § BrB). Preskriptionstiden är två år (35 kap. 1 § BrB).

Även försök till bedrägeri och försök till grovt bedrägeri är straffbart (9 kap. 11 § BrB).

11.2 Urkundsförfalskning

14 kap. 1 § brottsbalken

Den som obehörigen, genom att skriva eller på liknande sätt ange en annan persons namn eller på annat sätt, framställer en falsk urkund eller ändrar eller fyller ut en äkta urkund döms, om åtgärden innebär fara i bevishänseende, för urkundsförfalskning till fängelse i högst två år.

Med urkund avses

1. en handling som upprättats till bevis eller annars är av betydelse som bevis och som har en utställarangivelse och originalkaraktär,
2. en elektronisk handling som upprättats till bevis eller annars är av betydelse som bevis och som har en utställarangivelse som kan kontrolleras på ett tillförlitligt sätt, och
3. ett märke som ställts ut till bevis om en persons identitet eller om en viss rättighet eller prestation och som har originalkaraktär (bevismärke).

Någon kan göra sig skyldig till urkundsförfalskning om hen

- framställer en falsk urkund genom att skriva en annan persons namn – verklig eller påhittad – eller genom att falskeligen skaffa någon annans underskrift
- eller falskeligen ändrar eller utfyller äkta urkund.

Båda fallen gäller under förutsättning att åtgärden innebär fara i bevishänseende.

Brottet innebär att någon obehörigen skriver eller på liknande sätt anger att någon annan är upphovsman till en viss handling. Det kan även röra sig om fall där någon ändrar i ett äkta dokument och effekten blir att det verkar som om den ursprungliga upphovsmannen även är upphovsman till det som ändrats. Det ska med andra ord föreligga ett vilseledande vad avser avsändarens identitet och vad denne är upphovsman till. (Ahola, Mikael, Bedrägeri, s198, publicerad i Zeteo 2013-09-26)

Då begreppet urkund först formulerades avsågs i första hand undertecknade pappershandlingar. Av den nya beskrivningen av begreppet framgår att handlingen måste ha en utställarangivelse och vara av originalkaraktär. Det är alltså inte vilka handlingar som helst som kan utgöra urkunder utan endast de som har ett bevisvärde, är av originalkaraktär och där det i efterhand går att kontrollera vem som är avsändare. Även elektroniska handlingar omfattas av urkundsbegreppet. (Ahola, s. 199–200)

Exempel på urkunder är kontrakt, intyg och alla andra handlingar som kan ha betydelse som bevis.

Det krävs att en urkund är av originalkaraktär och att den därför ska kunna äkthetsprövas. Av denna anledning är inte kopior eller rena avskrifter att anse som urkunder. (Ahola, s. 201)

Det krävs att den enskildes åtgärd innebär så kallad fara i bevishänseende. Det betyder att urkunden måste ha betydelse för Försäkringskassans beslut om en

förmån. Vidare ska det vara praktiskt möjligt att förfalskningen kommer till användning som bevismedel. Förfalskningen får därför inte vara alltför klumpigt gjord, utan den ska kunna förväxlas med en äkta urkund. (Jfr Holmqvist 2004, s. 14:40 och 43)

Straffet för urkundsförfalskning av normalgraden är fängelse i högst två år (14 kap. 1 § BrB). Preskriptionstiden är fem år (35 kap. 1 § BrB).

För grov urkundsförfalskning är straffet fängelse i lägst sex månader och högst sex år (14 kap. 3 § BrB). Preskriptionstiden är tio år (35 kap. 1 § BrB).

Straffet för ringa brott, så kallad förvanskning av urkund, är böter eller fängelse i högst sex månader (14 kap. 2 § BrB). Preskriptionstiden är två år (35 kap. 1 § BrB).

Även försök till urkundsförfalskning är straffbart (14 kap. 12 § BrB).

11.3 Missbruk av urkund

15 kap. 12 § brottsbalken

Den som sanningslöst åberopar pass, betyg, identitetshandling eller annan sådan för enskild person utställd urkund såsom gällande för sig eller annan person eller lämnar ut sådan urkund för att missbrukas på det sättet döms, om åtgärden innebär fara i bevishänseende, för missbruk av urkund till böter eller fängelse i högst sex månader. Är brottet grovt, döms till fängelse i högst två år.

Den som sanningslöst utger en handling för att vara en riktig kopia av en viss urkund döms, om åtgärden innebär fara i bevishänseende, för missbruk av handling till straff som anges i första eller andra stycket.

Att framställa en oriktig fotokopia av en originalhandling är normalt inte urkundsförfalskning, eftersom obestyrkta fotokopior inte anses vara urkunder i brottsbalkens mening (Holmqvist 2004, s. 14:18). Men om exempelvis en enskild ljuger och gör gällande att en fotostatkopia är en riktig kopia av en viss urkund gör hen sig skyldig till missbruk av urkund (15 kap. 12 § BrB).

Det krävs att den enskildes åtgärd innebär fara i bevishänseende. Det betyder att kopian måste ha betydelse för Försäkringskassans beslut om en förmån, och att det ska vara rimligt att uppfatta kopian som riktig.

Straffet för missbruk av urkund av normalgraden är böter eller fängelse i högst sex månader (15 kap. 12 § BrB). Preskriptionstiden är två år (35 kap. 1 § BrB).

För grovt missbruk av urkund är straffet fängelse i högst två år (15 kap. 12 § BrB). Preskriptionstiden är fem år (35 kap. 1 § BrB).

11.4 Osann försäkrans och vårdslös försäkrans

15 kap. 10 § brottsbalken

Den som på annat sätt än muntligen lämnar osann uppgift eller förtiger sanningen, när uppgiften enligt lag eller annan författning lämnas på heder och samvete eller under annan liknande försäkrans, döms, om åtgärden innebär fara i bevishänseende, för osann försäkrans till böter eller fängelse i högst sex månader.

Om en enskild skriftligen på heder och samvete lämnar osanna uppgifter eller förtiger sanningen kan hen göra sig skyldig till osann försäkrans (jfr 15 kap. 10 § BrB).

Även om en enskild inte har uppsåt kan hen straffas för att ha lämnat osanna uppgifter. Men det krävs att den enskilde har varit grovt oaktsam. Det oaktsamma brottet heter vårdslös försäkrans. (jfr 15 kap. 10 § BrB).

För att denna bestämmelse ska vara tillämplig krävs att det finns en bestämmelse som ger Försäkringskassan rätt att begära att en enskild ska lämna uppgifterna på heder och samvete. Inom socialförsäkringsområdet finns ett sådant stöd i 110 kap. 4 § SFB.

Det krävs att de osanna uppgifterna eller förtigandet av sanningen innebär fara i bevishänseende. Det betyder att uppgifterna måste ha betydelse för Försäkringskassans beslut om en förmån.

Straffet för osann försäkrans av normalgraden är böter eller fängelse i högst sex månader (15 kap. 10 § 1 st BrB). Preskriptionstiden är två år (35 kap. 1 § BrB).

För grov osann försäkrans är straffet fängelse i högst två år (15 kap. 10 § 2 st BrB). Preskriptionstiden är fem år (35 kap. 1 § BrB).

Straffet för vårdslös försäkrans är böter eller fängelse i högst sex månader (15 kap. 10 § 3 st BrB). Preskriptionstiden är två år (35 kap. 1 § BrB).

11.5 Osant intygande och brukande av osann urkund

15 kap. 11 § brottsbalken

Den som i ett intyg eller en annan urkund lämnar osann uppgift om vem han eller hon är eller om annat än egna angelägenheter eller för skens skull upprättar en urkund rörande rättshandling döms, om åtgärden innebär fara i bevishänseende, för osant intygande till böter eller fängelse i högst sex månader.

Är brottet med hänsyn till att det innefattar missbruk av tjänsteställning eller annars att anse som grovt, döms till fängelse i högst två år. Den som åberopar eller på annat sätt använder en sådan osann urkund som avses i första stycket döms, om åtgärden innebär fara i bevishänseende, för brukande av osann urkund till straff som anges i första eller andra stycket.

(-)

Om någon lämnar osanna uppgifter om vem hen är eller om annat än egna angelägenheter i ett intyg eller någon annan urkund gör hen sig skyldig till osant intygande (15 kap. 11 § första stycket BrB).

Det krävs att de osanna uppgifterna innebär fara i bevishänseende. På socialförsäkringsområdet betyder det att uppgifterna måste ha betydelse för Försäkringskassans beslut om en förmån.

Om en enskild använder en osann urkund kan hen göra sig skyldig till brukande av osann urkund, om användandet innebär fara i bevishänseende (jfr 15 kap. 11 § andra stycket BrB).

Straffet för osant intygande och brukande av osann urkund är böter eller fängelse i högst sex månader (15 kap. 11 § BrB). Preskriptionstiden är två år (35 kap. 1 § BrB).

För grovt osant intygande och grovt brukande av osann urkund är straffet fängelse i högst två år (15 kap. 11 § BrB). Preskriptionstiden är fem år (35 kap. 1 § BrB).

11.6 Försök till brott

23 kap. 1 § brottsbalken

Har någon påbörjat utförandet av visst brott utan att detta kommit till fullbordan, skall han i de fall särskilt stadgande givits därom dömas för försök till brottet, såframt fara förelegat att handlingen skulle leda till brottets fullbordan eller sådan fara endast på grund av tillfälliga omständigheter varit utesluten.

Straff för försök bestämmes högst till vad som gäller för fullbordat brott och må ej sättas under fängelse, om lägsta straff för det fullbordade brottet är fängelse i två år eller däröver.

Ett brott behöver inte alltid vara fullbordat för att vara straffbart. Vissa brott är nämligen straffbelagda redan på försöksstadiet. Men det krävs att det funnits en risk för att brottet skulle fullbordas, eller i vart fall att risken varit utesluten endast på grund av tillfälliga omständigheter (23 kap. 1 § BrB). Bedrägeri är ett sådant brott som är straffbelagt redan på försöksstadiet.

Observera att bidragsbrott är fullbordade så snart det finns fara för att en ersättning ska betalas ut felaktigt eller med för högt belopp.

12 Polisanmälan

I det här avsnittet beskrivs när Försäkringskassan ska göra en polisanmälan, och vad som ska stå i den. Avsnittet innehåller även exempel på vilka ärenden som kan polisanmälas och inte.

12.1 Alla misstänkta brott ska polisanmälas

6 § bidragsbrottslagen

Myndigheter som anges i 1 § samt kommuner och arbetslöshetskassor ska göra anmälan till Polismyndigheten om det kan misstänkas att brott enligt denna lag har begåtts.

Försäkringskassan ska polisanmäla alla misstänkta brott. När det gäller brott enligt bidragsbrottslagen har Försäkringskassan en lagreglerad skyldighet att göra en polisanmälan (6 § bidragsbrottslagen). Det finns inte några undantag från den skyldigheten, utan polisanmälan ska göras även om en enskild exempelvis befinner sig på okänd adress eller utomlands. När det gäller brott enligt brottsbalken finns ingen lagreglerad skyldighet, men det är viktigt att alla misstänkta brott polisanmäls, så att allmänhetens tilltro till socialförsäkringen inte rubbas.

Det är genom att polisanmäla alla misstänkta brott mot socialförsäkringen som Försäkringskassan kan visa på omfattningen av de misstänkta brotten.

Arbetsläget hos Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten är inte en omständighet som ska påverka bedömningen av om en polisanmälan ska göras. Andra omständigheter som inte har betydelse för bedömningen av polisanmälan är om liknande polisanmälningar blir nedlagda, i vilken omfattning förundersökningar inleds eller om polisanmälningar leder till åtal eller till fällande domar.

Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten gör egna bedömningar av polisanmälan utifrån de krav på utredningen som gäller för dem. Se mer i avsnitt 9.9.1 om misstanketrappan.

12.2 Försäkringskassan ska inte utreda misstänkta brott

Försäkringskassan ska polisanmäla ett misstänkt brott, men inte utreda det. Försäkringskassan har inte något lagstöd för att utreda omständigheter som bara berör det misstänkta brottet, och det ingår inte heller i Försäkringskassans uppdrag.

”Även om en fullständig anmälan från myndigheten är ett viktigt redskap för att nå framgång i utredningen, är det på inget sätt myndighetens uppgift att utreda brott. Det ska Polismyndigheten och åklagare göra.” (SOU 2018:14 s 321)

Förundersökning och förhör är omgärdade av en lång rad bestämmelser i syfte att garantera den misstänktes rättigheter. Den enskilde har inte samma skydd i kontakterna med myndigheten innan han eller hon polisanmälts, och en förundersökning inletts. (SOU 2018:14 s 322)

”När myndigheten upptäcker en felaktig utbetalning utreder myndigheten som regel vad felaktigheten beror på, om den enskilde har rätt till ersättningen och om det finns skäl att kräva tillbaka någon del av det utbetalade beloppet. Det är den utredningen

som sedan ska ligga till grund för ställningstagandet om brott kan misstänkas. Det innebär att när myndigheten utifrån det befintliga materialet bedömer att det finns anledning att anta att ett misstänkt brott enligt bidragsbrottslagen har begåtts ska myndigheten upprätta en polisanmälan. Några särskilda utredningsåtgärder, som kontakter med förmånstagaren, ska alltså inte vidtas med anledning av det misstänkta brottet. Det är som tidigare nämnts en uppgift för de brottsutredande myndigheterna.” (SOU 2018:14, s 321 och 322)

Om kontrollutredaren eller någon annan handläggare på Försäkringskassan inte haft kontakt med den enskilde under utredningen, så får kontrollutredaren bedöma om den enskilde har handlat medvetet eller grovt oaktsamt utifrån de uppgifter som redan finns hos Försäkringskassan. Försäkringskassan har inte befogenheter att kontakta den enskilde bara för att kunna bedöma om hen handlat medvetet eller grovt oaktsamt.

12.3 Ställningstagande till polisanmälan

Ställningstagande till polisanmälan ska göras utifrån omständigheterna och uppgifterna i det enskilda ärendet. Försäkringskassan bedömer självständigt om det handlar om ett misstänkt brott.

Bedömningen av om det handlar om ett misstänkt brott består av följande två delar.

- Ta ställning till om de objektiva rekvisiten är uppfyllda. Läs om hur du tar ställning till det i kapitel 10 och 11 i den här vägledningen.
- Ta ställning till om den enskilde agerat medvetet eller grovt oaktsamt. Läs om hur du tar ställning till det i avsnitt 12.3.1 och 12.3.2.

12.4 Bedöma om det finns misstanke om brott

Enligt förarbetena till bidragsbrottslagen ska de myndigheter som omfattas av bidragsbrottslagen göra en preliminär bedömning även av subjektiva omständigheter. Detta för att sälla bort fall där det är uppenbart att brott inte har begåtts. (prop. 2006/07:80, Bidragsbrottslag, s. 90). Det innebär i praktiken att Försäkringskassan ska bedöma om den enskilde agerat medvetet eller i förekommande fall grovt oaktsamt.

Bedömningen görs utifrån de omständigheter och uppgifter som finns i ärendet. Försäkringskassan behöver inte kunna bevisa eller på något annat sätt styrka att den enskilde agerat medvetet eller grovt vårdslöst, men måste kunna motivera varför vi bedömer att det är ett misstänkt brott.

12.5 Metodstöd – checklista för att bedöma misstanke om brott

Nedan följer några frågor som kan vara till hjälp när Försäkringskassan ska bedöma om det handlar om misstänkt brott.

- Vilken information har den enskilde fått från Försäkringskassan om den aktuella ersättningen och om anmälningsskyldigheten? På vilket sätt har information getts: skriftligt, muntligt eller via en tolk?
- Har den enskilde fått flera felaktiga ersättningar i samma förmån eller i olika förmåner? Finns det en systematik, och ökar den över tid? Om den enskilde bara lämnat felaktiga uppgifter vid ett tillfälle, och gjort rätt i övrigt, kan det tala för att det skett av misstag.
- Har den enskilde fått den aktuella förmånen på korrekta grunder vid tidigare tillfälle, och sedan börjat göra fel? Har den enskilde tidigare visat att hen har förstått reglerna?
- Har den enskilde lämnat felaktiga uppgifter i andra ärenden eller förmåner? Eller har den enskilde lämnat olika uppgifter i olika ärenden för att beviljas ersättning?
- Har den enskilde gett någon förklaring till varför hen har lämnat en felaktig uppgift, eller inte anmält förändringar? Har den enskilde lämnat några andra uppgifter eller kommentarer när hen varit i kontakt med Försäkringskassan som visar att hen har förstått? Uppgifter om det kan finnas i journalanteckningar i förmånsärendet, i återkravsärendet eller i svar på kommunikering.
- Gjordes flera ansökningar under ungefär samma tid? Om den enskilde lämnade riktiga uppgifter i de övriga ansökningarna kan det tyda på att den enskilde förstår reglerna för förmånen, och att hen i det aktuella ärendet agerat medvetet.
- Har handläggningen i ärendet varit korrekt? Finns det brister som kan ha orsakat att den enskilde inte till fullo förstått reglerna?
- Kan det utifrån den enskildes medicinska tillstånd, omständigheter eller förutsättningar bedömas som sannolikt att hen inte har förstått reglerna för förmånen och hur hen ska fylla i blanketten? Har den enskilde lämnat riktiga uppgifter när hen haft andra myndighetskontakter?
- Finns det omständigheter som gör att vi kan bedöma att det är självklart att den enskilde bör ha insett att hen gjort fel? Har hen till exempel aktivt sökt om tillfällig föräldrapenning (TFP) när barnet var på förskolan?
- Visar utredningen att den enskilde även lämnat felaktiga uppgifter till andra myndigheter?

12.6 Egen mall för polisanmälan

Försäkringskassan har tagit fram en egen mall för polisanmälan. Mallen innehåller de uppgifter som Försäkringskassan anser ska finnas med vid polisanmälan. Precis som alla andra mallar kan den anpassas, rubriker kan läggas till och tas bort så att den passar för ärendet.

12.7 Polisanmäla andra än den enskilde

Om Försäkringskassan vid utredningen av om en enskild är misstänkt för brott kommer fram till att andra än den enskilde också misstänks för brott, så ska Försäkringskassan upprätta en anmälan för varje misstänkt. Det kan till exempel handla om en arbetsgivare som medvetet har lämnat felaktiga uppgifter om en enskilds inkomst till Försäkringskassan. Det kan också handla om att polisanmäla assistenter eller

assistansanordnare. Försäkringskassan måste i sådana fall givetvis – på samma sätt som vid andra polisanmälningar – först bedöma om det finns en välgrundad anledning att misstänka att arbetsgivaren eller andra personer har begått en brottslig handling.

Om Försäkringskassan polisanmäler flera personer och det finns ett samband mellan dem (jfr första stycket) ska det finnas korsvisa hänvisningar mellan anmälningarna.

12.8 Ska den enskilde informeras om polisanmälan?

Försäkringskassan är inte skyldig att underrätta en enskild om att Försäkringskassan har gjort en polisanmälan. Åtgärden är nämligen inte ett sådant beslut som avses i 21 § FL.

Att en enskild känner till att en polisanmälan har gjorts kan försvåra polisens och åklagarens utredning. Den anmälde kan då exempelvis få tillfälle att påverka personer som kommer att höras. Huvudregeln är därför att Försäkringskassan inte på eget initiativ ska underrätta den enskilde om att hen har blivit polisanmäld.

12.9 Fastställande av brottstid

I polisanmälan bör kontrollutredaren ange under vilken tidsperiod som brottet har begåtts, det vill säga brottstiden. Brottstiden fastställs på olika sätt beroende på vilket brott det kan vara fråga om och hur det har begåtts.

12.9.1 Början på brottstiden

Om den enskilde har lämnat felaktiga uppgifter i en ansökan börjar brottstiden för bidragsbrott samma dag som ansökan kommer in till Försäkringskassan. Brottstiden för bedrägeri börjar den dag som utbetalningen gjordes eller den dag den första utbetalningen gjordes, om det gäller en löpande ersättning.

Om den enskilde inte har anmält ändrade förhållanden börjar brottstiden för bidragsbrott samma dag som den enskilde blev skyldig att anmäla de ändrade förhållandena. Brottstiden för bedrägeri börjar den dag som utbetalningen gjordes, eller den dag då den första utbetalningen gjordes, om det gäller en löpande ersättning.

12.9.2 Slutet på brottstiden

I en polisanmälan anger man den sista dagen i utbetalningsperioden som slutet på brottstiden.

12.9.3 Brottstid för brott som upptäcks innan ersättning betalats ut

Brottstiden för bidragsbrott börjar samma dag som ansökan kommer in till Försäkringskassan. Om ett misstänkt bidragsbrott upptäcks innan Försäkringskassan har hunnit betala ut ersättning ska brottstiden vara det datum som ansökan kom in.

När det gäller försök till brott enligt brottsbalken börjar brottstiden när försöket till brott görs. När det handlar om försök till bedrägeri börjar brottstiden samma dag som ansökan kommer in till Försäkringskassan.

Man ska inte skriva till och med datum i polisanmälan om det misstänkta brottet har upptäckts innan ersättningen hunnit betalas ut.

12.9.4 Framtida utbetalning

Om Försäkringskassan har stoppat en utbetalning är det lämpligt att skriva för vilken period Försäkringskassan skulle ha betalat ut ersättning om den inte stoppats.

13 Exempel på när polisanmälan är aktuell eller inte aktuell

Här nedan finns exempel på när det bedöms vara aktuellt med polisanmälan och när det inte är det.

13.1 Assistansersättning

Exempel

Emil beviljas assistansersättning från och med januari 2015. Han har uppgett att han i princip inte klarar av att göra någonting själv och att han behöver assistans dygnet runt. Han begär att assistansersättningen ska betalas ut till assistansanordnaren.

I maj 2016 kontaktar en av Emils personliga assistenter Försäkringskassan och berättar att Emil inte behöver assistans i den omfattning som han är beviljad och att de personliga assistenterna inte alls har arbetat i den omfattningen som de har redovisat. Den felaktiga ersättningen, det vill säga överskottet, fördelas mellan Emil, assistansanordnaren och assistenterna.

Försäkringskassan startar en kontrollutredning och polisanmäler Emil, assistansanordnaren och assistenterna för misstänkt bidragsbrott.

13.2 Inte anmält ändrade förhållanden

Exempel

Anne har bostadsbidrag som ensamstående. Den 12 november 2016 får Försäkringskassan en anonym anmälan om att Anne bor ihop med John. Försäkringskassan kontaktar Anne den 15 november 2016. Anne bekräftar att hon flyttade ihop med John den 1 oktober 2016, det vill säga för ungefär 1 ½ månad sedan. Hon berättar att hon hade tänkt göra en anmälan till Försäkringskassan men att det inte blivit av på grund av en semesterresa. Hon är medveten om att man ska anmäla ändrade förhållanden och hon hade tänkt ringa samma dag som Försäkringskassan kontaktade henne.

Försäkringskassan beslutar att Anne inte längre har rätt till bostadsbidrag som ensamstående och att rätten upphörde från och med oktober. På grund av att brytdagen för utbetalning passerats gäller beslutet från och med december. Totalt har Anne fått 5 200 kronor för mycket.

Försäkringskassan utreder först om Anne är återbetalningsskyldig för bostadsbidrag för oktober och november och om den felaktiga utbetalningen ska krävas tillbaka. Anne och Johns gemensamma inkomster är så höga att de inte hade fått något bostadsbidrag som sammanboende.

Efter beslutet om återbetalningsskyldighet ska Försäkringskassan ta ställning till om Anne ska polisanmälas för brott mot socialförsäkringen. Hon var medveten om att ändrade förhållanden ska anmälas, men hon gjorde inte detta när hon borde.

Försäkringskassan anser utifrån omständigheterna att Anne medvetet försökt få ersättning på felaktiga grunder, men skriver också i polisanmälan att hon åtminstone har varit grovt oaktsam. Försäkringskassan polisanmäler Anne för bidragsbrott.

13.3 Förfalskad handling

Exempel

Anders har fått sjukpenning i tre veckor på grund av att arbetsförmågan är helt nedsatt till följd av diagnosen ryggvärk/lumbago. Till sin ansökan har han bifogat ett läkarintyg. En månad efter att Anders har blivit frisk igen får Försäkringskassan ett anonymt tips om att Anders arbetat under sin sjukskrivning och att han har setts klippa gräs utanför sitt hus.

När kontrollutredaren börjar titta närmare på ärendet så ser hon att det läkarintyg som låg till grund för sjukskrivningen är förfalskat. Det ser ut som att Anders använt en annan persons intyg och ändrat personuppgifterna. Det är uppenbart att det är ett förfalskat intyg och kontrollutredaren anser att förfalskningen är väldigt klumpigt gjord. Kontrollutredaren kontrollerar intygets äkthet med den läkare som undertecknat läkarintyget och får bekräftelse på att läkarintyget inte gäller Anders.

Kontrollutredaren bedömer att Anders ska polisanmälas för bidragsbrott. Han har förfalskat ett läkarintyg, vilket visar på att han medvetet försökt få ersättning som han inte har rätt till. Även om läkarintyget var dåligt förfalskat har ersättning betalats ut. Som framgår av avsnitt 10.3.2 är det överflödigt att bedöma om det fanns konkret fara för felaktig utbetalning när utbetalning har gjorts.

13.4 Flyttat utomlands

Exempel

Beatrice är ensamstående och har två barn, födda 2006 och 2008. Hon har bostadsbidrag, barnbidrag och underhållsstöd. Den senaste ansökan om bostadsbidrag gjordes i mars 2016 och Beatrice beviljades bostadsbidrag för perioden mars 2016–februari 2017. Ansökan om underhållsstöd gjordes juni 2014.

I augusti 2016 fick Försäkringskassan uppgift från en av de skolor som Beatrices barn går på att barnet inte kommit till skolan vid skolstart. Kontrollutredningen visar att Beatrice och hennes barn flyttat till USA i april 2016 och att Beatrice inte meddelat detta till Försäkringskassan. Utredningen visar att Beatrice har meddelat skolan om sina ändrade förhållanden. Försäkringskassan har fått information från hyresvärderna att Beatrice hyrt ut sin lägenhet från och med 1 juni 2016 till och med den 31 maj 2017.

Försäkringskassan drar in ersättningen från och med 1 november 2016. Beatrice har fått felaktiga utbetalningar med sammanlagt cirka 60 000 kronor under perioden 1 maj till 31 oktober 2016.

Vid kommunikering om återkrav säger Beatrice att hon trodde det räckte med att anmäla ändrade förhållanden till skolan.

Försäkringskassan polisanmäler Beatrice för bidragsbrott. Hon har fått flera beslutsbrev om barnbidrag, underhållsstöd och bostadsbidrag där det

står att hon är skyldig att anmäla förändringar till Försäkringskassan. Anmälningsskyldigheten framgår även i varje ansökan hon gör om underhållsstöd och bostadsbidrag.

Försäkringskassan anser att Beatrice vetat om att hon inte kan få bostadsbidrag för en bostad som hon inte bor i och bedömer att hon medvetet försökt få felaktiga ersättning. Försäkringskassan anser också att Beatrice borde ha varit medveten om att hon inte hade rätt till underhållsstöd och barnbidrag när hon flyttat till USA.

Eftersom det handlar om ett misstänkt brott ska hon polisanmälas, även om hon befinner sig utomlands.

13.5 Aktivitetsstöd

Exempel

Erik har aktivitetsstöd och ska enligt Arbetsförmedlingens program närvara hos företaget Work for you två dagar i veckan för att ha rätt till aktivitetsstöd. Erik intygar själv sin närvaro genom att ange eventuell frånvaro på ansökan om aktivitetsstöd som han skickar till Försäkringskassan en gång i månaden.

Försäkringskassan gör en efterkontroll av det aktivitetsstöd som betalats ut under perioden februari–augusti 2014 som visar att ersättning har betalats ut felaktigt för sammanlagt 35 dagar under perioden 21 mars–18 augusti 2014. Det totala felaktigt utbetalda bruttobeloppet är 4 935 kronor.

Erik hade inte anmält någon frånvaro, men hade varit frånvarande från programmet vid ett flertal tillfällen för arbete och sjukdom.

Försäkringskassan polisanmäler Erik för bidragsbrott. Erik har vid upprepade tillfällen lämnat felaktiga uppgifter på sin ansökan. Ansökan om aktivitetsstöd fylls i och skickas in i efterskott och Erik vet då vilka dagar han har varit på plats. När han jobbar får han lön vilket borde få honom att inse felaktigheten. Genom att intyga felaktigt har han undvikit karens för sjukdom samt blivit dubbelkompenserad för arbetade dagar. Försäkringskassan anser därför att Erik medvetet försökt få ersättning på felaktiga grunder.

13.6 Åberopande av att någon annan lämnat felaktiga uppgifter

Exempel

Putte har under perioden 18 juli–21 augusti 2015 vid två tillfällen ansökt om tillfällig föräldrapenning och har beviljats ersättning.

Den 21 oktober 2015 kommer en impuls från en förmånshandläggare in. Av impulsen framgår att förmånshandläggaren har gjort en efterkontroll om frånvaro hos arbetsgivare och förskola för perioden 18 juli–21 augusti 2015. Av 19 utbetalda dagar under den perioden var samtliga felaktiga. De dagar som han uppgett att han avstått från arbete har han varit frånvarande från arbetet till följd av sjukdom eller lediga dagar. På grund av de oriktiga uppgifterna har 16 055 kronor i tillfällig föräldrapenning betalats ut felaktigt.

Vid genomgång av tidigare uttag av tillfällig föräldrapenning kan kontrollutredaren konstatera att Putte har en omfattande historik av tillfällig föräldrapenning, Putte borde av den anledningen vara väl medveten om förutsättningarna för att bli beviljad tillfällig föräldrapenning.

I akten finns följande journalanteckning.

”Jag ringer till Putte enligt önskemål. Han uppger som vid tidigare samtal den 25 september 2016 att han gjort fel när han ansökte om tillfällig föräldrapenning och menar att det i stället skulle vara föräldrapenning och undrar hur han nu skall gå tillväga. Jag informerar att han får ta kontakt med en handläggare för att få svar på frågan om föräldrapenning.

Jag informerar dock att han har ansökt om tillfällig föräldrapenning och fyllt i att barnet varit sjukt och att han avstått arbete dessa dagar. Jag informerar också att Försäkringskassan har fått uppgifter från Puttes arbetsgivare om att Putte under den kontrollerade perioden varit sjuk själv eller haft lediga dagar. Jag informerar också om att Putte fått dessa underlag.

Putte menar att dessa uppgifter är felaktiga och att hans chef är ny och att chefen inte riktigt vet hur det fungerar. Putte undrar om chefen har ringt. Jag berättar att Försäkringskassan har fått skriftliga uppgifter från hans arbetsgivare, som vi bedömer är tillförlitliga. Putte måste själv komma in med nya uppgifter om det här inte stämmer. Har med anledning av detta förlängt kommunikeringstiden till den 14 oktober 2016 och informerat att Försäkringskassan därefter fattar beslut på de underlag vi har om inga nya uppgifter kommer in. Putte är införstådd med detta.”

Putte kom inte in med några uppgifter som ändrade Försäkringskassans bedömning. Beslut om återkrav fattas.

Försäkringskassan polisanmäler Putte för bidragsbrott. Han har omfattande uttag av tillfällig föräldrapenning och borde ha god kännedom om regelverket. Han har lämnat felaktiga uppgifter i två ansökningar. Han har inte heller kommit in med några nya uppgifter som stödjer de uppgifter han ämnade i telefonsamtalet.

13.7 Ingen konkret fara för felaktig utbetalning

Exempel

Hanna ansöker om och beviljas bostadsbidrag. Hennes hyra är högre än den boendekostnad som godtas för bostadsbidrag. Hanna har i ansökan om bostadsbidrag uppgett att hon inte har någon inneboende.

Försäkringskassan utreder ärendet och konstaterar att Hanna har en inneboende. Men en beräkning av bostadsbidraget visar att Hanna har rätt till samma bostadsbidrag med eller utan inneboende. Det beror på att Hannas bostadsbidrag utan inneboende var reducerat på grund av den höga boendekostnaden.

Hanna har alltså kommit in med oriktiga uppgifter till Försäkringskassan. Detta påpekas för Hanna. Hon har däremot inte orsakat fara för felaktiga utbetalningar. Därför är det inte ett bidragsbrott.

13.8 Bidragsbrott eller grovt bidragsbrott?

Exempel

Lars har haft hel sjukersättning sedan januari 2009.

Försäkringskassan får i november 2016 in en anmälan om att Lars arbetar. Kontrollutredningen visar att han började arbeta heltid i oktober 2012, men att han inte har anmält det till Försäkringskassan. Försäkringskassan beslutar i mars 2017 om att Lars sjukersättning ska upphöra. Lars har felaktigt fått sjukersättning med ca 10 000 kronor per månad.

Försäkringskassan anser att Lars är misstänkt för bidragsbrott och polis-anmäler honom. Han har inte anmält ändrade förhållanden. Försäkringskassan bedömer att Lars känt till att han är skyldig att anmäla att han har för avsikt att börja arbeta och att han även känt till att han inte har rätt till hel sjukersättning när han arbetar heltid. Utifrån gällande rättspraxis får varje utbetalning ses som ett brott (se mer i avsnitt 9.8).

Exempel

Camilla ansökte i oktober 2012 om att få hel sjukersättning och hon beviljades sjukersättning från den månaden.

Försäkringskassan får i november 2016 en anmälan om att Camilla arbetar. Kontrollutredningen visar att hon arbetade heltid redan när hon ansökte om sjukersättning och att hon fortsatte att arbeta heltid under hela tiden som hon haft sjukersättning. Försäkringskassan beslutar i mars 2017 om att Camillas sjukersättning ska upphöra. Camilla har felaktigt fått sjukersättning med ca 10 000 kronor per månad.

Försäkringskassan anser att Camilla gjort sig skyldig till grovt bidragsbrott. Hon arbetade heltid när hon ansökte om sjukersättning och Försäkringskassan anser därför att hon hade en ursprunglig avsikt att få sjukersättning på felaktiga grunder. Det är ett systematiskt brott, som pågått under lång tid och som uppgår till ett betydande belopp. Se NJA 2012 s 886.

13.9 Bedrägeri

Exempel

Fredrik känner till att hans kusin Peter får sjukpenning. Fredrik lämnar en skriftlig ändring av Peters kontouppgifter till Försäkringskassan där han anger sitt eget kontonummer och skriver under kontoändringen med Peters namn. Försäkringskassan betalar ut Peters sjukpenning till Fredriks konto.

När Försäkringskassan har upptäckt och utrett den förfalskade kontoändringen blir Fredrik polisanmäld för bedrägeri och urkundsförfalskning.

Peter är enligt förutsättningarna i detta exempel inte misstänkt för brott och ska inte polisanmälas.

13.10 Urkundsförfalskning

Exempel

Owen har fått ett läkarintyg av sin husläkare. Enligt intyget bör han sjukskrivas i två veckor.

Owen ändrar i läkarintyget sjukskrivningstiden till fyra veckor. Det är svårt att se att läkarintyget har blivit ändrat. Han skickar in intyget till Försäkringskassan. Försäkringskassan upptäcker att intyget har ändrats och misstänker honom för brott. Försäkringskassan polisanmäler Owen.

14 Efter polisanmälan

Här nedan beskrivs vad som kan hända på Försäkringskassan efter att man gjort en polisanmälan.

14.1 Förundersökningssekretess på Försäkringskassan

En polisanmälan och andra handlingar som hör till den är enligt 18 kap.1 § första stycket OSL sekretessbelagda hos polisen och åklagaren.

Om en person vänder sig till Försäkringskassan och vill veta om hen blivit polisanmäld måste Försäkringskassan göra en sekretessbedömning enligt 18 kap. 1 § OSL av om denna uppgift kan lämnas ut eller inte.

Se mer om förundersökningssekretess i avsnitt 9.11

14.2 Att höras som vittne

En tjänsteman på Försäkringskassan kan kallas till domstolen som vittne. Under vittnesförhöret gäller inte socialförsäkringssekretessen. Vittnesplikten går alltså före tystnadsplikten (36 kap. 5 § RB och 10 kap. 28 § första stycket OSL samt prop. 1979/80:2, del A, s. 399 f. och 482).

I Sverige finns en allmän vittnesplikt. Personen kan alltså inte själv bestämma om hen vill vittna eller inte. Det är domstolen som kallar vittnet och om man inte kommer till rättegången kan domstolen besluta att man ska betala ett vite (36 kap. 1 och 7 §§ RB).

Om personen är nära släkt med den misstänkte är hen inte skyldig att vittna. Personen ska då komma till rättegången och får välja om hen vill avlägga ett vittnesmål eller inte. En sådan person får inte avlägga vittnesed (36 kap. 3 och 13 §§ RB). En nära släkting kan till exempel vara någon man är eller har varit gift med eller partner till, ett syskon eller någon man är svägerska eller svåger till.

Läs mer om att vittna i riktlinjerna (2015:5) Försäkringskassans stöd till medarbetare som ska vittna i allmän domstol om Försäkringskassans ärenden.

Läs också mer på Åklagarmyndighetens hemsida, <https://www.aklagare.se/>

14.3 Metodstöd – ändring av ett beslut som ligger till grund för polisanmälan

Det inträffar att ett beslut om ersättning eller återkrav ändras efter en omprövning på Försäkringskassan eller efter ett beslut av en förvaltningsdomstol och att Försäkringskassan har baserat en polisanmälan på det ursprungliga beslutet. Om kontrollutredaren får kännedom om en sådan ändring bör hen ta ställning till om det ändrade beslutet påverkar den ursprungliga bedömningen av misstanken om brott eller om det påverkar brottsrubriceringen.

Kontrollutredaren bör i ett sådant fall informera polis och åklagare om att en förvaltningsdomstol har ändrat det beslut som ligger till grund för polisanmälan och om det påverkar Försäkringskassans bedömning av misstanken om brott.

Om kontrollutredaren inte anser att det ändrade beslutet påverkar den ursprungliga bedömningen av misstanken om brott kan det vara lämpligt att också motivera det för polisen och åklagaren.

14.4 Försäkringskassan kan begära överprövning

Försäkringskassan kan begära överprövning av åklagarens och polisens beslut. Om Försäkringskassan tycker att skälen för åklagarens eller polisens beslut är oklara eller att beslutet är felaktigt bör Försäkringskassan i första hand informera sig om skälen till beslutet. När Försäkringskassan anser att åklagaren eller polisen på felaktiga grunder lagt ner en förundersökning eller inte väckt åtal kan det finnas anledning att begära överprövning. Det kan till exempel handla om att man anser att åklagaren eller polisen inte utrett ärendet tillräckligt.

Se avsnitt 9.15 om överprövning av åklagarens beslut.

14.4.1 Begära överprövning av polisens beslut

När Försäkringskassan tycker att ett beslut från polisen är fel kan man vända sig till polisen för att begära att ärendet prövas av åklagare. Begäran om överprövning skickas till polisen, som sedan skickar den vidare till åklagare.

I formell mening kallas detta inte för överprövning utan polisen benämner detta på sin webbplats som överklagan.

14.4.2 Begära överprövning av åklagarens beslut

Begäran om överprövning av en åklagares beslut ska skickas till den åklagare som fattat beslutet. Åklagaren bedömer då om det kommit fram nya omständigheter i ärendet. Om det kommit fram nya omständigheter ska åklagaren ompröva sitt eget beslut. Åklagaren ska lämna över begäran om överprövning till Åklagarmyndighetens utvecklingscentrum om

- åklagarens omprövning inte leder till någon ändring av det tidigare beslutet
- inga nya omständigheter har framkommit.

På utvecklingscentrum granskar överåklagaren ärendet. Överåklagaren kan sedan fatta beslut om att exempelvis en nedlagd förundersökning ska återupptas eller att vissa utredningsåtgärder ska vidtas. Ärendet skickas tillbaka till den åklagarkammare där beslutet fattats, men till en annan åklagare. Även beslut fattade av utvecklingscentrum kan överprövas och ärendet handläggs då på riksåklagarens kansli.

14.4.3 Metodstöd – innehåll i begäran om överprövning

I en begäran om överprövning bör du pedagogiskt argumentera för varför ett brott begåtts och lagföring ska ske. Argumentationen bör bygga på det som framgår av polisanmälan.

På Åklagarmyndighetens webbplats finns det mer information om överprövning och där finns också en blankett för begäran om överprövning:

https://www.aklagare.se/om_rattsprocessen/fran-brott-till-atal/forundersokningen/overprovning/.

14.5 Registrering av återrapportering från polis, åklagare och domstolar

Den bekräftelse på mottagen polisanmälan som Polismyndigheten skickar till Försäkringskassan ska skannas in i ÄHS.

Återrapporteringar från polis, åklagare eller tingsrätt som innehåller besked om resultatet av en polisanmälan ska registreras i statistiksystemet. Exempel på återrapporteringar är besked om att åtal har väckts, besked om nedlagd förundersökning, domar och strafförelägganden. Återrapporteringarna ska diarieföras. Läs mer om hantering och diarieföring i riktlinjerna 2005:5.

Källförteckning

Brottsbalken (1962:700)

Rättegångsbalken (1942:740)

Socialförsäkringsbalken (2010:110)

Regeringsformen

Tryckfrihetsförordning (1949:105)

Förvaltningslagen (2017:900)

Taxeringslagen (1990:324)

Lag (1997:238) om arbetslöshetsförsäkring

Bidragsbrottslagen (2007:612)

Lagen (2008:206) om underrättelseskyldighet vid felaktiga utbetalningar från välfärdssystemen

Offentlighets- och sekretesslagen (2009:400)

Postlagen (2010:1045)

Lagen (2016:774) om uppgiftsskyldighet vid samverkan mot viss organiserad brottslighet

Utlänningslagen (2005:716)

Utlänningsförordningen (2006:97)

Folkbokföringslagen (1991:481)

Skatteförfarandelagen (2011:1244)

Förordningen (1958:272) om tjänstekort

Förordningen (1980:995) om skyldighet för Försäkringskassan och Pensionsmyndigheten att lämna uppgifter till andra myndigheter

Folkbokföringsförordningen (1991:749)

Offentlighets- och sekretessförordningen (2009:641)

Förordningen (2009:1174) med instruktion för Försäkringskassan

Förordningen (2016:775) om uppgiftsskyldighet vid samverkan mot viss organiserad brottslighet

Föreskrifter (2011:10) om särskilt tjänstekort

Riktlinjer (2005:5) för hantering och diarieföring av allmänna handlingar

Riktlinjer (2006:9) för personsäkerhet

Riktlinjer (2009:9) överlämnande av impulser till kontrollutredning och till andra myndigheter samt beslut i samband med kontrollutredning

Riktlinjer (2011:7) för utlämnande av allmänna handlingar och uppgifter

Riktlinjer (2011:16) för hantering av brev som returneras till Försäkringskassan

Riktlinjer (2011:37) för Försäkringskassans användning av sociala medier

Riktlinjer (2013:07) om trygg och säker arbetsmiljö

Riktlinjer (2015:5) Försäkringskassans stöd till medarbetare som ska vittna i allmän domstol om Försäkringskassans ärenden

Riksåklagarens riktlinjer 2013:1 Överprövning och annan prövningsverksamhet

Riksåklagarens riktlinjer 2008:2 Förundersökningsbegränsning och åtalsunderlåtelse

Prop. 2018/19:132, Ett starkare skydd för välfärdssystemen

Prop. 2016/17:180, Ny förvaltningslag

Prop. 2015/16:167, Informationsutbyte vid samverkan mot organiserad brottslighet

Prop. 2008/2009:200, Socialförsäkringsbalk

Prop. 2008/09:150, Offentlighets- och sekretesslag

Prop. 2007/08:48, Underrättelseskyldighet vid felaktiga utbetalningar från välfärdssystemet

Prop. 2006/07:80, Bidragsbrottslag

Prop. 1996/97:121, Systembrister och missbruk inom socialförsäkringssystemen

Prop. 1994/95:147, Rätten till förtidspension och sjukpenning samt folkpension för gifta

Prop. 1984/85:100, Förslag till statsbudget för budgetåret 1985/86

Prop. 1983/84:142, Ändring i sekretesslagen (1980:100) m.m.

Prop. 1982/83:3, Samordningsfrågor inom det socialpolitiska bidragssystemet

Prop. 1980/81:28, Följdlagstiftning till den nya sekretesslagen i fråga om hälso- och samt den allmänna försäkringen

Prop. 1979/80:2, Förslag till sekretesslag m.m.

Prop. 1971:30, Förslag till lag om allmänna förvaltningsdomstolar, m.m.

SOU 2018:14, Bidragsbrott och underrättelseskyldighet vid felaktiga utbetalningar från välfärdssystemen – en utvärdering

JO:s ämbetsberättelse 2009/10 s. 219 (dnr 3964-2007)

JO:s ämbetsberättelse 1998/99 s. 342 (dnr 3901-1996)

JO:s ämbetsberättelse 1998/99 s. 344 (dnr 2373-1996)

JO:s ämbetsberättelse 1996/97 s. 329 (dnr 508-1994)

JO:s ämbetsberättelse 1984/85 s. 272 (dnr 1884-1983)

JO-beslut, daterat 2016-10-25, JO:s dnr 2031-2015

JO-beslut, daterat 2008-05-08, JO:s dnr 2034-2007

JO-beslut, daterat 2005-11-09, JO:s dnr 1566-2005

NJA 2007 s 973

NJA 2012 s 886

RÅ 2002 ref 103

RÅ 1994 ref 79

HFD 2001 ref 27

Regeringsbeslut, Finansdepartementet, 2017-08-24, Fi2016/04431/S3

Regeringsbeslut, Finansdepartementet, 2016-04-21, Fi2015/05724/S3

Regeringsbeslut, Näringsdepartementet, 2004-12-02, N2004/5636/TP

Hovrätten för Västra Sverige B 2701-12

Hovrätten för Västra Sverige B 3379-12

Målnr 8273-08, Kammarrätten i Stockholm, avdelning 01

Ahola, Mikael – Bedrägeri, publicerad i Zeteo 2013-09-26

Fitger, Peter – Rättegångsbalken, t.o.m. suppl. 46, Norstedts Juridik 2005

Hellners, Trygve och Malmqvist, Bo – Förvaltningslagen med kommentarer, Norstedts Juridik 2003

Hessmark m.fl. – Socialförsäkringsbalken. En kommentar: Avd. D-H. Norstedts Blå Bibliotek 2015

Holmqvist, Lena m.fl. – Brottsbalken. En kommentar: Kap. 13–24: Brotten mot allmänheten och staten m.m., t.o.m. suppl. 12. Norstedts Juridik 2004

Jansson, Liljeqvist, Jenryd m.fl. Socialförsäkringsbalken – en kommentar. Norstedts juridik 2018

Korsell, Lars E och Nilsson, Mikael – Att förebygga fel och FUSK, Norstedts Juridik 2003

Lenberg, Eva m.fl. – Offentlighets- och sekretesslagen, en kommentar, Norstedts gula bibliotek, Norstedts Juridik AB

Norström, Carl – Förvaltningsförfarandet hos Försäkringskassan, Pride Consult AB, 1999

Norström Carl – Sekretess inom allmän försäkring, Pride Consult AB, 1999

Rapport 2015:8 Intyget som dörröppnare till välfärdssystemet, Brottsförebyggande rådet, 2015

Åklagarmyndigheten, Utvecklingscentrum Stockholm – Rätts-PM (2020:1), Bidragsbrottslagen, mars 2020

Svensk försäkring – Riktlinjer för försäkringsföretagens utredningsverksamhet, 30 maj 2012

Vägledning (2001:3) Offentlighet, sekretess och behandling av personuppgifter

Vägledning (2003:6) Assistansersättning

Vägledning (2004:3) Försäkringskassan och arkivhantering

Vägledning (2004:7) Förvaltningsrätt i praktiken

Vägledning (2005:2) Fordringshantering hos Försäkringskassan

Vägledning (2005:3) Återkrav

Vägledning (2008:2) Statligt tandvårdsstöd

Stödprocess (2018:02) Säkerhet på Försäkringskassan

Försäkringskassans etiska kod